

AKADEEMIA

ISIK, UHISKOND JA RIIK - - - - -	H. KRUIIS
EESTI JA LÄTI - - - - -	A. PIIP
BALTI LIIDUST SÕJA PUHUL - - - - -	J. ULAYERE
ÜLIÕPILASKOND ÜLIKOOIIDE SEADUSES - - - - -	A.-T. KLIIMANN
KIRIKU ASEND ISESEISVUSAEGSES UHISKONNAS -	ECCLESIASTICUS
ÜHE JUTLUSE PUHUL - - - - -	TEOPHILUS
ELAV JA SURNUD SÕNA NUUDISAJA KULTUURI- TEGURITENA - - - - -	V. ADAMS
INGLISE LUULEST JA EESTI MAITSEST - - - - -	A. ORAS
EESTI USUNDIST - - - - -	STUDIOSUS
RAHYUSVAHELISELT KARSKUSKONGRESSILT - - -	A. LOORING
ÜHE SIHILIKU RAAMATU PUHUL - - - - -	N. LANG
ŠVEITSI NOORSOO TERVITUS OMA EESTI SÕPRADELE	

NR. 4 · OKTOOBRIKUU · 1937

EESTI KIRJASTUS-ÜHISUS

POSTIMEES

Moodsate masinate ning abinõudega varustatud

TRÜKIKODA
KÖITEKODA
TSINKOGRAAFIA

valmistavad igasuguseid trükitöid,
köitetöid ja klišeetid korralikult, kiirelt ja soodsate hindadega

TARTU, ÜLIKOOLI TAN. 21/23, TELEFON 14-65

Reserveeritud

AKADEEMIA

NR. 4

OKTOOBER

1937

Isik, ühiskond ja riik.

KÖNE NOORUSELE.

Kui laev on merel, jälgib tema tüürmehe hoolikas silm kogu aeg kompassi, mis on tema tähtsaimaks suunamääramise vahendiks.

Üksikisiku ja tema kantud ühiskonna ning riigi elutee pole küll kõigiti meresõidu taoline, sihtsada vaba valiku võimalusega ja seevõrra avara ulgumere kasutamise, kuid omegi on siingi palju määrata ja suunata tahtel. Et seda teha, on siingi vaja kompassi, mis aitaks orienteeruda paigas, kus viibitakse, ja valida suunda eesolevaise vahejaamadesse ja kaugemaise sihtsadamasse.

Kompassi ülesanded sellel sõiduteel on eriti keerukad ja kompasside süsteemid väga erilaadilised. Kuid tema vajadus ja otstarb on siingi vaieldamatu. Eks avaldu selle vajaduse tajumine juba üksikisiku teadliku vaimuelu algteede esimeses küsimuseseades elusihetidest, aga samuti igatsuses suurte haaravate ühiskondlike ideaalide järele, nende otsimises, püstitamises, propageerimises. Inimene teadliku olendina vajab kompassi, et orienteeruda elunähtuste keerukuses, et mõtestada omaenda elu ja määrata oma tegevussuunda.

Kui aga äkki see kompass puudub või on ta rikki läinud või on satunud magneetilisse tormi, siis oh häda! Siis eksleb laev ja meeskond on rahutu. Keegi ei tea, kas ollakse õiges sõiduvees või heidab juba järgmine laine laeva karile, mis on varjatud inimsilmale. Laev on kriitilises olukorras.

Kriitiline olukord — **kriisi!** Ei ole palju sõnu, mis tänapäeva inimkonnas käiks suust suhu sagedamini kui see, tekitades norutunnet, puhuti kabuhirmugi.

Mis kriis see siis on? Ammugi enam ei kõnelda üksi lokaalseist ja ainult teatavate elualade ning vahekordade kriisist. Tajutakse ja käsitletakse suurt üldkriisi, üldise vaimu- ja kultuurikriisigi, milles on kukutatud senised aupaistelised suundanäitavad väärtused ja asemel vilguvad tulukesed, millede kohta ei tea, kas saab nende kaudu õigele teele, või on nad ainult peflikud sootuled. Ja on palju arste, vaimu- ja teoinimesi, kes viibivad kriisihaike voodi juures, vaatlevad tõve sümptoome ja püüavad teha diagnoosi ning soovitada arstimeid. Kui erinevad, sageli otse vastupidised, on kõigi nende, kultuurifilosoofideks, sotsioloogideks, ajaloolasteks, poliitikuiks jne. nimetatavate meeste arvamused!

Küsimus on ka tõesti ülikeerukas. On raske leida vaatepunkti, millest küüniksime rahuldavalt teda üle nägema. Veel raskem on silmal tungida tema sisemistesse nii tihedalt haardunud ja omavahel lõpmatult keerdunud sõlmedesse.

Jõuaksime küll kitsamale, kuid ometi tagajärjekamale tulemusele, kui katsuksime kõnesolevale nähtusele läheneda ja teda jälgida ainult teatavaid erikülgesid pidi.

Praegu teotsev inimpõlv Euroopa selles suursektoris, kus teostatakse uusi „isme“, kommunismi, fašismi ja natsionaalsotsialismi, ühesõnaga kollektivismi ja kust vastavad tuuled puhuvad ka üle meie maa, on pidanud läbi elama ja peab edaspidigi kannatama neid kriisinähtusi, mis on aset leidnud eriti isiku, ühiskonna ja riigi vahekordades. Siin seisatakse meil ja mujal keset arenevat protsessi, mis veel kaugeltki pole lõpul.

See protsess, mis sisaldab suuri ohtusid loovale isikule ja kultuurile, on riigivõimu iseseisvustumine rahvast. Selle poliitiliseks mentaliteediks ja doktriiniks on nn. etatism, s. o. suund, mis rõhutab riigi kõikvõimsust, tema totaalsust ja mille järjekindlamaks kandjaks on praegu fašism ja temale järgnevalt natsionaalsotsialism. Selle järgi on riik absoluutne suurus, kuna üksikindiviid esineb vaid mööduva elemendina, mis peab olema ainult vahendiks riigihuvide rahuldamisel.

Meil ei ole etatism veel mitte päris puhtavereline. Ta on veel praegugi n. ö. „eelsoojenduse“ perioodis, nii oma tegelikus rakenduses kui ka ideoloogilises arengus. Viimases suhtes on ta veel õige väetikene, on lastud turule nii enam üldsõnalise kollektivismina etatistlikus värvingus.

Kuidas fungis etatism meie ühiskonda? See küsimus pole huvitav mitte üksi ajalooliselt, vaid on tähtis ka orienteerimiseks tänapäeva ja tulevikugi ühiskondlikus ja poliitilises arengus.

Tee etatismi sissetungiks meie ühiskonda avanes Eesti riikliku iseseisvuse sünnitunniga. See on esialgne lapidaarne vastus, mis selgub kohe, kui kõrvutame oma ühiskondlik-poliitilise olu arengusuundi enne iseseisvust ja selle ajal.

Enne iseseisvust oli meie uueaegne, rahvuslikust ärkamisajast peale püsti ajada püüdev ühiskond kasvanud täiesti omal käel. Need kasvutingimused olid äärmiselt rasked, kuid just seetõttu olid nad ühes mõttes ka soodsad, ja nimelt: nad karastasid meie ühiskonda ja võitlevat isikut, kasvasid neis elavat ja uut jõudu arendavat isetegevuse vaimu, millel oli võõras igasugune triiphooneline õhkkond.

Siin tuli ise algatada viimane kui ettevõtte; ise tuli kohendada väiksemgi pisi. Ise tuli taguda ideoloogilised relvad ja õppida ning õpetada nende käsitsemist. Ise tuli kokku kanda vaese ühiskonna ainelisest piskust ka kõik varalised vahendid rahvuslike ürituste teostamiseks. Ise tuli kanda võitlust ka välisrindel; pidevat ja pingosat võitlust valitsevate ülimuskihtidega, kelle taga seisis tsaari võimas poliitseiriik. See oli võitlus ajalooliselt kujunenud ja visalt kaitsetavate eesõiguste vastu, nende eesõiguste vastu, mis ängistasid nii vaimselt kui aineliselt eesti ühiskonda, ähvardades tema kasvavalt organismilt võtta viimse õhu hingamiseks. Kogu see meie isiku ja ühiskonna tõusutee, tema püstitamise ja püstitamise tee oli võitlus suure ja kõrge üheõiguse ja enesemääramise eluõigustava ja julgustava lipu all. Sel teel areneski isiku ja ühiskonna isetegevuse ja enesemääramise kaudu rahva omajõu ideoloogilisel ja tegelikul kandel see suur põhijõud, mis võimaldas astuda võitluse ja võita ning luua oma riigi. Vabadussõda peeti ja võideti otsustavalt ainult seetõttu, et meil oli küllaldaselt valminud enesemäärav, isetegev ja vabadustarmastav ühiskond.

Suhtumises riigivõimu kuni oma riigimõtte tõusuni ehk täpsamalt öeldes kuni tsaarivõimu languseni oli eesti ühiskond üldiselt õige passiivne. Võideldi küll nii sisemiselt, ühiskonnas eneses, kui ka väljapoole venestamise vastu, kuid reaalsed kaalutlused põhjustasid passiivse lojaalsuse, ettevaatlikkuse ja tagasihoidlikkuse Vene riigivõimu vastu. Alles 1905. a. murrang toob eesti ühiskondlikku mõttesse ka põhimõtteliselt uut suhtumises riigivõimu ja nimelt eitamisvaimu, kuid juhtivaks see suund avalikus elus siiski ei pääse. Valitsevaks jääb siin endiselt passiivne tagasitõmbumine.

Eesti iseseisvus toob põhjaliku pöörde meie ühiskonna ja riigi vahel. Riik tõuseb nüüd ühiskonna huvide tulipunkti. Oli loomulik, et riigi esimesed konkreetset päeva-

ülesanded tõusid vajadusest edasi viia neid taotlusi ja üritusi, mis ühiskonnal seni olid pooleli või mille teostamisel tal oli sageli ülepääsematuid raskusi. Siit siis maareform, emakeelse kultuuri rajamine ennekujutlemata avaraile alustele, hoolitsemine rahvusliku teaduse, kirjanduse, kunsti eest jne., jne. Riigi kättevõtmine seadis ka enneolematud ülesanded tema enda-korrastamise alal, avades ühtlasi uusi avarusi poliitilise elu alal. Suurest poliitilisest murrangust tõusis ka uus programm, mis oli lühidalt sõnastatud: riik rahvusliku ühiskonna teenistuses!

Selle programmi teostamisel hakkame aga algusest peale kokku puutama uute nähtustega ühiskonna ja riigi vahekorras, mis meil varemini olid võõrad. Neist nähtustest, mis kõik kokku tähistavad üht ja sama arengusuunda ja nimelt ühiskonna suurt tagasilangust riigi ees, on ühed laiema iseloomuga, on omased üldiselt meieaegsele demokraatlikule riigile, teised aga on tingitud meie olukorra eripärasustest.

Demokraatlik riik teeb eriti pingsaks ja laiavooluliseks võitluse riigivõimu pärast. See võitlus saab ühiskonna elu oluliseks osaks ja sisustajaks. Ühiskondlik mõte ja elu politiseerub, kusjuures pääseb valitsema usk riigivõimu kõikvõimsusse, mida ühtlasi püütakse vallutada, et tema kaudu teostada soove, mis oma loomult peaksid olema enam ühiskonna enda asjaks. Siit areneb suur vastuolo ühiskonna ja riigi ülesannete mõistmises, põhjustades juba riigimõtte kriisi. See on nähtus, mida juba Jakob Burckhardt, XIX sajandi silmapaistvamaid kultuuriloolasi ja kultuurifilosoofe, pidas omaseks oma ajastu demokraatiale ja mille ajaloolist tekkeallikat ta nägi Suures Prantsuse Revolutsioonis.

Burckhardt kirjutab: „et ühiskond oma algatusel võiks teostada vastavaid soove (nagu see olema peaks), seda ei oodata ega loodeta, seepärast lükatakse need ülesanded riigile, kellel on vajalikud sundvahendid või kes neid võib soetada pretenteeritud üldhoolekande teostamiseks ja seega vajab ennekuulmatut võimutäiust.“ „Igaüks peab end õigustatuks nõuda, et ta võiks selle riigimasina üle olla kaasaääletajaks ja kaasmäärajaks. Need on õigused ilma lõputa kohustuste selgusetuse ja võimaluste täieliku arvestamatuse juures.“ Nii kasvab usk riigi kõikvõimsusse, eriti sotsiaalsel alal. Ja kuna ollakse veendunud, et omades riigivõimu on võimalik kogu olemasolu uueks luua, siis arendatakse halastamatut võitlust võimu pärast. Selles võitluses karjutakse sageli „päästja“ ja „kange käe“ järele ja avatakse tee võimuletulekuks ekstrapersonidele, „juhtidele“, usurpaatoritele. „Kange käsi“ aga on alati kõige soodsamaks eelduseks, et riigivõim hakkab elama omaenda elu, alistades ühiskonna oma sihtide teenistusse.

Need on fargad tähelepanekud, mis kirja pandud üle 60 a. tagasi. Kui palju vahepeal on saanud tuttavamaks see pilt demokraatliku riigi ja ühiskonna vahekorrast! On juurde tulnud palju uusi individuaalseid olukordi, kuid põhijooned püsivad. Ja kui praegusaja kultuurifilosoof J. Ortega y Casset kirjutab tänapäeva „massinimese“ kantud ühiskonna ja riigi vahekorrast, siis leiame siin samu tähelepanekuid, mis esinevad Burckhardt'ilgi. Näeme samuti tänapäevalgi riigivõimu kalduvusi elada omaenda elu, tema vahelesegamist kõigesse, tema tsentraliseerimist, tema „autonoomia sallimatust“ ja „juhtimist“. Aga kas see ei ole suurim oht kultuurile, nagu Ortega y Casset seda iseloomustab? Ja kas see iseseisvustunud riigivõim lõpuks ei saa tõesti masinaks, kes imeb ühiskonnal eluüdi välja ja siis ise lõpuks sureb roostesurma, nagu Rooma keiserrükk, mis küll oli kõige eeskujulikum riigiparaat maailma ajaloos?

Seda kaasaegsele riigile üldiselt omast teed oleme läinud meilegi oma lühikesel iseseisvusajal, oleme läinud seda oma riigi sünnitunnist peale. Selle nähtuse varasemate märkajate hulgas mainime siin kadunud Juhan Luigat, kes juba 1923. a. kirjutas: „On tekkinud arvamine, et riigikogu kaudu saab kõike head korda saata. Ei ole midagi ekslikumat, kui see vaade. Riigikogu ja valitsus saab vaid korraldada neid energiasid, mis ühiskonnas loodud, tekkinud.“

Kui seega siis etatistlik tendents on tunginud meilegi nagu mingi kaasaegse riigi immanentse loogika järgi, siis on samas suunas olnud mõjumas ka teatavaid kohalikke eritingimusi.

Nende hulgas esireas on asjaolu, et oleme pidanud iseseisvusajal kõigil oma elualadel väga kiires tempos n. ö. „järele ajama“. Oleme pidanud kiires korras oma elu, nii ainelist kui vaimset moderniseerima, palju hoopis uut ehitama, viima teda, nagu armastatakse öelda, „euroopalisele tasemele“. Kui meenutame näiteks, millisel tasemelt meie teadus eesti ülikooli avamisaastal — 1919 — pidi algama oma arengut, siis juba nüüd tagasi vaadates näeme seda töö- ja liikumistempot nagu mingi maratonijooksuna. Meie töömehed siin, nagu kõikjal mujalgi, on arendanud hiiglaslikku energiat. Kuid see kiire edasijõudmise vajadus, mis nõudis kulukaid üritusi, sundis ühiskonda lakkamatult pöörduma riigi poole.

Oluline käesoleva küsimuse puhul on, et meie kultuuri ja majanduse kiiretempolise arengu vajaduse tõttu riik kujunes siin tähtsaimaks, suurelt osalt pea ainsaks aineliseks toetajaks. Tagajärjeks oli meie ühiskonna ja kultuuri sattumine fugevasse sõltumusse riigivõimust. Esialgu see ei näigi olevat suurem õnnetus. Kuid olukord saab ohtlikuks, mida

enam riigimasin hakkab elama omaette, mida enam ta bürokratiseerub oma vaimult ja mida vähem ta kuulda võtab ühiskonnast tõusvaid hääli, harjudes end pidama sõltumatuks käsuandjaks. Ja oht on sellestki, et ühiskond ise kaotab suure osa oma vaimsest ja moraalsest iseseisvusest ning aktiivsusest, harjudes riigi hooldamisega ja omaenda passiivse käsu- täitmisega.

Teine kohalik eritegur, mis on mõjutanud meie kaasaegse ühis- konna ja riigi vahekorda ülalmainitud suunas, on meie m a j a n d u s l i k k e h v u s. Meie üldiselt madal elustandard, mis oli paratamatu pärand eesti ühiskonna eelnenud arengust, tekitas uues olukorras erilise pine- vuse selle tõstmisel. Riik sunniti sel puhul suurhooldaja, finantseerija ja ettevõtja ossa, milles ta esineb nii poliitiliste meetoditega kui ka majan- duslikkude vahenditega. Riik pidi otseselt või kaudselt finantseerima maareformi teostamist, korterite ehitamist, piimaühingute asutamist, tarvi- tajateühinguid, peekoni- ja võipreemiat, eraalgatuslikku Gründertum'i, pidi toetama töötuid, teostama sotsiaalset hoolekannet, organiseerima laiaulatuslikke ühiskondlikke töid, asutama ettevõtteid, milledest erakapi- tal hoidus eemale või mis tal käisid üle jõu.

Enamik neist sammudest oli nii majanduslikult kui sotsiaalselt parata- matult tarvilikud. Ja kui meie neid siin mainime, siis mitte kavatsusega, et nende puhul asuda kohtumõistja järjele, vaid ainult selleks, et iseloo- mustada meie riigi kujunemist eesti ühiskonna suurimaks majanduslikuks hooldajaks, millist arengusuunda soodustas omalt poolt ka selle ühis- konna enda aineline kehvus. Siit ka eriline pinevus poliitilises võitluses kitsamate majanduslikkude kihi-, klassi- ja rühmahuvide rahuldamise ümber. Siit ka riigivõimu otsesil kandjail ahvatlevad väljavaated ja kerged võimalused m õ j u s t a d a kõige lihtlabasemate ainelisteh vahen- ditega pauperiseeritud ühiskonda ja s i d u d a oma „elustandardi“ eest hoolitsevaid üksikisikuid.

Riik ühiskonna abistajana on määratuma tähtsusega sotsiaalne ja kultuuriline tegur. Aga olukorras, kus riik on määrav hooldaja, riigistaja, kõigesse vahelesegaja, on võrsumas, nagu juba tähendatud, ka määra- tumaid ohtusid. Ja kui Ortega y Casset nimetab sellist elu riigistamist kultuuri suurimaks hädahooks, siis on tal täielik õigus. Riigivõim oma otseste teostajate näol, harjunud hooldama, ei pääse enam kinnisideest, et tema hooldatav, s. o. ü h i s k o n d j a i s i k, o n j a j ä ä b a l a - e a s e k s, k e d a v a j a k ö i k j a l v a l v a t a j a „juhtida“. Riigi- võim iseseisvustub rahvast, saab autokraatseks, hakkab elama omaenda elu ja kaotab elustava sideme ühiskonnaga, mis on lõpuks riigigi elujõu ainus allikas.

Sellises etatismis on määratu hädahoht ka ühiskonnale ja isikule. Usus riigi kõikvõimsusse, harjudes tema hooldamise ja juhtimisega, hakkavad nad kaotama oma sotsiaalset spontaansust ja kidunevad. Poliitiliselt avaldub see endasse usu kaotuses, mis asendub usuga „päästjaisse“, hüüdes „kõva käe“ järele ja loosungis „peremees majja!“. See soodustab ja süvendab ka korrupsiooni poliitilises meelsuses: hakatakse mõtlema ja käituma mitte veendumuste, vaid taoteldavate ja võimalikkude vastutasude ja kasude järgi.

Mõni aeg tagasi tegi ühe väikese provintsilinna ajaleht etteheiteid kohalikule linnaomavalitsusele ja seltskonnale tema tagasihoidlikkuse puhul Vabariigi Valitsusele õnnitluste saatmises ja arvas, et mis siis imestada, kui riigivõim ei anna raha selle linna ja omavalitsuse üritustele, ning lõpetas üleskutsega „oma seisukohti ja meelsust revideerimisele“ võtta. Esialgu võiks näida, et see avaldus oli naiivse provintsilehekese piserumalus. Vaatame aga natukenegi teravama silmaga oma elu ja oma inimesi ning me näeme kohe, et see polegi niisama juhuslik lokaalrumalus, mis pakub meelsust ja õnnitlustelegramme raha eest. Lehekese lihtsameelsus on avaldanud otse programmi, mis on populaarne ka suuremais linnades ja ka keerukama hingeeluga inimeste juures, kes on küll „arukad“ selle järgi käima, aga mitte seda kuuldavalt avaldama.

Ühiskonna niisuguse sisemise määrdumise all suurimaks kannatajaks on ka riik ise, see ühiskonna enda loomingu impoosantsemaid õisi. Riigimasin küll ju jätkab käiku oma bürokraatlikus nõiaringis, kuhu poole on välja sirutatud almust nuruvad käed, kuid sündamendevõime taga on roostetanud ja neis pole eluandvat verd riigi jaoks. Südames võõrdunud riik on määratud nõrkemisele ja kidunemisele. Sest mida suurem on südame arv, milles elab riik, mida haaravam on tema tekitatud soojus igas üksikus südames, seda tugevam on riik. See on algtõde, mida ei tohi unustada eriti väikerahvas ja tema riik, kelle südame arv niikuinii ei ole suur.

Kui meie nüüd, vaadelnud põgusa pilguga etatismi ohtusid kultuurile, ühiskonnale ja riigile endale, küsime, milles on siis väljapääs käsitletud vastuolust ja kas siin üldse ongi pääsu, mida saaks juhtida inimtahe, siis seisame raske ja väga keeruka probleemi ees. Ja oleks vahest liiga pretensioonikas katse vastata sellele lühikeses sõnavõtus, mille ülesandeks oli juhtida tähelepanu meie kriisi ohtlikumale karile ja kutsuda silmi ja südameid siin valvele. Aga üht osa vastusest ei tahaks me tänagi jätta avaldamata.

„Efatismi hädaohu ees on kõige tähtsam — ühiskonna jõududele jälle eluvõimalusi kindlustada. Seks on eeskätt vaja õiguslikku korda“ — on täie õigusega alles hiljuti tähendanud Ed. Laaman („Tänapäev“ 1937, nr. 3, lk. 75). See on tõesti esimene põhiline nõue. Aga teine maksimum on, et isik püsti sirguks ja püsti jääks! On tähtis, et meie oma longu kummardunud „peanoogutajate“ vastu üksi ei sõitleks, vaid ka neid kasvataksime end sirgu ajama, ja et me kõigiti oleksime valvel, et nende niikuinii arvukas vägi veelgi ei suureneks.

Isik püsti! — See olgu meie üheks ülimalt maksimumiks, mille suuna määrame oma ühiskondliku kompassi abil ja mille teostamisel on suur osa ka meie endi, meie kõikide tahtel.

Isik püsti! Ärgu öeldagu siin mingi karjavaimu propageeriva ja sisemiselt kõleda „kollektivismi“ seisukohalt, et see tähendaks meie ühiskondliku ja riikliku mõtlemise atomiseerimist. Ei, see tähendab õiges rakenduses just ühiskonna ja riigi kandealuste ning nende kogujõu kindlustamist. Nii nagu Eesti riigi lõi püstisirgunud ühiskond, keda kandis sisemiselt vabaks saanud ja vabaduse väärtust kõrgelt hindav isik, nii kannab meie elujõuliselt arenevat riiki tulevikuski sise-mise eneseväärtusega uhkelt püstikäiv isik.

Kõigepealt siis ikka ja alati: **isik püsti!** Ärgu olgu see üksi meie pidulikkude koosviibimiste pühapäevane hüüdlause, vaid see olgu meie igapäeva maksimum, mis meid juhtigu nii suurtes kui väikestes, ka kõige pisemais asjus.

Just ka kõige pisemais! Meie uueaegse ühiskonna sirgumine sai võimalikuks suurel määral sel teel, et teda õpetati ja kasvatati selles ka kõige argipäevsemate pisiasjade kaudu. Meie ajalugu pakub selle kohta palju võrratuid südantkosutavaid näiteid. Võtame ühe varasema, mis otse klassikalik. See on meie ühiskonna püsti ajamise esimese suurema kasvataja C. R. Jakobsoni tegevusest.

1877. a. kevadel pidas Pärnu Põllumeeste Selts läbirääkimisi omaale uue korteri üürimise asjus. Sakslasest majaperemes soovis Jakobsoni koostatud lepingukavas juurde lisada tingimuse, et Selts peab korteris „avalikku rahu ja maja pruuki“ pidama. Lihtsameelsele näis see ju päris tavaline ja vastuvõetav nõue olevat. Mitte aga Jakobsonile, kes juba selle punkti pakkumistki pidas teotavaks, nagu üüritaks maja „metsalistele ja uulitsapoistele“. „Ja mis on maja pruuk ja rahu“ — kirjutab Jakobson oma kaastegelasele Pärnu. „Meie peame ehk üht avalikku pidu, kõrvalt kaebab mõni vana tüdruk ehk Jesuit Gulekele (nii majaperemehe nimi), et meie tema maja rahu oma vankri käruga rikume ja Gulekel on nüüd luba meid välja visata. Meil ei olegi muial luba kaevata, kui Pärnu Raadi-

härrade juures, ja nii oleksime ennast nii sakslaste peidla alla rusunud, et enam ei tohi kõhatada... Parem on, meie käime kui prii mehed Rääma liiva peal koos, kus värske Jumala õhk puhub, kui et meie ennast kuue aasta peale nii kammitsasse paneme, et ei või liikuda."

Jakobson ei pidanud seda muide nii pisikesena näivat seika sugugi mitte nii tähtsusetuks, et tagasi hoida oma püstisirgunud isiku viha ja et jätta kasutamata seda teistegi isikute ja ühiskonna püstiajamiseks. Ja otse testamentlikult kirjutab ta edasi ikka sellesama loo puhul: „Meie toimetuste juures on see jo üks suur asi, kui meie ette mõistame vaadada ja kohe pää püsti ajame, kui meile raudu suhu hakatakse panema. Vaene hobune, kes omale rauad suhu laseb panna, ta ei või enam peaseda, kui teda pärast piitsuga taga kihutatakse, kunni kõik liha ja võim kadunud on ja nahk ja luu üksi järele jäänud, nii et viimaks rõõmus võib olla, kui kuuliga äkkitse ots peale tehakse."

Vaadake, nii kasvatati isikut ja ühiskonda, harjutati ja õpetati suurte elumaksiimide juhtimisel püsti käima ka pisemais argielu asjus. Nii jätkus see kasvatus ja nii iseseisvustus isik ja ühiskond. Nii ta võitles ja võitis. Nii peab ta kasvama edaspidi

Hans Kruus

Eesti ja Läti.*

Eelmises „Akadeemia“ nr-is on Ilmar Tõnisson suure põhjalikkusega võtnud küllalt ulatuslikult vaatlemisele põhiprobleemi, kas Eesti-Läti liit on õigustatud, ja seega, kas ta on ka tõeliselt elujõuline ning püsiv nähtus.

Oma arutluse tulemusena jõuab ta eitavale otsusele. Veel rohkem: ta loeb selle otse eksituseks.

Kuna noor kolleeg päris õieti asetab mind kui ühte selle liidu kaasautorit ajaloo süüpingile, kuigi tehes vahel rida teenimata komplimente, siis lubatagu mulle selles asjas ka sõna.

Ma ei taha küsimust kaaluda vaid „ameti poolest“, kui praegune Eesti-Läti ligindamise ühingu esimees, küll aga selle poliitika veendunud pooldajana, mida nüüd hukka mõistavad osa meie nooremaid. Kahjuks ei ole mul võimalust seda teha samase põhjalikkusega, kui ilmneb I. T. mainitud käsitluses.

Võtan õigeks, et ühes rea teistega algusest peale olen orienteerunud kaugemale läände ja põhja poole. Selles mõttes olen alati toetanud

* Mag. I. Tõnissoni artikli „Eesti välispoliitika“ II osa ilmub järgmises numbris.

seada tuleviku jaoks ülesseatavat joont, et peaksime leidma tihedama ühendusetee selle riikide grupiga, mida nüüd nimetatakse Põhja- või Fenno-Skandia riikideks. Teataval määral pioneerina tuli seda mõtet propageerida isegi välismail „formisel aastal“ (1918). Praktiliselt teostas Balti riikide koostöö loomise katset *S t r a n d m a n n - P o s k a* valitsus 1919. a. septembris.

Kuid välissuhted ei sõltu nii palju häist tundeist kui reaalsest jõudude vahekordadest ja huvide ühtlusest. Kuigi „Balti mere vabaduses“ leidsime ühise hüüdsõna Balti ja Skandinaavia riikide jaoks, ja ajaloolise näitena võisime ses suhtes ette tuua vana Rootsi impeeriumi XVII sajandil, kuni Kaarel XII-ni, siiski jäi meie hääl suurel määral vaid hüüdjaks kõrvet. Veel rohkem: meie teame, et 1918. a. algul isegi Soome appihüüd jättis Rootsi külmaks, kes oma tõsiste või arvatavate reaaloode ja -huvide tõttu ei leidnud võimalikuks aidata Soome rahvuslasi vast mitte tol määral kui Rootsi näitas oma heatahtlikkust ja abi hiljem Eesti Vabadussõjas.

Vastavalt ei ole kellegi saladus, et veel pikki aastaid peale Maailmasõda Skandinaavias vaadati väga külmalt, võiks isegi öelda — demonstriivselt repulsiivselt, Balti riikide püüetele luua tihedamat poliitilist kontakti sealsete riikidega. Ja seda isegi Rootsis, vaatamata sääras-tele Balti-Skandinaavia liginemise prohvetitele, nagu seda end. Stokholmi bürgermeister *L i n d h a g e n*. Mis ime siis, et ka Baltikumis asja võeti tõeliste olude kohaselt, ja konstateeriti, et Balti-Skandinaavia kooperatsioon poliitilisel alal pole praktilise poliitika võimalus.

Teiseks tuli juurde see arusaamine, mis väljendust leidis tolleaegsete Fenno-Skandia riigimeeste hulgas, et Balti liginemine nendega saab märksa kergendatud asjaolul, kui Baltimere idarannikul tärganud rahvusriigid ei ole vaid *poussier politique*, poliitiline tolm, küll aga tõeline oma- laadne monoliit, küllaldaselt võimas ja kindel, mida kui suurimat tervikut võivad arvestada ka vanad ja oma konservatiivsuses ettevaatliku välispoliitikaga Skandinaavia riigid. Säärast mõtet avaldati nende ridade kirjutajale, kes tol ajal (1921—1922) oli meie tegelikuks välispoliitika sepaiks, otse selgel sõnal ja varjamatult.

Seega ei olnud meie välispoliitika konsolideerumise tähelepanu pööramine esmajoones lõunasse sugugi põhja-orientatsioonist loobumine, vaid selle sihi taotlemine vajaste eelduste loomisega.

Loomulikult ei ole aga meie Balti riikide ligindamise poliitika olnud tingitud vaid ülalmainitud soovist otsida tihedamat sidet oma naabritega siin- ja sealpool Balti merd. Eesti-Läti koostöö, samuti kui hiljem arenenud välispoliitika ühtlus Leeduga ja Poolaga on minu arvates tingitud asjast enesest, see on möödapääsematu *Natur der Sache nach*, asjaloomu enese tõttu.

I. Tõnisson arvab, et argumentatsioonides Eesti-Läti liidu toetuseks ei tuleks mainida geopoliitilist tervikut, ja kõnelda võiks vaid geograafilisest naabrusest. Arusaadavalt ei ole geopoliitika identne geograafiaga, kuid viimane on siiski esimese olulisi elemente. Teiseks geopoliitika praktiliseks osiseks tuleb aga lügeda ajaloolist arengut: ja kes võiks eitada Eesti ja Läti maa-ala otse ü h i s t s a a t u s t, kõikide väik-

semate erinevuste peale vaatamata (taanlaste sissetung Põhja-Eestisse või Lõuna-Läti nominaalset sõltumatust Kura hertsogiriigina!). Kas ei kõnele empiirilisel nende kahe riigi saatuse ühtlusest meile eestlaste, lätlaste ja liivlaste maa-alade üheaegne alistumine Saksa-Taani (s. o. kato-liku kiriku) ristisõdijaile? Kas ei tundnud nad mõlemad venelaste inva- sioone sajandite kestel, eriti Joann IV ajal? Kas ei langenud nad mõle- mad — küll osaliselt — alguses Poola võimkonda, mis hiljem arendati Rootsi impeeriumi valdamisega? Ja kas ühel ja samal ajal (peale Kura- maa) ei sattunud jällegi Balti rannik omaaegse tugevama võimu — Venemaa alla? Ning kas ei tabanud ka Maailmasõja ja sellele järgnenud sündmuste hoobid neid põhijoonel ühtlaselt, kuigi mõningate erinevus- tega? Ja kas last not leat ei voolanud mõlemate veri koos Vabadus- sõjas, saavutades mõlemale rahvale sõltumatuse?

Kui kahel maal on samane geograafiline asend ja sama ajalooline saatuse, siis on see küll kõige kindlamaks tunnuseks, et nad geopoliitiliselt moodustavad terviku. Ja analüüsides ligemalt näeme, et ka tuleviku jõu- dade ja hädadohtude seisukorrast neid võib vaadelda praktilise tervikuna.

Arusaadav, et mõningad erinevused on mõeldavad nende välis- poliitilises jõudude vahekordades ka tulevikus; et üks riik võib rahvus- vahelise konfliktii korral olla enam eksponeeritud kui teine, — kuid mis- sugusele neist tõeliselt hädadohtlikum ja raskem saatuse osaks saab, on täiesti kindlusetu, olenedes rahvusvaheliste jõudude igakordsest lõpma- tuseeni varieeruvast vahekordadest ja üksikute kõrvaliste võimsate poolte individuaalsetest ülesannetest.

Igatahes on nende ridade kirjutaja, koos paljude teistega, peale asjaolude kaalumist, kui ka oma poliitilise intuitsiooni sunnil, asunud Eesti ja Läti vastastikuse sõltuvuse suhtes juba varakult jaatavale seisu- kohale. Näide: Eesti oli Briti poolt tunnustatud ajutiselt ja kõikide reser- vatsioonidega de facto sõltumatuks 3. mail 1918. a. Augustis samal aastal jõudis Londoni tolelaegse Läti Rahvuskogu esindaja Z. Meierovics samasõ- sihiga — taotleda Britilt Latvia riigi tunnustamist. Kuigi Läti aspiratsioo- nid ei olnud vormiliselt kaugelki nii selgesti põhjendatud kui Eesti omad, andsin ma oma kadunud sõbrale kogu toetuse mis võisin, niihästi sisemi- ses töös kui ka Briti võimude juures, väljudes postulaadist, et Eesti ja Läti poliitilised saatused on samad, et sõltumatu Eesti o m a seisukorra kind- lustamiseks vajab ka sõltumatut Lätit: vähemalt ei ähvarda siis lõunast teda vaheldamatult mõne teise suure riigi väed.

Oktoobris 1918. a. küsis minult Briti välisministeeriumi tolelaegne Vene ja Balti asjade referent unustamata prof. J. Y. Simpson, kuidas suh- taks Eesti Latvia de facto tunnustusse, samal ajal teatades, et vene emi- grandid on säärase kavatsetud tunnustuse vastu andnud Britile terava protesti, milles toonitavad, et Briti ei tohiks tunnustada Latvia sõltumatust ega sellega panna Venele, peale Eesti tunnustuse, millega nemad vahest veel kuidagi leppivat, täiesti kinni läbipääsu Balti merele, kui ka et Läti Rahvuskogu ei ole juriidiliselt legaalne Läti rahva esindus, nagu seda on Eesti Maanõukogu. Ma vastasin kahtlematult ja kohe, et Eesti huvides oleks Latvia sõltumatuse tunnustamine. Ma lisasin juurde, et Läti Rahvuskogu juriidiline ebaperfektsus ei olene lätlastest, vaid neid

rohkem tabanud sõjaraskustest, kuid rahva üheks tahtväljendajaks on ta kaheldamatult; ning mis puutub vene emigrantide väidetesse, et nad Eesti sõltumatusega lepiksid, kui Läti jääb Venele, siis on see vaid sõnakõlks: tegelikult oleks Eesti ühendamine Venega säärasel korral vaid ajaküsimus, sest ilma Eesti saarteta on raske kaitsta Riit, ja Tallinna vallutamata olla merel sedavõrd domineeriv, et valitseda Liibavis. Latvia tunnustati 11. XI 1918 ka de facto sõltumatuks.

Nüüd, paarkümmend aastat hiljem, võib vahest üllatuda riigi üksiku esindaja nii kategoorilise seisukoha üle, kuid ajalugu näitab, et see joon on seni end õigustanud. Säärase koostöö-poliitikaga meie kõrvaldasime esimese ja tol ajal väga kaaluka argumendi Eesti ja Läti riikide vastu, ja nimelt: Baltikumist ei saa Balkanit, vaid tülitsemise asemel siin valitseb uus koostöö-vaim. Ja pean tähendama, et kõige nende arusaamatuste peale vaatamata, mis Eesti-Läti suhtes tegelikult sündinud, ma pean nüüd samuti kui 1918. a. kordama, et Eesti ja Läti saatused näikse olevat sedavõrd tihedalt seotud ka tulevikus, et ühe surm oleks teisele raskeks löögiks. Eesti ja Läti liit on tõeline nende kindla püsivuse üks — küll mitte ainukene ja vahest mitte ka kõige tähtsamaid — eeldusi. Riia Läti-Eesti seltsi omaaegne esimees end. Läti peaminister A. Alberings väljendas seda küll veel pilllikumalt ja tugevamalt, kui ta oma tervituses Eestile Riias 24. II 1934. a. lausus: „Ilma iseseisva Eestita ei ole iseseisvat Latviat ega ilma iseseisva Latviata iseseisvat Eestit. Meie kaks rahvast peavad käima ja võitlema õlg õla kõrval.“

Mainitud ajalooliste reministsentsidega oleme väljendanud ka oma tänapäevase välispoliitilise credo, mis peab Eesti-Läti kõige tihedamat poliitilist kaitseliitu nende riikide jaoks *conditio sine qua non*, mitte aga eksituseks.

Ja edasi: Eesti-Läti liit ei tee meile võimatuks liginemise Soomega ja Skandinaavia riikidega, vaid peaks seda veel hõlbustama, kuna meie sinna gruppi tooksime juurde suurima solidaarse poliitilise võimudegrupi.

Ma ei ole seadnud oma ülesandeks üksikasjalikult vaielda oma väga hinnatud noore kolleegiga, ega tema kaudu ka teiste poolt ülestõstetavate Eesti-Läti sõpruse vastuväidetega. Mõned märkused olgu siiski veel lubatud.

Esmalt: Eesti-Läti kaitseliit ei ole Läti poolt meile ette dikteeritud, vaid ajalooline tõde nõuab mainida, et selle tekkimisel vahest juhtijaks on olnud Eesti, ühes arvatud nende ridade kirjutaja.

Väheselt on teada, et esimene Eesti-Läti kaitseliit sõlmiti juba 7. juulil 1921. a. Tallinnas, kui tõeline omakaitse abinõu tol ajal, s. o. varsti peale Gruusia vallutamist enamlaste poolt, kus Eesti ja Läti sõltumatuse kõigutamisekatse võimalus ei olnud vist ainult vastutavate riigimeeste efekujutus. Ma arvan, et ehkki see leping jäeti mõningatel kaalutlustel meelega pikema aega parlamentidele ratifitseerimiseks esitamata, kuigi selle sõlmimisest ei tehtud mingit saladust, teatud ajaloolist efektiivset osa ta on täitnud hästi.

Ja kui oktoobri lõpul 1923. a. Eesti ja Läti välisministrite konverents Tallinnas uuesti kokku astus rea lahitlevate küsimuste lahendamiseks,

nagu piiriõendus, majanduslik koostöö, sõjaaegsete arvete likvideerimine, siis kaitseleping ei figureerinud päevakorras.

Alles konverentsi kestel, olles tol korral välisminister auväärt dr. F. Akeli poolt kutsutud konverentsist osa võtma asjatundjana, võtsin mina küsimuse üles, et 7. VII 1921. a. kaitseleping tuleks vajaselt täiendada ja täiendatud kujul uuesti alla kirjutada ning ratifitseerida. Kuna küsimuse kohta kummaltki poolt enam kahtlusi ei olnud, sest kaitseleping ju eksisteeris, tähendas minu poolt tõstetud küsimus puht-formaalset momenti. Järgnes vaid lühikene dialoog: Z. Meierovics: Noh kirjuta siis valmis (Nu tak napiši). Dr. Akel: Ja kirjutage tõesti vastav kava!

Ja seda ma ka tegin, võttes arvesse 7. VII 1921 Eesti-Läti kaitselepingut ja eeskujuks 1921 Väikeliidu lepingut. Järgmiseks hommikuks oli kava valmis, arutasime selle redaktsiooniliselt läbi Läti asjatundjaga, peasekretäri dots. Albats'iga, kes tegi vaid paar väikest muudatust, ja esitasin selle ministrite konverentsile, kusjuures vastastikuse toetuse kohustuse punkti (p. 3) kahes variandis, ja nimelt kohustus kehtib, kui kallale tungitakse a) idapiiridel või b) kõikidel piiridel. Ministrid valisid viimase kui täielikuma ja Eesti-Läti liidule iseloomustavama variandi. Muidu aga võeti leping vastu minu poolt kokkuseatud kujul hr. Albats'i redaktsiooniliste parandustega.

Miks 1. nov. 1923. a. kaitselepingu kohta käiv seletuskiri paneb selle sõlmimise nõudmise raskuspunkti Lätile, ei ole mul päris selge: nähtavasti luges meie välisministeerium Meierovics'i esimest pooldust minu sugestioonile kui ka hiljemalt selle vajaduse toonitamist vastavalt järeleandmatuks ¹⁾.

Ja ma arvan, et poliitiline liit Eesti ja Läti vahel peab kehtima ka tulevikus.

Tuleb tõsiselt kahetseda, et majandusliidu teostamine ei läinud samal päeval 1. nov. 1923. a. sõlmitud majandusliku uniooni lepingus ettenähtud rada. Minu veendumus on, et säärane unioon oli ja on vajalik *conditio sine qua non*, s. o. kaitselepingu stabiilsuse huvides ja majanduslikel kaalutlusel, et luua suurimat ulatust majanduslikuks tegutsemiseks. Omal ajal jäi ta minu arvates teostamata mõningate väikeste erihuvide vastuseisul, nüüd, kus mõlemad maad on teinud pingutusi muutada teineteisest majanduslikult autarkseteks, on säärase majandusliku uniooni, isegi tema vähemal kujul, tolliliidu näol, märksa raskem. Aga vist oleks siiski varajane kõnelda ka selle põhimõtte lõplikust fiaskost: tõenduseks on torm Balti klauseli alalhoiu kasuks, mida võib ähvardada, aga mida ei ole hävitanud Eesti-Soome 1937. a. kaubaleping.

Õigus, vaatamata tihedale sõjalisele liidule, ei ole samal määral arenenud Eesti ja Läti rahvaste vaheline sõprus ja südamlük koostöö ning riikide vahel jalutab sagedasti must kass. Nii ei kao päevakorralt rahva-vähemuste saatuse kindlustus, vaatamata vastavale, ka mitte ilma minu osavõtuta, sõlmitud kultuurkonventsioonile. Ja viimasel ajal kaebame ka Soome-Ugri hõimurahva liivi, kes ise moodustab ühe läti rahva põhi-

1) Tähendan, et dr. Vitols oma raamatus *La mer Baltique et les Etats baltes*, lk. 304 loeb 1. XI 1923 lepingu koostajaks dots. Albats'i, mis aga, nagu räägin, on õige vaid osaliselt.

komponendist, rahvusliku väljasuretamise üle. Nähtavasti ei puudu kummalgi kaebusel oma objektiivne alus, kuigi nende küsimuste avalikul käsitlemisel on mõlemalt poolt öeldud asjata teravusi, mis teisel poolel aga on kahjuks tõlgitsetud selgelt haavamiseks.

Ka siin on tulevikus palju veel teha, et meie imbuksime läbi arusaamisega, et vaatamata mineviku vahejuhtumistele, teineteise teo alavõi ülehindamisele, meie olemee naabrid, ja kui meie tülitseda ei taha — ja seda ei luba meie, ütleme tagasihoidlikult, geograafiline asend — meie mõlemad olemee sõltumatud, võrdsed ja samaõiguslikud rahvad, kellede vahel peab valitsema vastastikune arusaamine ja ühes enesest ka teineteisest lugupidamine.

See aga tingib, et tülisid ei saa ega tule lahendada vastastikuste sõimuartiklitega, vaid ajalooliselt proovitud tavaliste viisakate, kuigi omas õiguses kindlate asjaomaste asjaajamise viisidega, mis tarvitusel nii valitustevahelisel kui ka seltskondlikul võrdsete ja väärsete üksuste läbikäimisel.

Veel mõni sõna liidust Leeduga ja sõprusest Poolaga. Nagu igaüks teab, on meie sidemed mõlema riigiga juriidiliselt märksa nõrgemad kui Lätiga, ja on tõeline eksitus kõnelda meie suhetest nendega samades terminites kui Eesti-Läti liidust.

Mõlemate suhtes on meil tegemist vaid diplomaatilise koostöö põhimõtte deklareerimisega üldistes küsimustes, ning kummagagi pole meil sõjalist liitu, just arvesse võttes nende kaitseprobleemide erinevust.

Kuid õigusega toonitab leedu poolametlik leht „Lietuvas Aidas“, et ei Leedu ega 14. IX 1934 Genfi lepingu põhjal tegutsev entente ei sega ei Eestit üksikult ega kogu entente' t koos otsima liiginemist, niipalju kui võimalik, Skandinaavia riikidega ja Soomega. Tegelikult see teostubki väikeses ulatuses Balti ja Skandinaavia riikide vaimse koostöö ühiste konverentside näol, millistest I toimus Kaunases, teine — läinud aastal Tartus ja kolmas juba Helsingis 4.—6. nov. 1937.

Ka istusid Põhja- ja Balti riikide välisministrid ümmarguse laua taga sel septembril koos.

Lõpetan. Ilmar Tõnisson on täitnud tänuväärt ülesande võttes põhjalikule vaatlusele Balti riikide sõpruseprobleemi.

Tema postulaat Balti liidu kohta aga näikse olevat ekslik oma negatiivses osas, mis aga ei takista meid leida ühist teed välispoliitika konstruktivse osa põhilauses.

A. Piip

Balti liidust sõja puhul.*

Praegu on elavaks kõneaineks Ilmar Tõnissoni poolt alustatud ja Läti kui ka meie ajakirjanduses elavat poleemikat leidnud Balti liidu küsimus. Siinkohal võfame arutamisele küsimuse, millisel määral on liiduosalised ohustatud sõja korral ja milliseid positiivseid tulemusi võiks anda seljuhul Eesti-Läti liiduleping.

* Toimetusele on saabund lugejate ringist rohkesti kirjutisi Mag. I. Tõnissoni artikli „Eesti välispoliitika“ puhul, milledest avaldame alljärgneva.

Saksa-Vene sõjalist konflikti, kui see kord peaks sündima, tõenäoliselt alustab Saksamaa. Kuna viimasel puuduvad otsesed piirid oma suure vastasega, peab ta kasutama kolmandate riikide territooriume vägede läbimarssimiseks. On küll ekslik arvata, et Baltikum ei kujutaks enesest säärast ohustatavat maad, mida Saksamaa sõjaliselt ei kasutaks. Kuigi tee siit ei vii Venemaa elusoontele, oleks sinne vastupanu vähese inimmaterjali tõttu nõrgem, tee jälle siin kirdes lühem kui idas ja kagus. Saksamaa, kel Venest palju võimsam sõjalaevastik, ei jäta omefi realiseerimata oma mereüleolekut. Seda tehes, kistakse kogu Baltikum sõjakeerisesse, esmajoones just Eesti Soomelahe võtme pidajana.

Kuid meil ei tule Baltikumi vaadelda ainult vahendina, mida Saksamaa kasutab ainult sõjateena Venemaa purustamiseks. Väga palju tundemärke näitavad, et sõja puhkedes Baltimaade annekteerimine on omaette sihiks. Ideoloogilisigi põhjusi oleks sel juhul palju rohkem ette tuua, sõda tähendaks siis „Vana Saksa kultuurprovintsi“ „õigusepärasest“ vallutamist. „Kultuuri mõju“ ei saaks nad omistada Venemaale. Õieti sakslaste kuulus „Drang nach Osten“ puudutaks esmajoones kõiki Balti riike ühiselt, teises järjekorras alles Venemaad.

Kuna Balti riike ähvardab üheväärne sõttakiskumise oht, kas on siis Eesti-Läti liiduleping mõjuvaks kaitsevalliiks? Tõsi, üksused liites oleks koguüksus tugevam kui üksused eraldi. Kuid säärase liidu reaalne kasu seisab ühisjõudude rakendamise võimaluses sissetungija vastu. Võimalik on see juhul, kus vaenlasel pole võimalust valida mitmesuguseid sissetungi teid, s. o. kui geograafiline olund ei luba laia frondi tekkimist. Sellisele kitsale frondile saadaksid liidusidemetes olevad riigid omad peamised väed.

Eesti ja Läti geograafiline olund on aga sootu erisugune. Pääle maapiiri lõunast, on meil ja lätlastel pikk merepiir, kust igalt poolt võiks alata vaenulik sissetung. Dessandid on küll suure riskiga seotud, kuid jõudude vahekorrad on liiga suurelt vaenlase kasuks. Nüüd juhul, kus Saksa sõjajõud jõudmas läbi Leedu (või Poola?) Läti maa-alale, algaks või kestaks juba meie randadel sõjategevus dessantlike üksustega. Kas võiksime meie oma vägesid saata lätlastele abiks lõunapiirile? Ei — liitlast kaitstes meie enda tuiksooned oleksid ohustatud seda kergemini. Vaenlane kasutab kõiki oma paremusi ja suunaks meile omad löögid läänest ja põhjast. Me oleme väikeriik, meie jõude ei piisaks Lätimaa jaoks.

Teisest küljest — Läti ei võiks meile samadel põhjustel anda nime-tamisväärsetki reaalse abi. Meie randade atakeerimisel peab ta oma vähese laevastiku jätmata Düüna (Riia) kaitseks. Jala- ja kahurvägi rakendatakse niihästi Leedu-poolsele maapiirile kui ka Kuramaa ja Liivi lahe randadele. Seda mitte tehes, sooritaks vaenlane oma aktsiooni kaitseta riigiossa. Siin puuduvad tõhusad eksploatatsioonivahendid (arvukad raudteed, magistraalteed), mille abil võiksime kiiresti paisata väeosi ühest riigist teise.

Sõja puhul idanaabriga samuti ei võimaldu kasutada ühisjõude, operatsioonide väli on seks liiga laialdane.

Nii ei näi liiduleping sõja puhuks tagavat nimetamisväärsetki kasu. (Juhtimise, majanduse jne. koostöö ei pruugi baseeruda sõjalisel lepingul). Sõjajõudude lõogivõimsust ei näi ta ka nõrgestavat.

Riikide saatus ei olene ainult sõjatugevusest ja geopoliitilisest seisundist, vaid ka riikide juhtimisest ja poliitikast — diplomaatiast. Näeme ajaloost poliitiliselt targa suuna tõhusaid tagajärgi, mis võivad ära hoida aktsioone või neid kompenseerida. Riigimeestelt nõutakse siis ettenägelikkust ja mõistuslikku tasakaalu, eriti mis puutub hoidumisse vaenuvõimaliku riigiga teravustesse sattuda.

Eesti-Läti liidulepingu ja Balti liidu tähtsus näib seisvat vaid rahvusvahelises elus suurema kaalu võitmisel. Vahest võib nentidagi Baltikumi tähtsuse tõusu Euroopa poliitika-kontserdis. Ja see asjaolu kompenseerib nii mõndagi.

Kokkuvõtteks ei tule Balti riikide senises poliitikas nentida võite ega kaotusi.

J. Ulavere.

Üliõpilaskond Ülikoolide seaduses.

1. **Üliõpilaskonna mõiste.** — 24. septembril 1937 Riigihoidja andis dekretaalses korras uue Ülikoolide seaduse, mis avaldati Riigi Teatajas 1. oktoobril 1937. See seadus jõustub juba 1. jaanuaril 1938, mis tähtpäevast tühistuvad praegukehtivad Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus ja Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikainstituudi seadus².

Eriti Üliõpilaskonda puutuv osas Ülikoolide seadus esildab vastseid printsiipe, milliseid senikehtinud normistik ei rakendanud üldse mitte. Ta annab Üliõpilaskonnale sellise konstruktsiooni, mis sootuks erineb tema praegusest vormist ja kujust. Ta suunab ka Üliõpilaskonna tegevuse senisest põhiliselt erinevaile aluseile. Et Ülikoolide seadus ühtlasi sunnib praegu olemasolevaid üliõpilasorganisatsioone peatselt ümber korraldama, siis vastav normistik evib eriti suurt aktuaalsust ning nõuab asjaomaseilt ringkonnilt täit selgust neist põhimõtteist, mille järgi tuleb käituda üleminekul uude korda.

Üliõpilaskonda puutuv normimaterjal võetaksegi alamal lähemale vaatlemisele. Kuid käesoleva kirjutise maht ei võimalda haarata käsitlusesse kogu probleemistikku, mis on seotud vastse Üliõpilaskonna loomisega ja tema teotsemisega. Seepärast järgnevas piirduetakse ainult Üliõpilaskonna üldise ma iseloomustusega, selgitades vaid tähtsaimaid normatiivseid struktuurjooni vastava õigusteadusliku mõiste alusel ja selle mõiste sisu osiste analüüsimise teel.

1. RT 1937, 78, 642. — Üliõpilaskonda käsitleb I jagu, IV peatükk, 2. osa ja VII jagu, peale selle Lisa nr. 2.

2. Vt. Ülikoolide seadus [ÜkS] IX jagu. — ÜkS §§ 41—43 jõustusid 1. oktoobril 1937. Samal päeval tühistusid RT 1934, 5, 36, § 38, RT 1925, 122/123, I, 85, §§ 39 ja 40 ning RT 1936, 54, 457, § 47. — ÜkS X jagu osundab tühistuvate aktide §-e v a l e s t i, tsiteerides akte, kus neid ei leidu.

Uue Üliõpilaskonna legaaldefiniitsioon on antud Ülikoolide seaduse 96. §-is. Seal öeldakse, et „kõik üliõpilased koos moodustavad ühiste kasvatuslikkude, kultuuriliste ja majanduslikkude huvide, sihtide ja ülesannete teostamiseks Üliõpilaskonna...”

Nagu osundatud seadusefraasist nähtub, Üliõpilaskonda mõistetakse seal organisatsioonina, mis hõlmab kõiki üliõpilasi, kes võiksid veel grupeeruda omavahelistesse väiksematesse organisatsioonidesse. Et aga Üliõpilaskonna liikmeskonda kuuluvad eranditult kõik üliõpilased koos, siis on selge, et Üliõpilaskonnast suuremat, kõrgemat ja üldisemat üliõpilaste organisatsiooni ei saa enam olla. Järelikult ses mõttes Üliõpilaskond on, e s i t e k s üliõpilaste üldorganisaatsioon, mida mõisteliselt võib seada vastakuti mitmet liiki üliõpilaste väiksemate eriorganisatsioonidega.

T e i s e k s nähtub osundatud seadusefraasist, et selline üliõpilaste üldorganisatsioon on kavatsatud vaid teatavate sihtide taotlemiseks ja teatavate ülesannete teostamiseks. Need sihid ja ülesanded on oma loomult väga mitmekesised ning nende mõisted erikordselt kõikuvad. Kuid n o r m a t i i v s e l t on võimalik nende kohta öelda üht, mis neid kõiki lähemalt määratleb: Üliõpilaskonna kaudu taoteldavad sihid ja teostatavad ülesanded võivad olla üksnes sellised, mis on ü h i s e d kõigile üliõpilasile. Need on nn. **omaasjad** ehk **enesekorraldusküsimused**, millede lahendamiseks ongi Üliõpilaskond kutsutud ja milleks ta on vastava o m a õ i g u s e alusel ka kohustatud. Järelikult Üliõpilaskond ühikuna iseloomustub, teiseks sellepoolest, et t a t e o t s e b e n e s e k o r r a l d a m i s e õ i g u s e alusel.

K o l m a n d a k s nähtub eelesitatud legaaldefiniitsioonist, et sellise üliõpilaste üldorganisatsiooni liikmeskond määratakse sinnakuuluva isiku tunnuste, s. o. p e r s o n a a l s e momendi järgi ega võeta arvesse mingeid muid asjaolusid, näiteks pindalalist ehk territoriaalset momenti. Selle järgi ainult see kuulub vastavasse ühikusse, kes kord on immatrikuleerunud täisõiguslikuks üliõpilaseks ülikoolidesse. Et personaalse organiseerumisprintsibiiga seotakse mõningaid õiguslikult tähtsaid muid momente, siis pole juristile sugugi ülearune nentida, et Üliõpilaskond iseloomustub, kolmandaks veel sellepoolest, et ta on nimelt p e r s o n a a l s e l e printsibiile rajatud organisatsioon.

N e l j a n d a k s nähtub vastavast normimaterjalist, et Üliõpilaskond esineb üliõpilaste avalikõigusliku organisatsioonina, mida selle iseloomujoone tõttu saab seada vastakuti, näiteks vilistlaskogudega või vilistlaskogude liitudega kui eraõiguslikult teotsevate organisatsioonidega. Üliõpilaskond on avalikõiguslik ühik, sest ta teotseb avalikõiguslikul alusel, seab ja taotleb oma sihte ning teostab oma ülesandeid kasustades seks selliseid avalikõiguslikke vahendeid, mis on kasutamisel kõigis selleiseloomuga ühikuis.

Ülalesitatud legaaldefiniitsiooni selgitades on nenditud sari tunnuseid, millede liitmisest saadakse Üliõpilaskonna mõiste õiguste aduslik m ä ä r a n g, s. o. selline definiitsioon, mis võimaldab Üliõpilaskonda täpsalt demarkeerida kõigist muist samalaadseist ja võõrloomu-

list organisatsioonest. Legaaldefiniitsiooni asendava teadusliku mõiste määrangu järgi Üliõpilaskond on personaalsele printsiibile rajatud, enesekorraldamise õiguse alusel teotsev üliõpilaste avalikõiguslik üldorganisatsioon.

Üliõpilaskonnast õigusliku üldpildi saamiseks võetakse alamal viimatisitatud mõiste sisuosised lähemale käsitlemisele.

I ÜLIÕPILASKOND ÜLDORGANISATSIOONINA.

2. Üliõpilaste organiseerimise moodusest. — Üliõpilaskonna normatiivne ehitis, juriidilises keeles raking, ei tugene kõigile üliõpilastele koos võetuna, nagu seda oleks vahest võidud kõigest eelpoolõeldust järeldada. Üliõpilaskond üliõpilaste üldorganisatsioonina on rajatud teatavatele üliõpilaste eriorganisatsioonidele. Seega Üliõpilaskonna rakingut kandva aluse moodustavad ainuüksi teatavad organiseeritud üliõpilased. See asjaolu pälvib õige suurt tähelepanu eriti juriidilisest küljest.

Ülikoolide seadus võimaldab üliõpilasil koonduda kaht liiki eriorganisatsioonidesse³. Ühed neist on **erisihilised** üliõpilaste eriorganisatsioonid, teised aga enesekasvatustlikud **üldsihilised** üliõpilaste eriorganisatsioonid. Erisihiline oleks, näiteks karskete üliõpilaste selts. Sellise eriorganisatsiooni sihiks oleks koondada karskeid üliõpilasi karskusaate alusel karskusideede tegelikuks levitamiseks üliõpilaste seas ning võib-olla ka väljaspool üliõpilasingkondi. Rakendunud peamiselt sedalaadi kitsamate erisihide taotlemiseks säärased üliõpilaste eriorganisatsioonid võiksid loomulikult teostada ka ühtlasi kasvatustülesandeid. Nii võiks näitena esitatud karskusselts peale karskusküsimuste uurimise ja arendamise ning kihunduse võtta tegevusprogrammi ka veel oma liikmete kasvatuse karskluse ja karske maailmavaate vaimus.

Üliõpilaste **üldsihilised** ehk puhtenesekasvatustlikud eriorganisatsioonid on need, mis rõhutavad põhilisema ülesandena üksnes oma liikmete individuaalset, seltskondlikku ning ühiselulist kasvatust. Seaduses öeldakse⁴, et nende sihiks. „on arendada igakülgset oma liikmeid vaimselt, kultuuriliselt ja kehaliselt, eriti aga teostada oma liikmete kasvatust, arendada ja süvendada neis distsipliinitunnet kui ka kokkukuuluvustunnet“ samasihilistesse organisatsioonidesse kuuluvate kaasvõitlejatega.

Viimast liiki puhtenesekasvatustlikud eriorganisatsioonid nimetatakse Ülikoolide seaduses lihtsalt **üliõpilaskonventideks**⁵. Üksnes nemad ongi nendeks üliõpilaste eriorganisatsioonideks, millele Üliõpi-

3. Vt. ÜKS § 94.

4. Öieti küll seaduse lisa ja nimelt üliõpilaskonventide põhikirjas, § 2. Aga tähendatagu juba siinkohal, et see lisa on seadusest lahutamatu, mis pärast ka üliõpilaskonventide põhikirja tuleb vaadelda seadusena. Seda põhikirja ei saa keegi muuta ega tühistada peale seadusandja enese. Põhikirjaga oleks lugu olnud vaid sel juhul teisiti, kui ta oleks avaldatud seadusest lahutatava lisana.

5. Vt. ÜKS § 94. — Vrd. ÜKS Lisa 2, § 2.

laskonna kui üliõpilaste üldorganisatsiooni raking on rajatud. Kuid tähendatagu juba siinkohal, et see raking ühe tiivaga baseerub ühtlasi ka väljaspool Üliõpilaskonda asuvail vilistlaskogudel⁶.

Üliõpilaskonna raking ise moodustub kahest dualistlikult teotsevast juhtivast kollegiaalorganist. Üheks on Üliõpilaskonna Esindus ja teiseks Üliõpilaskonna Vanematekogu. Neile on superordineeritud Üliõpilaskonna Kuraator ja Abikuraator. Üliõpilaskonnal on ka küll veel teisigi organeid, milliseid aga siinkohal ärgu mainitagu.

Üliõpilaskonna Esindus moodustub üliõpilaskonventide poolt valitud esindajaist, kelleks võivad olla ainult kohalikesse ülikoolidesse immatrikuleerunud Eesti riikkondsusse kuuluvad üliõpilased⁷. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Üliõpilaskonna Esindusse saadab iga üliõpilaskonvent ühe hääleõigusliku esindaja iga täis 40 liikme pealt⁸, Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikaülikooli Üliõpilaskonna Esindusse aga iga täis 20 liikme pealt ühe⁹. Tartus on lubatud allaneljakümneliikmetel üliõpilaskonventidel paarikaupa liituda oma esindaja saamiseks esinduskogusse¹⁰.

Üliõpilaskonna Vanematekogu moodustub nende üliõpilaskonventide vanemaist, kes on saatnud esindajaid Üliõpilaskonna Esindusse, kusjuures Tartus on esinduskokku esindaja saatmiseks paarikaupa liitunud üliõpilaskonventide esindajaks Vanematekogus kokkuleppeliselt ühe sellise üliõpilaskonventi vanem¹¹.

Esinduse Juhatus ja Juhataja valitakse Esinduse liikmeskonna poolt oma liikmete hulgast **enesekorraldamise põhimõtte** alusel. Järelikult Esinduse Juhataja on ühtlasi ka selle Esinduskogu liige. Teisiti on see Vanematekogus. Selle juhataja ei kuulu ise Vanematekogusse. Ülikoolide seaduse järgi Vanematekogu istungeid juhatab Üliõpilaskonna Kuraator või Abikuraator, järelikult ametnik väljaspoolt kolleegiumi ennast¹².

Üliõpilaskonna Kuraator ja Abikuraator valitakse Üliõpilaskonna Vanematekogu poolt kaheaastaseks ametikestvuseks. Valitavateks on kõik ülikooli määralsed õppejõud¹³. Nii siis saab kuraatoriks ja tema abiks olla üksnes määraline professor¹⁴.

Kuraatori ja Abikuraatori määrab ametisse Haridusminister, enne seda ära kuulunud Ülikoolivalitsuse arvamuse. Ei pea Haridusminister võimalikuks vastavat kandidaati kinnitada, toimub 2 nädala jooksul uus valimine, arvates kinnitamatajätmise päevast. Ei nõustu Haridusminister

6. Vt. ÜKS § 94, teine lõige, § 95. — ÜKS Lisa 2, § 18, viimane lõige, §§ 22, 23.

7. ÜKS § 97, 98, esimene lõige, 101, esimene lause ja teine lõige.

8. ÜKS § 101.

9. *Ibid.*

10. ÜKS § 101, esimese lõike viimane lause.

11. ÜKS § 103, esimene lõige.

12. Vt. ÜKS § 103, teine lõige.

13. ÜKS § 105.

14. ÜKS § 56.

ka seekordse kandidaadiga, määrab ta vastava kvalifikatsiooniga isiku ametisse ise omal valikul. Samuti määrab Haridusminister need isikud ise, kui valimised kahel korral miskipärast ei peaks toime tulema¹⁵.

Kuraator ühes oma abiga on Üliõpilaskonna asjus passiivseks organiks, täites Üliõpilaskonna organite, aga ka üliõpilaskonventide tegevuses peamiselt inspektori ülesandeid. Sellevastu Vanematekogu ja Esindus on Üliõpilaskonna aktiivsed organid. Vanematekogu spetsialiseerub peamiselt üliõpilaskonventidesse organiseerunud üliõpilaste asjus, kuna Esindus on üldorganiks kõigisse üliõpilasisse puutuvais küsimusis¹⁶.

Nende kahe teotsemises tuleb ses mõttes **dualism nähtavale**. Kuid teiselt poolt Vanematekogu on nõudvaks ning kaasaaitavaks instantsiks Esindusele, aga teatavais küsimusis ka ainuotsustajaks organiks. Viimast liiki asjus Esindus on Vanematekogule ettevalmistavaks eelinstantsiks¹⁷. Üldiselt aga on Vanematekogu Esinduse tegevuse alal pidurdavaks teguriks. Nende vahekorda saaks üldjoonis siiski võrrelda riigiparlamendi alam- ja ülemkoja suhetega, kui Üliõpilaskonna juhtimises nimelt Vanematekogu asetada suurte õigus- tega varustatud ülemkoja asendisse.

3. Organiseerumisprintsipiide normikriitiline analüüs. — On teada, et sihilt erinevad normatiivsed printsipiidid annavad tegelikus rakenduses erinevaid tulemusi. Selle tõsiasja man kehtibki haldusõiguste aduslik nõue, et loodav õigusinstituut oleks rajatud omavahelisel kokkukõlastatud ja sihtidelt ühtlustatud põhimõtteile. Ainult sellisel juhul on tagatud, et vastava instituudi piirides teotsevad organid funktsioneerivad kiiresti ja häiringuteta.

Uue Üliõpilaskonna juriidilisel hinnangul tõusetubki kõigepealt küsimus, kas tema rakingusse kuuluvad organid on moodustatud nõndaviisi, et nad saaksid taotella neile seatud sihte ja teostada omi ülesandeid kõigiti laitmatult. Sellisele küsimusele vastuse leidmiseks tuleb alamal asuda Üliõpilaskonna rakingu aluseks võetud normatiivsete printsipiide normikriitilisele vaatlusele.

Nagu Üliõpilaskonna kui üliõpilaste üldorganisatsiooni iseloomustusest ülemal nähtub, on Esinduse moodustamise aluseks võetud nn. delegaatide printsip. See organiseerumisprintsip tähendab haldusõigusteaduses seda, et suurema ühiku kõrgem organ moodustatakse väiksema te ühikute poolt lähetatavaist esindajast. Puhtal kujul rakendusele tulles see põhimõte tahab, et iga ühik lähetaks vaid ühe esindaja niiviisi moodustatavasse kolleegiumi. Üliõpilaskonna rakingus see printsip pole aga leidnud kasutamist selles sisus. Kuigi delegaatide idee leiab Esinduse moodustusviisis kajastust, on siin ometi ühtlasi tegemist mingi jämedakoelise proportsionaalsusega.

Delegaatide printsipi puhtakujulisest rakendusest kaldutakse kõrvale, esiteks sellega, et väiksemaile üliõpilaskonventidele ei võimal-

15. ÜKS § 105.

16. Vt. ja vrd. ÜKS § 104, 102, 98, 106, 99.

17. Vt. ÜKS § 98, 102, 106.

data iseseisvat esindajat. Teiseks tuleb nähtavale kallak proportsionaalsuse poole selles, et igast üliõpilaskonvendist lähetatakse Esindusse üks täisõiguslik esindaja iga täis-neljakümne liikme pealt, seega ühest suuremast üliõpilaskonvendist mitu esindajat-delegaati. Proportsionaalsuse jämedakoelisuus aga avaldub selles, et suuremate üliõpilaskonventide häälte ülejääke (neljakümnele jagamisel ülejäävate liikmete arvu) ei arvestata, s. o. ei lubata ka nende ärakasustamiseks omavahelist liitumist. Seega üksikud üliõpilaskonvendid vastavad umbes territoriaalsele printsiiobile rajatud organisatsioonide kinnistele hääletusringkondadele.

Haldusõigusteadus peab õigeks rakendada delegaatide printsiiibi ainult ühel juhtumil ja nimelt siis, kui saadikuist moodustatava kõrgema organi pädevus piirduv ainult nende ühikute asjadega, kust saadikud tulevad. Kõigil muil juhtumel see printsiiip ei anna häid tulemusi ega rakendu ka edukalt. Üliõpilaskonna rakingus delegaatide printsiiip aga on kontradiktorses vastuolus Üliõpilaskonna mõistega. Mõisteliselt Üliõpilaskond on ühtlane, unitaarne ühik, ta on kõigi üliõpilaste ühiste huvide esindaja. Oma rakingu aluseks olevate põhimõtete järgi otsustades Üliõpilaskond on aga peamiselt üliõpilaskonventidesse organiseerunud üliõpilaste esindaja. Sellest on igaühele selge, et oma organite moodustamisviisi järgi Üliõpilaskond pole enam ühtlane, unitaarne. Tegelikuses tähendab selline printsiiipide sisuline vastuoksuslikkus seda, et üks osa üliõpilastest on seatud teise osa üliõpilaste eestkostu alla, sest üksnes organiseerunud üliõpilaste saadikud määravad, mida Üliõpilaskond peab taotlema ja mis on tema huvid. Selline vastuoksus võib tekitada häireid, mis võiksid avalduda näiteks juriidiliselt hüljatud organiseerumatute vastutöötamises Üliõpilaskonna üldistele taotlustele.

Üliõpilaskonna Vanematekogu moodustus näib esialgsel vaatlusel olevat rajatud samuti delegaatide printsiiobile. See oleks aga normikriitiliselt täiesti vale hinnang selle organi moodustamisviisile. Tõeliselt tuleb Vanematekogu moodustamises nähtavale delegaatide printsiiobile vastandpõhimõte ja nimelt nn. komissaarsuse printsiiip. Viimasena tuntakse haldusõigusteaduses sellist põhimõtet, mille kohaselt iseseisvate ühikute organ moodustatakse kõrgema suurema ühiku poolt lähetatavaist isikuist. Viimaseid favatsetakse nimetada ka komissarideks, kuigi mitte iga sel printsiiibil ametisse määratav isik pole oma ülesannete iseloomu järgi just komissar. Puhtal kujul see printsiiip rakendub siis, kui alamal ühikul, kelle juurde vastav isik ametisse seatakse, pole lubatud mingit kaasaraakimist kandidaadi valikul.

Milles siis avaldub komissaarsus Vanematekogu moodustamisel? Eeskätt üliõpilaskonventide vanemate loomisel, kelledest komplekteerub Vanematekogu, ja teiseks, Vanematekogu Juhatajana figureeriva Kuratori ja Abikuratori ametisseadmisel.

Ülikoolide seaduses on küll öeldud, et oma vanema valib üliõpilaskonvent ise. See ütlus on aga juriidiliselt paljas fraas. Sest föeli-

selt on lugu nii, et see vanem antakse talle vastava Vilistlaskogu poolt. Nn. valimine siin ei tähenda midagi muud, kui ainult õigust kandidaati seada vastavale ametikohale. Vilistlaskogu on see, kes täiesti suvaliselt, s. o. oma vaba heaksarvamise õiguse alusel, vanema määrab¹⁸. Kui ta ei määra, s. o. ei saada esitatud kandidaadile heakskiitu, tuleb tulla välja uue kandidaadiga, kes Vilistlaskogule meeldiks. Seega määratakse see isik ametisse üliõpilaskonvendist kõrgemal seisvast ühikust.

Sama lugu kordub Kuraatori ja ta abi ametisse seadmisel. On küll öeldud seaduses, et neid valib Vanematekogu, kuid tõeliselt avaldab see organ siingi vaid soovi, et vastavale kohale määrataks temalt esitatud isik. Vanematekogu poolt valitud isik pole muud kui vaid kandidaat, milleks teda teisel nimetab ka seadus ise¹⁹. Ametisemääraja pole aga esitatud kandidaadiga kuidagiviisi seotud. Ei meeldi see, laseb ta veel kord „valimisi“ toimetada ja kui seekordnegi tulemus teda ei rahulda, määrab vastavad ametnikud ise täiesti suvaliselt.

Haldusõigusteadus peab õigeaks rakendada iseseisvate ühikute juures komissaarsuse printsiipi v a i d s e l j u h u l, kui tema kohaselt moodustatud organi pädevus piirdub ainult v a l v e f u n k t s i o o n i teostamisega. Ja tegelikkus on osutanud, et see põhimõte teostub edukalt üksnes passiivsete organite tegevusealal.

V a l v e t Üliõpilaskonna üldises tegevuses ja üliõpilaskonventide kasvatuslikus tegevuses teostab Kuraator oma abiga²⁰. Õigusteaduslikult võttes komissaarsus on nende isikute ametisse seadmisel täiesti õige ja omal kohal. Sellele väitele võidakse ehk puhtpoliitilisil kaalutlusil vastu vaielda, eriti vahest sellepärast, et ta pole vastuvõetav demokraatismi ideoloogiale, mis on ju eesti riigikorra põhialuseks. Siin olgu aga tähendatud, et moodne haldusõigusteadus e e l i s t a b seda printsiipi muile põhimõtetele ning peab seda väga otstarbekohaseks just passiivsete organite kreeerimiseks. Sellepärast ärgu lähtutagu vaidluses mitte demokraatismist, vaid üksnes küsimusest, kas komissaarsuse põhimõtet rakendagu Haridusminister või tehku seda autonoomne ülikool. Kui komissaarsus on omal kohal Kuraatori ja Abikuraatori ametisse seadmisel, siis seda ei saa enam öelda sama põhimõtte kohta Vanematekogu moodustamisel. Viimane organ, tõsi küll, teostab ka valve ülesandeid üliõpilaskonventide tegevuses ja tema kaudu täidab vastavaid kohuseid isegi Kuraator. Kuid ärgu unugu, et Vanematekogu on ühtlasi ka väga aktiiv-

18. Vt. ja vrd. ÜKS § 95: „Vanema valivad üliõpilaskonvendid ülikooli lõpetanud vilistlaste hulgast oma vilistlaskogu heakskiitmisel...“ ÜKS Lisa 2, § 22: „...valitakse ...vilistlaskogu heakskiitmisel...“ — „Heakskiitmine“ ei tähenda *kinnitamist*, küll aga mõistab ÜKS kinniatmist teinekord *heakskiitmisena*, s. o. suvalise toiminguga. Vt. ÜKS § 107, kus eksitavalt öeldakse: „kinnitab Haridusminister“, kuid ei mõelda kinnitamist tõelise kinnitamisena. Kinnitamisega on tegemist terminoloogiliselt vaid siis, kui kinnitav instants on kohustatud temale esitatud akti kinnitama tingimusel, et see akt on koostatud seadusepäraseil eeldusil. Eelosundatud §-is Haridusminister aga ei ole sunnitud selleks.

19. ÜKS § 105.

20. ÜKS § 104.

seks organiks, ja mõningais küsimusis koguni ainuotsustav instants, olles üle isegi Esindusest enesest.

Nii saab tulevases Üliõpilaskonnas teotsema kaks kontraarseile moodustusaluseile rajatud organit, millised võivad tegelikult kumbki arendada ja kaitsta ka oma kontraarseid huvisid. Teoreetiliselt on mõeldavad seepärast tõsised konfliktid, mis võivad kahe organi iseseisvate ülesannete alal kujuneda permanentseks ja seega mõjustada Üliõpilaskonna taotlusi väga häirivalt. Võivad tulla ilmsiks ka rasked vastuolud Vilistlaskogude mõjutuste ja üliõpilaste taotluste vahel, milliste süvendamiseks võivad sekundeerida kaudselt ka organiseerumatud üliõpilased.

Üliõpilaskonna rakingut hinnates tõusetub muude hulgas ka küsimus, milleks oli vaja üliõpilaste ühtlases üldorganisatsioonis luua kaht enamvähem iseseisvat, kuid oma pädevuselt ebapuhtalt eraldatud eriorganit, kellede vahelised konfliktid on alati võimalikud? Ühtlaselt korraldatud Üliõpilaskond ei vajaks sellist organit, nagu seda on Esinduse suhtes dualistlikult teotsev Vanematekogu. Erinevail põhimõtteil moodustatavaid dualistlikke organeid luuakse vaid territoriaalses organisatsioones ja nimelt siis, kui pindalalise momendi kõrval tahetakse rõõbiti esile tõsta ning esindada ka huvikondlikku momenti. Üliõpilaskonna Vanematekogu ülesandeid lähemalt uurides aga selgub, et mainitud organi kaudu ei tahetagi esindada üliõpilaste või mõningate üliõpilaskogude erihuvisid, vaid hoopis kõrvalisi sihte. Vanematekogu näol tungivad üliõpilaste omaellu õige laialdasel rindel Vilistlaskogud eraorganisatsioonidena. Üliõpilaskonna Esinduse kõrval vilistlaskogude huvides esinev paralleelorgan Vanematekogu süvendab omalt poolt üliõpilaste üldorganisatsiooni rakingus valitsevat ebaühtlust. Selline paralleelorgan oleks veel kuidagi mõeldav olnud üksnes organiseerumatu üliõpilaste erihuvide esindajaks, sest Üliõpilaskonna Esindus pole antud juhul mitte kõigi üliõpilaste ühine esinduskogu, vaid tõeliselt ainult organiseeritud üliõpilaste esindus.

Et Üliõpilaskonna raking toetub täiel määral üliõpilaskonventidele ja osaliselt ka nende vilistlaskogudele, siis nähtub selles tõsiasjas seaduskoostaja tahet rõhutada eriorganisatsioonide suurt osatähtsust ja seda isegi Üliõpilaskonna kui terviku enese ees. Ühtlasi saab selles näha ka tahet eelistada organiseeritud üliõpilast organiseerumatule ning kihundust organiseerumisele. Ent, uurinud Esinduse ja Vanematekogu moodustamisaluseid, selgub, et kõiki üliõpilaskonventsioone pole hinnatud siiski mitte täiesti ühtlase mõõdupuuga. Selgub, et suuremaile organisatsioonidele on eelistatud väiksemaid. Eelistus avaldub esiteks selles, et väikestele üliõpilaskonventidele võimaldatakse erandlikult liituda esinduse saamiseks ja sel teel üldprintsipi järgi kaotaminevaid hääli (mittearvestatavaid liikmeid) omefi kasustada. Seda aga ei lubata üleneljakümnelistele organisatsioonidele. Eelistus avaldub aga teiselt poolt ka selles, et Vanematekogu moodustamisel ei arvestata üldse mitte üliõpilaskonventide liikmete proportsi, andes seal nii väikestele kui suurtele võrdse esinduse. Kõik see avaldub eelistus veel selles, et eriti Vanematekogu moodustusviisis ilmneb laostav mõju eriti kaheksakümne- ja enamaliikmelistesse üliõpilaskonventidesse. Kujuteldagu üliõpilas-

konventidena A-d ja B-d, kelledest esimene evib 60, teine aga 140 liiget. Kui nad mõlemad esinevad vastavate organite moodustamisel sellistena nagu nad on, ferviklikult, siis A saab oma täis 40 liikme pealt Esindusse ühe saadiku, kuna kahekümneliikmeline ülejääk on kasutu. B aga saab kahekümneliikmelise ülejäägi juures kolm esindajat Esindusse. Vanematekogusse saab neist kumbki vaid ühe esindaja. Tahaksid A ja B aga esineda oma liikmete arvule vastava jõu kohaselt, siis tuleksid nad võtta lõhkumisele. A killustunud kahte²¹ erikonventi ja B neljasse²², saaksid ühtekokku Esindusse endise nelja esindaja asemel viis, kuna Vanematekogusse kui poliitiliselt tähtsamasse instantsisse nad saaksid endise kahe esindaja asemel samuti viis. See arvetlus on õige vaid siis, kui A ja B kahekümneliikmelised eri konvendid ühise esindaja saamiseks liituvad.

II ÜLIÕPILASKOND PERSONAALSE ORGANISATSIOONINA.

4. **Personaalse printsiibi rakendus Üliõpilaskonnas.** Personaalsele printsiibile rajatud organisatsioones on juriidiliselt väga tähtsaks küsimus sellest, kuidas on sätitud vahekord organisatsiooni enese ja tema liikmeskonna vahel.

Üliõpilaskonna liikmeteks on eranditult kõik üliõpilased²³, tegemata vahet kodumaalase ja välismaalase vahel ning vaatamata soole, vanusele, rahvusele või usule. Kuid, nagu ülemal käsitletud juba selgus, ses liikmeskonnas pole kõik liikmed üheõiguslikud ja juriidiliselt võrdsed. Seal tehakse kindlat vahet **aktiiv-** ja **passiivliikmete** vahel. Aktiivliikmetele on võimaldatud osavõtt Üliõpilaskonnale omistatud õiguste teostamisest, näiteks, organite kreetimisest, ametnikkude ametisse seadmisest ja ise olla ametnik või kolleegiumiliige. Passiivliikmetele aga ei anta õigust osa võtta Üliõpilaskonnale omistatud võimu käsitsemisest²⁴.

Passiivliikmete rühma moodustavad kõik organiseerimata üliõpilased. Lisaks neile arvatakse selliste „metsikute“ ja „kodutute“ kilda ka kõik välismaalased²⁵.

Aktiivliikmeiks on ainult organiseeritud üliõpilased, kuigi mitte just kõik. Sellistena tuleksid arvesse üksnes üliõpilaskonventidesse organiseerunud, kelle hulgast aga tuleks eraldada veel välismaalased²⁶.

Passiivliikmed võiksid muutu da aktiivliikmeiks, organiseerudes seniseisse üliõpilaste üldsihilistesse eriorganisatsioonidesse või loodavasse üliõpilaskonventidesse, hankides seks ülikoolivalituselt asutusloa. Nii on kujuteldav, et tegelikult passiivliikmeid ei saagi tulevikus olema, ja vahe nende ning aktiivliikmete vahel tegelikult kaob. Kuid

21. Ühes 40 ja teises 20 liiget.

22. Ühes 20 ja teistes 40 liiget.

23. Vt. ÜKS § 88 j. — Vrd. ÜKS § 96: „Kõik üliõpilased koos moodustavad ... üliõpilaskonna...“.

24. Vt. ÜKS § 98, 101, 103.

25. *Ib.*

26. *Ib.*

olgu tähendatud, et normatiivselt passiivliikmete rühm jääb sellest hoolimata ikkagi kõikumatult püsima. Juriidiliselt on uues Üliõpilaskonnas passiivliikmed ka siis, kui organiseerumate kontingendist on juba organiseerunud nende viimane „metsikki“. Juriidiline norm jääb normiks ka siis, kui tema rakendamise faktilised eeldused peaksid ajutiselt täiesti hävima.

Nii passiiv- kui ka aktiivliikmed saavad ühtlaselt osa kõigist Üliõpilaskonna käsutuses olevaist majanduslikest, kultuurilisist, sotsiaalseist ning juriidilisist hüvedest. Mida aga siinkohal eriti rõhutada tuleb, on see, et nii aktiiv- kui ka passiivliikmed on kõik Üliõpilaskonna ja tema organite ning tema juures teotsevate ametnikkude ja asutiste suhtes täiesti ühtlaste kohustustega koormatud.

5. Personaalse printsiibi rakenduse normikriitiline hinnang. Ülemaal Üliõpilaskonna iseloomustamisel üliõpilaste üldorganisatsioonina juba osutati selle ühishoone ehitusprintsiipide vastuoksustele. Need vastuoksused pole lasknud seaduseandjal rakendada veatult ka personaalset põhimõtet, millele Üliõpilaskond on rajatud. See on paratamatu nähtus, et ühed vastuoksused kaasavad teisi põhimõttelisi vastuoksusi. Nad vähemalt manavad neid esile praktilises teostuses. Nii ongi lugu ka omavaheliselt kokkukõlastamata jäänud organiseerumispõhimõtetega ja personaalse printsiibiga. Viimast pole saadud rakendada sellises sisus, milles ta vastaks Eesti riigi põhikorra esinevatele nõudeile.

Nii senine kui ka Rahvuskogu poolt antud Eesti Vabariigi Põhiseadus nõuab, et kõik eesti kodanikud oleksid seaduse ees võrdsed²⁷. Egalité-printsiip ehk võrdse õiguse nõue tähendab seda, et ühes ja samas faktilises või juriidilises olustikus asuvaid kodanikke varustatakse ühesuguste õigustega ning koormatakse ühesuguste kohustustega. S. t. kui ühele kodanikule või kodanikkude rühmale on omistatud teatavad õigused, siis teised kodanikud, kes vastavad samule üldisile tingimusile, on õigustatud nõutama endale samu õigusi. Pandagu fähele, et sellejuures on seaduseandjale koguni keelatud teatavaid tõeliselt erinevaid tingimusi lugeda ühtlasi ka juriidiliselt erinevaks tingimusiks. Nii ei tohi seaduse ees lugeda erinevaks tingimuseks kuuluvust soosse, seisusse ja rahvusse ega sel alusel kodanikke rühmitada ja erinevate kohustustega koormata. Samuti ei ole lubatud kellelegi eesõigusi omistada ega kellegi õigusi kitsendada sõltuvalt sündimisest ja usust²⁸. Oeldust nähtub, et riigipõhikord mõistab võrdse õiguse printsiipi märksa rigoroossemalt ning avaramalt kui see tegeliku elu olustikkude mitmekesisuse ja erinevuste man mõeldav oleks²⁹.

27. Näiteks Rahvuskogu poolt vastu võetud Põhiseaduse 9. §: „Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed.“

28. Näiteks Rahvuskogu poolt vastu võetud Põhiseaduse 9. §: „Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalikõiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi.“

29. Vrd. prof. dr. A.-T. Kl i i m a n n, *Haridusprotsess*, Tartu 1937, lk. 62 ja seal, nota 112, osundatud Riigikohtu Üldkogu ja Riigikohtu Administratiiv-osakonna otsuseid ning seletusi.

Mida aga on näha Üliõpilaskonnas personaalse põhimõtte rakendamisel? Kõik üliõpilased on võrdselt üliõpilased. Kõik üliõpilased on kohustatud maksma makse Üliõpilaskonna hääks võrdsel määral. Kõik üliõpilased alluvad võrdselt kõigile korraldusile, mis tulevad Üliõpilaskonna asutisilt ja ametnikelt. Kõik üliõpilased asuvad ühtlases juriidilises olustikus. Kuid sellest hoolimata pole neil võrdseid õigusi. Ühed on arvatud aktiivliikmeiks, teised passiivliikmeiks. Siin on ilmselt tegemist ühtede üliõpilaste eesõigustega ning teiste õiguste kitsendamisega.

Olgu aga lisandatud, et võrdse õiguse printsiip ei tarvitse tulla rakendamisele välismaalaste suhtes. Seepärast on normikriitiliselt kõigiti õige neid alati lugeda Üliõpilaskonna passiivliikmeiks.

Tähendatagu ka, et võrdse õiguse põhimõtte järgi oleks kõik korras, kui Üliõpilaskond oleks loodud üksnes organiseeritud üliõpilaste jaoks, jättes oma liikmeskonnast välja kõik organiseerumatud üliõpilased. Kuid sel juhul viimased ei alluks ka mitte sellise Üliõpilaskonna organite korraldusile ega eviks mingeid kohuseid Üliõpilaskonna suhtes.

III ÜLIÕPILASKOND ENSEKORRALDAYA ORGANISATSIOONINA.

6. Üliõpilaskonna enesekorraldusküsimusi. Enesekorralduse õiguse alusel teotsev Üliõpilaskond esineb üliõpilaste teise-astme omavalitsusühikuna. Esimese-astme omavalitsusühikuna esinevad üliõpilaskonvendid. Üliõpilaskonna kui kõrgema ühiku ülesandesse kuulub seepärast ka üliõpilaskonventide kui alamate ühikute juhtimine ja nende tegevuse ülevalve teostamine³⁰. Nii Esindus kui ka Vanematekogu valvab kõigepealt selle üle, et üliõpilaskonvente ei asutataks muudeks sihtideks kui seaduses ette nähtud. Märkavad nad seda, siis teevad nad oma tähelepanekud teatavaks Ülikoolivalitsusele sellekohases arvamuseavaldises. Aga üliõpilaskonventide asutamist nad keelata ei saa. Asustusloa andmine kuulub juba Ülikoolivalitsuse pädevusse³¹. Kuid üliõpilaskonventide liitused asutatakse, samuti sõpruslepinguid sõlmitakse välisriikide üliõpilaskonventidega ilma Üliõpilaskonna organite eelkontrollita. Nendeks sammudeks üliõpilaskonvendid vajavad üksnes Ülikoolivalitsuse eelluba³². Ka sõpruslepingu või liidu põhikirja kinnitab ja registreerib üksnes Ülikoolivalitsus³³. Tähendatagu ka, et sõprusühendused ja üliõpilaskonventide liidud ei kuulu enam Üliõpilaskonda ega allu tema organite kontrollile.

Kasustades enesekorraldamise õigust, üliõpilaskonvendid loovad ise oma tähtsamad siseorganid ning võtavad vastu ja muudavad oma kodukorra. Samuti otsustavad ise likvideerumisele asumise³⁴.

Üliõpilaskonvendid, kasustades enesekorraldamise õigust, võivad täiesti suvaliselt asutada osakondi, toimkondi, komiteesid ja komisjone

30. ÜKS § 4, 102.

31. *Ib.*

32. *Ib.*

33. *Ib.*

34. Vt. ÜKS Lisa 2, § 12 jj., 26.

ning seada ametisse tarvilikke teenistujaid. Samuti võivad nad suvaliselt luua raamatukogusid ja lugemislaudu ning korraldada ekskursioone, kursusi, õhtuid, etendusi ja koosolekuid ³⁵.

Üliõpilaskonventide enesekorraldamisõigus on piiratud, esiteks seega, et ta, kui avalikõiguslik organisatsioon, on sunnitud arendama üksnes põhikirjas ette nähtud sihtidele vastavat tegevust. Põhikiriaga evib seadusejõudu, ja teda saab muuta vaid seadusandlikus korras ³⁶. Niisiis oma tegevusprogrammi koostamisel üliõpilaskonven did ei saa enam teotseda täiesti suvaliselt.

Teiseks on iga üliõpilaskonvent sunnitud looma ilmtingimata kõik need organid, mis on seaduses juba leidnud fikseerimist. Ta peab valima vanema kandidaadid, valima vanemale abiks vanema tegevliikme, moodustama juhatuse, revisjonikomisjoni ja üliõpilaskonvendikohtu ³⁷.

Üliõpilaskonventi vanema ametisse-seadmisel enesekorraldusõigus piirdu b, nagu eelpool juba seletatud, vastava kandidaadi esitamiseõigusega. Kuid vanema tegevliikme määrab ta ise suvaliselt ³⁸. Üliõpilaskonventi vanem peab selle igal juhul ametisse kinnitama. Kinnitaja õigused siin piirduvad vaid õiguses kontrollida, esiteks seda, kas vastav isik vastab sellekohaseile nõuetele ning, kas ta, teiseks on valitud kodukorras ettenähtud menetluses. Ainult sel juhul, kui esineb vigu neis kahes asjas, võib vanem jätta tegevliikme kinnitamata.

Ka üliõpilaskonventi eelarve, liikmemaksu määr ning tähtsamad majanduslikud küsimused kuuluvad vilistlaskogu juhatuse kinnitamisele ³⁹.

Täiesti suvatult teotseb üliõpilaskonvent oma menetlusküsimis, millistes tuleb silmas pidada vastavaid sätteid Ülikoolide seadusest ja selle lisana üliõpilaskonventi põhikirjast. Siin ei või olla vähematki kõrvalekaldumist sellesisulisist normest.

Üliõpilaskond üliõpilaste kõrgema omavalitsusühikuna arendab ainult sellist tegevust, mis tuleb kasuks ja on tarvilik kõigile üliõpilastele. Enesekorraldamise õigust kasustades Üliõpilaskond lahendab täiesti suvaliselt kõiki üksikjuhtusid ning sätib ka mõningaid üldjuhtusid. Üksikjuhtude lahendamiseks ta kasustab nn. **korraldisi** ning nende abil teostab oma ülesandeid, mis kuuluvad tema haldusfunktsiooni valdkonda. Aga Üliõpilaskonna tegevuses esineb ka selliseid üksikjuhtusid, mille lahendamiseks ta kasustab nn. **otsuseid**. Nende abil Üliõpilaskond teostab oma juriisdiktsioonilist funktsiooni, lahendades üliõpilaste ja nende eriorganisatsioonidevahelisi vaidlusi ning tülisid. Peale jooksvate haldusküsimuste korraldamise, oma varade, asutiste, kaitiste ja ettevõtete valitsemise ning õigusemõistlemise Üliõpilaskond teostab teataval määral ka le g i s l a -

35. *Ib.*, § 2.

36. *Vrd. supra, nota 4.*

37. *Vt. ÜkS Lisa 2, § 12 jj.*

38. *Ib.*, § 23.

39. *Ib.*, § 17, viimane lõige.

tiivfunktsiooni mõningais omaasjus. Legislatiivsete ülesannete teostamiseks Üliõpilaskond kasustab nn. määrusi⁴⁰.

Üliõpilaskonna Esindus on Üliõpilaskonna korraldavaks, otsustavaks ja määrustavaks organiks. Ta lahendab kõiki kõigile üliõpilasile ühiseid haldusküsimusi, eriti on ta Üliõpilaskonna varade haldajaks ja asutiste, käitiste ning ettevõtete kõrgemaks juhtijaks ja oma organite loojaks. Esindus koostab Üliõpilaskonna majanduskavad ja eelarved, otsustab oma põhikirja muutmisküsimused ja annab kõiki üliõpilasi ühtlaselt kohustavaid määrusi. Ka otsustab Esindus kollektiivset laadi, paljudesse üliõpilastesse puutuvaid vaidlusküsimusi⁴¹.

Üliõpilaskonna Esinduse enesekorraldamisõigus on piiratud, esiteks Ülikoolide seaduses ette nähtud menetlusnormidega. Teiseks on ta õigused piiratud Vanematekogu kaasteotsemisõigusega eriti määrusandluse alal. Kolmandaiks on Esindus oma majanduslikus tegevuses täiesti sõltuv Ülikoolivalitsusest, kõigil neil juhtumel, mil on tegemist kinnisvarade võõrandamisega ja üldsummas suuremate kohustuste täitmisega, kui seda võimaldab Üliõpilaskonna aastane tulu õppemaksuprotsentidest. Majandushalduse alal Esindus sõltub ka Rektorst ja Majandusdirektorist⁴².

Üliõpilaskonna Vanematekogu pädevusse kuulub kõigepealt hoolitsemine üliõpilaste ühiskondliku kasvatustöö edukuse eest. Seega on Vanematekogu seatud neis asjus otsesõltumiseks kõigile üliõpilaskonventidele. Seepärast on ka arusaadav, et ainult tema ülesandeks on üliõpilaskonventidevaheliste lahkkelide lahendamine. Vanematekogu on ühtlasi ka üliõpilaskonventides arendatava tegevuse kõrgemaks juhtijaks ja ühtlustajaks⁴³.

Kuid Vanematekogu ülesandesse kuulub ka selliseid, mis puutuvad kogu Üliõpilaskonda, seega mitte ainult organiseeritud, vaid ka organiseerumatu üliõpilasi. Need on toimingud, mis sisalduvad Esinduse tegevusele kaasaaitamises ja kaasteotsemises. Esiteks evib Vanematekogu avalikõiguslikku initsiatiivi distsiplinaarmääruste andmiseks. Ta on küsimuste algataja ja vastavasisulise kavandi koostaja. Esindus on tema poolt lähetatud määruseelnõuga seotud, olles sunnitud seda igal juhul võtma arutamisele ja otsustamisele. Teiseks annab Vanematekogu õiguspõhiste otsuste puutuvais kollektiivset laadi vaidlusasjus Esindusele oma sellekohase eelnõusoleku. Lõppeks Vanematekogu on Esindusele abistajaks eriti majanduslikes asjus, aga ka muis küsimusis, mille lahendamiseks tema arvamust soovitakse. Samuti on Vanematekogu eelorganiks Ülikoolivalitsusele üliõpilaskonventide asufamisega seotud asjus. Ühtlasi figureerib Vanematekogu instantsina, kelle kaudu Kuraa-

40. Üksikjuhtude ja üldjuhtude kui juriidiliste terminite kohta, samuti haldus-, jurisdiktsioonilise ja legislatiivfunktsiooni mõistete ning korralduste, otsuste ja määruste definitsioonide kohta vt. Kliimann, *op. cit.*, eriti aga *Administratiivakti teooria*, Tartu 1932, kasustades seks nende teoste lõpul antud Analüütilist märksõnastikku.

41. Vt. ÜKS § 97, 98, 99, 106, 107.

42. *Ib.*

43. ÜKS § 102.

tor või Abikuraator inspekteerib ning kontrollib üliõpilaskonventide tegevust⁴⁴.

7. Enesekorraldusõiguse ulatus. Seaduse teksti järgi, nagu see ka nähtub eelantud enesekorraldusküsimuste loetelust, on Üliõpilaskonna enesekorraldusõigus üsna avararaamiline. Ent, arvestades üliõpilaste huvides teotsevate organite ja ühikute juriidilist positsiooni ning pidurdavaid tegureid, see õigus võib tegelikul rakendamisel osutada õige kitsapiiriliseks.

Kaheldamatult hästi on korraldatud Esinduse haldusfunktsiooni valdkonda kuuluvate küsimuste lahendamine. Siin on enesekorraldusõigus üldiselt piiramatult, ja Esindus esineb neis asjus föelise omavalitsusorganina. Ainult puhtmajanduslikes küsimustes on ta siiski sõltuv. See sõltumus, kuivõrd ta tuleb nähtavale sõltumusest Ülikoolivalitsusest, on endastmõistetav, sest teissugune asja lahendus pole mõeldav. Ent sõltumus Ülikooli Rektorst ja Majandusdirektorst võib tegelikult tähendada enesekorraldusõiguse täielikku annuleerimist. Ei ole mõistetav, miks jooksvais majandushaldusküsimustes Rektor peaks esinema üliõpilaste aktiivse organina, kontrollides Esinduse vastavat tegevust ka otstarbekohasuse vaatekohast. Ülikooli Rektor pole organiks, mis kuuluks Üliõpilaskonna rakingusse, kuid eelmainitud küsimustes ta erandlikult esineb ometi ametnikuna, kes võib Esinduse vastavasisulisel aktile oma „veto“ peale panna. Olnuks vististi küll õigem neis asjus Rektori pädevus suruda üksnes õigusepärassuse kontrolli raamidesse.

Teisiti on lugu tegelikult Esinduse enesekorraldusõiguse ulatusega õiguse mõistlemises ja määrusandlusega seotud asjus. Nagu eelpool seletatust nähtub, neis asjus ta on tegelikult Vanematekogu käskudeäitjaks või sooritusorganiks. Neis asjus Vanematekogu pole mitte Esindusele kaasateotsejaks ja abistajaks, vaid Üliõpilaskonna föeliseks peremeheks. Ses tegevuse osas subordineerinud üliõpilaste Esinduse vilistlaste Vanematekogule, seadusekoostaja on väljendanud õigustamata pessimismi ja umbusaldust üliõpilaste isetegevuse printsiibile.

Märksa halvem on lugu enesekorraldusõiguse rakendamisega üliõpilaskonventides. Neis võib üliõpilaskonventi vanem tegelikult täiesti suvaliselt ja peremehelikult juhtida ja valitseda üliõpilasi. Vilistlasena ta on võimeline soovikorral viima iga vähegi tähtsa küsimuse vilistlaste kätte. Sel juhul astuks üliõpilaste asemele vilistlaskogu juhatus, kes dikteerib üliõpilaskonvendile oma korraldised ja otsused, milledele ollakse kohustatud alistuma. Üliõpilaskonventi täielikus subordinatsioonis vilistlaskogu juhatusele avaldub suur hirm üliõpilaste isetegevuse printsiibi ja enesekorraldusõiguse kasutamise ees.

Nende ridade autor on isiklikult kindlas arvamises, et isetegevuse põhimõte on eriti just üliõpilaste jaoks parimaks ja tõhusamaks enesekasvatuse vahendiks. Isetegevuseks ju ongi üliõpilaste enesekasvatustlikud eriorganisatsioonid loodud. Kuigi subordinatsiooniprintsiipi

44. ÜKS § 102, 94, 107, 104.

bil sundvahendite kasutamine annab teinekord häid ja kiireid tulemusi, ollakse sotsiaalpedagoogikas ometi arvamusel, et sundi tuleks tarvitada väga erandlikel ja väga individuaalseil juhtudel. Subordinaatsiooniprintsiip kasvatuslikes küsimusis kaldub liialt uniformeerima isikuid, kuna oma-pära ja vaimset selgroogu võib anda vaid isetegevuspõhimõte. Kui aga väidetakse, et subordinaatsiooniprintsiibi rakendamise kaudu välditakse noorte inimeste ebatarku ja ekslikke otsustamisi ja üritusi, siis võib see küll olla õige, kuid pedagoogiliselt siiski mitte küllaldane põhjus. Kiiret otsustamist saadakse vältida sellekohase menetluse teel. Menetluse teel võidakse tarvilikkude küsimuste lahendamist muuta põhjalikumaks ja kaalukamaks. Kuid siin lubatagu ühtlasi ka küsida, milleks nõutakse just isetegevait üliõpilasilt, et nad otsustaksd alati targasti ja oleksid ilmtingi-mata ilmeksimatud? Kas selles eas isikuil pole siis õigust mõnikord ka eksida? Ja milleks on siis Ülikooli Rektor ja Üliõpilaskonna Kuraator oma abiga, milleks on Akadeemiline Kohus, Üliõpilaskohus, vahekohtud ja üli-õpilaskonvendikohtud? Õigusvastaseid eksimusi korrigeeritakse niikuinii valve korras. Selleks ju kontrollorganid ongi olemas. Muudeks eksi-musteks aga olgu õigus igal inimesel, eriti aga noorel inimesel, kes eksi-musist ja ebaõnnest isiklikult palju ka kogeb ja õpib.

IV ÜLIÕPILASKOND AVALIKÕIGUSLIKU ORGANISATSIOONINA.

8. Üliõpilaskond kui sundorganisatsioon. Nii Üliõpilaskond kui ka üliõpilaskonvendid esinevad omaette iseseisvate juriidiliste ühikutena. Nende organid on asetatud teiste avalikõiguslikkude organitega kind-lasse astmestikku ja kasustavad oma sihtide taotlemisel ning ülesannete teostamisel avalikõiguslikke vahendeid korralduste, otsuste ja määruste näol. Neil juriidilistel eeldustel Üliõpilaskonda on ülemal nimetatud üli-õpilaste avalikõiguslikuks organisatsiooniks.

Selliste ühikute puhul tõusetub alati küsimus, kas vastav organisat-sioon on fakultatiivne või obligatoorne nii liikmetele kui ka loojatele. Antud juhul vastus sellele küsimusele on tingimisi kaheksugune.

Immatrikuleerumismomendist alates iga üliõpilane muutub a u t o - m a a t s e l t Üliõpilaskonna liikmeks, kuid enesestmõistetavalt vaid siis, kui Üliõpilaskond on juba loodud ja teotsemas. On Üliõpilaskond juba kord loodud, siis teotseb ta puhas-tüüpi s u n d o r g a n i s a t s i o o - n i n a .

Kuid loojatele on üliõpilaskond f a k u l t a t i i v n e organisatsioon, s. o. tema ellukutsumiseks ei ole kellelgi mingit kohustust ega sundi. Üli-õpilaskond on küll avalikõiguslik ühik, kuid tema korraldamist ja moo-dustamist käsitlevad normid on eraõiguslikult e b a e f e k t i i v s e d .

Kes on Üliõpilaskonna loojateks? Üliõpilaskond on loodud, kui tema organid on loodud.

Vanematekogu loomine sõltub vilistlaskogudest. Esinduse loomine sõltub aga üliõpilaskonventidest. Viimaste loomine on organiseeruda kavatsevate üliõpilaste ja praeguste enesekasvatustikkude üliõpilas-seltside ja -korporatsioonide suvaline asi.

Teoreetiliselt on mõeldav, et ükski ülemalloendatud sõltumustegureist ei avalda mingit aktiivsust Üliõpilaskonna loomiseks. Siis jääbki viimane ellukutumata, sest praegukehtiv haldusõigus ei tunne ühtki avalikõiguslikku vahendit, millega saaks kedagi selleks sundida.

Eriti halb on teoreetiliselt lugu vilistlaskogudega. Nad on teatavasti eraorganisatsioonid, kes teevad mida soovivad. Vähemalt Ülikoolide seadus ei saa neid kohustada millekski. Ühingute ja nende liitude seadus⁴⁵ aga ei pane eraorganisatsioonidele peale mingeid kohustusi üliõpilaskonventide kasuks. Selle tõttu võiksid vilistlaskogud saada ületamatuks komistuskiviks Üliõpilaskonna ja ka üliõpilaskonventide loomisel, mille järeldusel ei teki Vanematekogu ega saada ka valida Kuraatorit ja tema abi.

Olgu tähendatud, et need senised üliõpilasorganisatsioonid, kes tahavad osa võtta uue Üliõpilaskonna loomisest, peavad tahestahtmatult ümber korraldama üliõpilaskonventideks. Ümber korraldunud erisihhilitseks üliõpilasorganisatsioonideks, nad ei eviks mingit õigust kaasarääkimiseks Üliõpilaskonna organite moodustamisel.

9. Üleminek uude korda. Kuigi Ülikoolide seadus jõustub juba 1. jaanuaril 1938, ei evi tema normid siiski veel täit jõudu, juriidilises keeles toimivust, Üliõpilaskonda puutuvast osast. Hoolimata seaduse jõustumisest praegused üliõpilasorganisatsioonid tohivad teosteda endiselt edasi, kuid ainult 15. jaanuarini 1938. Sest tähtjast peale senised organisatsioonid peavad ümberkorraldatuina asuma uuele avalikõiguslikule alusele.

Uue Üliõpilaskonna Esindus moodustatakse hiljemalt 1. veebruariks 1938. Hiljemalt samaks tähtpäevaks luuakse ka Üliõpilaskonna juurde Vanematekogu. Esinduse ellukutumiseks teeb korraldusi ja annab instruksioone ning rakendusmäärusi praegu ametisolev Üliõpilaskonna Ajutine Juhatus. Vanematekogu moodustamine on aga usaldatud sellal ametisolevate prorektorite hoolde. Moodustunud Vanematekogu asub hiljemalt ühe nädala jooksul uue kuraatori valimisele.

Kuni uue Üliõpilaskonna organite moodustamiseni esindab Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Üliõpilaskonda ja haldab vastavaid asutisi ning käitisi Haridusministri poolt nimetatud Üliõpilaskonna Ajutine Juhatus. Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikaülikooli juures fungeerib sellal samus ülesandeis Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikainstituudi seaduse alusel moodustatud Üliõpilaskonna Ajutine Juhatus.

Kuni uue Üliõpilaskonna põhikirja kehtima-hakkamiseni teotsevad Üliõpilaskonna organid endi poolt koostatud ja Kuraatori poolt kinnitatud ajutise kodukorra alusel.

A.-T. Kliimann.

45. Vt. RT 1926, 37, I, 72.

Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses ühiskonnas.

Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses eesti ühiskonnas on suurel määral tingitud eeliseisvusaegsest taustast — mille ulatust ei tule mõõta aastakümnete, vaid sajanditega. Omaette probleemiks on kasvõi seegi, millal ja kuivõrd eesti talupoegkond üldse kristianiseerus. On väidetud, et tõsisemast kristianiseerumisest võib juttu olla alles Rootsi ajal, mil kiriklikud reformid võimaldasid uut elu senisesse hangunud institutsionaalsusse. Kui aga pidada silmas vanade rahvausundi elementide visa edasipüsimist kuni kõige hilisema ajani — siis ei ole kaugeltki liialdatud seegi, et ristiusu usulis-kõlbelisist eluväärtusist eesti talupoegkond laiemas ulatuses osa saama hakkas alles vennastekoguduse liikumises.

Põhjused? Kirik oli usuline institutsioon, keda huvitas esma-joones välispidine kirikliku kombineerimine. Ega katoliiklus ise oma polüteistliku pühakuteaustamisega ja maagilise sakramentalismiga nii väga järsk uudisvorm polnud eestlaste usundile. Tema peapahe seisis senise pideva usulise arengu purustamises. Talupoegkonna hingelisele tasakaalule oli antud uute kujutelmade sissetoomisega saatulik hoop, ilma et neid oleks püütud tihedamalt seostada rahvausundi kõlbla ja hingelise taustaga. See oli põhjus, miks hiljem protestantlik kirik alatasa pidi nentima kohutavat „ebasuu“ levikut talupoegkonnas. Aga veel paar aastat tagasi tahtsid meie moodsa katoliikluse pioneerid ühes ajakirjandusele antud intervjuus veenda, et eestlaste laiemate hulkade usuline ilme olla säilinud veel muistseist ajast katoliiklikuna ning osutada seetõttu eriti soodsaks taaselustuvale Rooma misjonile!

Ka protestantluse saavutisi eestlaste kristianiseerimise alal ei tule üle hinnata. Oma peatselt dogmatismi ja õigeusklusse takerduva külmu-sega jäi ta tegelikult võõraks laiemaile hulgile. Distant kiriku ja rahva vahel püsis pärast reformatsiooni vahest selgemaltki kui katoliikluses. Isandatekirikuna jäi ta ka protestantiseerununa edasi kleeerusekirikuks, keda juhtisid käsikäes mõisnik ja kirikhärra. Viimaseid omakorda huvitas esmajoones vaid masside truualamlik kuulekus ja oma huultemoraaliga nad polnud võimelisedki rajama „õitsevaid viinamägesid“ Maarjamaale. Arusaadav, et vennastekoguduse teadlikuma kristluse programm ei leidnud säärase kiriku juhtkonnas üksmeelset tunnustamist.

Olulisim tegur, mis, ligemalt vaadelduna, soodustas distantsi säilitamist kiriku ja rahva vahel, oli tema võõrrahvusest juhtkond. Mõeldagu, et see on pea ainulaadne seik kogu maailma protestandi kiriku ajaloos: sajandite vältel on kiriklik kuulutustegevus isikute käes, kellede rahvakeele oskuskki oli mõõduandvamas osas puudulik. Juba see asjaolu ei võimaldanud säärase kontakti tekkimist rahvaga, millele oleks võinud tugineda viljakas hingehoiutöö kui ainus eeldus kristliku meelsuse ja eluvaate kasvatamisel. Kuigi talupoegkond alistus ilma suuremate ekstsessideta kiriku karele — siis ei tule ometi uskuda, et eesti talupoeg oleks olnud nii ilmefu olend, kes kergekäeli-

selt oleks usaldanud oma hingevarasid vihatud isandaile. Orja kuulekus on hoopis midagi muud kui usaldus. On täiesti arusaadav, miks säärane siiraloomuline rahvuslane nagu C. R. Jakobson iseteadliku põlgusega avaldus kirikliku institutsionalismi vastu.

Säärane olukord kirikus kestis iseseisvuseni. Kuigi möödunud sajandi lõpust alates võrsus rida eestisoost hingekarjaseid — siis jäid needki rahva silmis „kirikhärradeks“, keda võõristati. Ta oli enamikel juhtudel „saks“, nagu ta saksasoost ametivennadki. Võib-olla, et mõnigi kord säärane võõristamine oli enam kui põhjendatud eestisoost vaimulikkude eneste saksastumise tõttu. Pastoraadid ja saksa keel ning saksik meel on aegade kestel kujunenud nagu mingiks keemiliseks ühendiks, mida isegi iseseisvusaeg pole suutnud täiesti lahutada.

Niisuguse ajaloolise pärandiga koormatult astus kirik iseseisvusaega. Kui a. 1919 peetud ülemaaline kirikukongress võttis vastu otsused, mille järgi eesti kirik pidi kujunema eestkostevabaks koguduskirikuks ja saama seeläbi demokraatliku ühiskonna põhimõtetele kohandatuna selle orgaaniliseks osaks, siis pörkus selle otsuse elluviimine ootamatule raskusile. Alles nüüd, mil olid varisenud kõik ametlikud toed, selgus kirikupubliku usuline kurbloomus hämmastava tõsidusega. Palju võidi veeretada pärastsõja-aegse üldise meeoleolu arvele, kuid ilmne oli selle „Joosepi haava“ olemasolu, mis oli tekkinud koguduste usulise siseelu söödisseisnud põldest. Laialdane usuline ükskõiksus näitas, et kirik oli asutiseks, ilma milleta elus väga hästi läbi saadi. Teda kasutati üksnes kombineeritud puhkudel. Linnakodanike ja eriti töölisringes paisus see ükskõiksus peamiselt sotsialistliku propaganda tõttu põhimõtteliseks vaenulikkuseks kiriku ja kristluse vastu üldse. Kirik ja ta ametikandjate pahed osutusid paljupakkuvaks aineks karikaturistidele — ja seda kahjuks igal juhul mitte ilma põhjusega. Säärane kõmu loomulikult ainult süvendas ükskõiksust. Seda üldpilti ei muuda kuigi palju ka sageli meie rahva usulise elavuse kaitseks ette toodud usuõpetuse rahvahääletus oma positiivsete tulemustega. Viimast peab käsitlema ikkagi enam vana harjumuse inertesse avaldumisena.

Teise tüüpilise nähtusena mainitagu haritlaste võõrdumist kirikust, mis osalt oli tingitud samast kallakust poliitilisse pahempoolsusse nagu töölis-konnaski. Sellele lisandub tõik, et tookordne avalik vaenutsemine oli õieti vana, aastakümneid mahasurutud kriitika ürgjõuline avaldumine. Ja allasurumisega hilistatud kriitika on alati vaenulisem kui õigeaegne ja soodustatud kriitika. Nii ka tolleaaja haritlaskond ei suutnud näha kirikul mingeid positiivseid ülesandeid ühiskonnas, vaid käsitas teda poliitilise ja maailmavaatelise tagurluse kantsina, keda paremal juhul teatud sündsustunde tõttu vahest küll salliti, kuid keda millalgi tõsiselt ei arvestatud. Maailmavaateline reaktsioon, mis mujal juba oli lakanud, kees meie iseseisvuse algaastail alles täie hooga, püüdes karikeerida ja naeruvääristada usulisi eluväärtusi „iganenuina“ igal soodsal võimalusel, isegi rahvaesinduse kõnetoolil. Huvitaval kombel elas meie usuteadlaskond noil ajal üle mingit salapärasest vaikimistöbe — mistõttu kirik jättis tihti mulje, nagu oleks ründajail õiguski...

Kõigi kirjeldatud nähtuste ilmsiks tulek tabas kirikut täiesti ettevalmistamatult. Seepärast ta mõjus esialgu halvalt ja vaikimanevalt. On väga tähelepandav, kuidas tolleaegsete jutluste ja kiriku-elu käsitelevate kirjutiste toonis valitseb mingi põhjatu lootusetus, nõrdimus ja väsimus. Korduvalt kõneldakse vaid raskusist, kaevatakse huvi- ja usupuuduse üle. Kiriklike konverentside päevakordi paisutavad majandusküsimused, milliste kõrval kõik muu tahab osutada teisejärguliseks. Pettumus meeleolu, mis valitses vanas, „head põlve“ maitsnud vaimulikkonnas, nakatas ka eesti ülikoolist tulnud noorpõlve, kes oma vastutusrikka kutse jaoks oli saanud aga liiga pinnapealse usu- lise ja usuteadusliku (selle viimase koguni eelsõjaegse šablooni järgi!) kasvatus ega olnud küllalt iseseisev vastu panema noile mõjustusile. Küsimused, nagu ametikandjate tõhusam ettevalmistus, hea vaimuliku kirjanduse hankimine, kiriku usulise tegevuse sisustamine, hingehoiutöö arendamine jne. — need osutused nagu üleauseiks kõige muu kõrval.

Vaatamata sellele tagasitõmbumismeeleolule teeb kirik siiski katseid oma ühiskondliku positsiooni kindlustamiseks. Need katsetused teostuvad peamiselt kahes suunas:

1. Osa meie kiriku juhtkonnast arvas selle võivat saavutada poliitilise võitluse teel. Seks rajati „kirikurahva“ huvide kaitseks kiriklik (ei julge väita, et see oleks olnud ka kristlik!) erakond ja anduti poliitilisele võitlusele teiste rühmituste eeskujul. Leidus ka neid, kes arvasid paremaks loobuda iseseisvast teotsemisest ja siirdusid teiste, suuremate erakondade hõlma. Ent nii ühel kui teisel juhul ei saavutatud loodetud tulemusi: omati Riigikogus paaril juhul kaalukeele osa etendanud vähene arv kohti, kuid anti võimalus kirikut poliitilise asutisena veelgi tõhusamalt karikeerida kui enne. Võiks öelda koguni, et kiriku politiseerimine oli suurimaks karilejooksuks tema iseseisvusaegseis enesekindlustuskatseis. Ilmselt oli meie kiriku sellesuunalisil ideoloogidel silmis vastavad välismaa eeskujud — kuid unustati, et need olid kujunenud elujõulisiks alles pikema ja sisuküllase mineviku taustal.

2. Teise mainimisväärse katse meie kiriku ühiskondlike ülesannete ja asendi selgitamisel tegi uusprotestantlus oma peamiselt õpetusliku reformprogramiga. See sisuliselt saksa teoloogilisele liberalismile toetuv uudisvool oma temperamendiga näis esialgu äratavatki loodetud huvi. Seks mõjus kaasa ka tollekordse üldkiriku ettevaatamatult helde märtrioreooli paisutamine pikkades ketseriprotsessides uue voolu juhtide vastu, millise seiga tekitatud pinevus oli vahest ainsaks õhkupuhastavaks äikesehooks kirikliku siseelu suigutavas põuasombas. Ometi ei saavutanud uusprotestantlus oodatud tulemusi. Võib-olla oli selles süüdi taotluste kirikupoliitiline maik, võib-olla aga ka see laiutav kriifika, mis oma rahvapärasuses tihti kippus saama maitsetuks sõimlemiseks. Igatahes ekslik on süüdistada uusprotestantluse karilejooksus eesti rahvast, kes polevat olnud võimeline mõistma taotlusi.

Nii üks kui teine taotlusterühm ei päästnud meie kirikut varjusurmast. Abisaabus ent ootamatult sealt, kust seda küll kõige vähem oodati:

meie sisepoliitiliselt ümberkujunemiselt. Kirik on nüüd silmapaistev tegur avalikus elus. Ei möödu ühtki avalikku suuremat sündmust, millest kirik oma esindajate kaudu ei võtaks osa. Sagedasi avalike hoonete ja asutiste pühitsemisi toimitakse nüüd koguni kahe riituse kohaselt. Usukomitee täitmine tahab kuuluda teatud mõttes hea tooni juurde.

Ometi ei ole nenditud muutega toimunud midagi erakorralist kiriku ja ühiskonna vahekorris. Side nende vahel ei ole muutunud usukomitee täitmise toonitamise tõttu kaugeltki orgaaniliseks — nagu seda mõnel juhul armastatakse esile tõsta. Miks?

Esmalt peetagu silmas, et seda asendit ei ole kirik ise enesele kätte võidelnud, vaid see on talle annetatud, heas usus, et ta paremas välispidises olukorras oma ülesandeid tõhusamalt täidaks. Kiriku esiletõus on tegelikult õnneliku juhuse, mitte aga kavakindla, kirikliku töö tulemus. Riik kindlustas ta majandusliku olukorra, lubas talle oma ülesannete täitmisel muudki abi, likvideeris aastaid päevakorral seisnud kirikumaade tasuküsimuse temale soodsalt, tunnustas teda isegi poliitilise tegurina, mida kinnitab kiriku esindajate määramine rahvuskogusse jne.

Kuidas rakendab kirik ise uut olukorda? Mida üritab ta vanade võlavahekordade likvideerimiseks?

1934. a. jõuluks andis Riigivanem kirikule uued põhimäärused. Neis avaldub kõige selgemini see suund, millist taotleb kirik. Ja seda võiks lühidalt iseloomustada kolmeti: uus kiriku valitsemisüsteem on kõigepealt põhjalikult instiitsionaalne — s. t. ta on üle küllastatud mitmesuguseist juhtimisasutisist, mille ülesanded ja otsfarvegi eemaltvaatajale tihti jäävad arusaamatuks. Tuleb küsida, kas meie oludes, eriti ka meie kiriku endiselt kitsapiirilise tegevusraadiuse juures säärasel keeruliseks paisutatud valitsemisviisil on üldse mõtet? Miks peab meil tarvis olema kõiki neid kirikukogusid ja piiskoplikke nõukogusid — kus meie piiskop kiriku üldjuhina ju niikuinii isiklikult tunneb kõiki temale alluvaid vaimulikke? Kas meie olukord ei ole palju ideaalsem ses mõttes võrrelduna mõne suurriigi kirikuga, kus säärane isiklik vahekord on tõepoolest võimatu? Ja kas just seesuguse usaldusele põhistuva isikliku kontakti abil ei ole kiriku juhtimine ja valitsemine viimaks ka kõige kristlikum? Milleks meie paarisaja vaimuliku tarvis kõik need mitmeastmelised vaimulikud kohtud jne.?

Teise iseloomustava asjaoluna ilmneb uues kirikukorralduses klerikalism. Kogudused on iseenese juhtimisest peagu täiesti välja tõrjutud ja asetatud juhitavate seisukorda. Kas ei ole seegi samm ilmne tagasimineku ajalukku? Iseseisvuse suurim võit meie kirikule — koguduste tähtsuse rõhutamine — on olematuks tunnustatud ja nagu tundub, ilma eriliste põhjendusteta! Kui õnnetud nähtused ligemas minevikus — nagu õpetajavalimisil ilmnenud pahed — seda on põhjustanud, siis oleks olnud enne õiglase küsida, kas neid kurbi nähtusi poleks saanud likvideerida teisiti? Kas lõppeks just ametiisikud ise polnud suuremad süüdlased nois pahedes kui kogudused — sest kui

valitavad oleksid kategooriliselt nõudnud igasuguse meeliärritava propaganda lõpetamist — eks siis mõnedki pahed oleksid likvideerunud hoopis lihtsamalt! Nüüd on aga kogudused asetatud oma õpetaja-juhi eestkoste alla. Klerikalismi iseloomustab ligemalt veel episkopalisim, millise põhimõtte järgimine uutes kiriku põhimäärusis tagab kiriku üldjuhile — olgu see piiskop või peapiiskop — peagu monarhiline võimu ja õigused. Sest: kui piiskopil on igas asjas ümberotsustamise ja seismapaneku õigus — millised õigused tal siis veel peaksid puuduma? Ka see on sammasi ajalukku.

Mainitud asjaolud panevad tõsiselt mõtlema. Kas siis tõesti arvatakse minevikupatte heaks teha võivat seesuguste võtetega? Kas siis tõesti juhtimise keerukus ja amefiisikute võimu suurendamine aitab kaasa sellele kiriku kõige põhilisemale ülesandele: kasvata da meie kogudusi teadlikuma kristluse poole?

Ainult selle ülesande kiire ja õige lahendus tagaks kirikule ka eesti ühiskonnas auväärse ja arvestatava asendi ja usaldaks talle kõige suurema ülesande sooritamise riigis: rahva kõlbelise kasvata mise. Kui aga selle asemel kirik loob üha uusi institutsioone ja tahab end kindlustada seadustega — siis tekib paratamatult küsimus, kas ka selle kiriku ja ta kasvavate tseremooniade kohta ei maksa valusa tõena muistse prohveti sõnad:

*„ma vihkan ja põlgan te pidusid,
ega tunne rõõmu te peokoosolekuist...
vii eemale minust su laulude kära,
su kandlemängu ei taha ma kuulda...“*

Civis Ecclesiasticus.

ÜHE JUTLUSE PUHUL.

Hiljutiste rahvaliidumise üheks demagoogilisemaks ja vastikumaks uudisvõtteks oli kiriku, jumalateenistuste ja jutluste rakendamine oma päevapoliitiliste sihtide saavutamiseks. Nähes, et see kergeusklikele massidele mõjub, avaldati ka ajalehes tendentslikke jutlusi ja isegi suuri pilte oma juhtide armulaua-käimistest jne., et siis nende kõrval seda ebakristlikumalt sõimata, kahtlustada ja ässitada. Tähele panemata jättes, kuidas selle liikumise suured saksa eeskujud võimule saades ka ristil kaela kahekorra käänsid, tõttas suur hulk meie nn. hingekarjaseid „viksilt“ ja „uhkelt“ seda uut karja karjatama ja kamandama. Oli ju loota, et nii jälle viimaks vägisi põlvili sunnitakse need suured vabameelsed rahvahulgad, kes balti härraskiriku „kommankse“ jätkavaist kiriksakstest enam palju lugu ei pidanud.

Rahvaliidumine on likvideeritud, ka sealsed pastorid on niisama „viksilt“ ja „uhkelt“ teind täiskäänaku ja samuti healootuslikult asunud likvideerija vägedesse. Hea küll — ka hapude viinamarjade juurest ära pöörav rebane võib ju olla vahel kristlik patukahetseja, ega taha seepärast meiega ses suhtes enam norida.

Kuid igaüks teab, et vapsismiaegseist nähtusist paljudki veel mitte pole ajalukku läind. Üks neist on mainitud jumalasõna pakkumine (koguni kahe konfessiooni järgi) igal sobival ja ebasobivalgi avalikul juhul (viimaseks tuleb vist küll lugeda matuseid, mida kadunu ise on nimelt palunud korraldada ilmalikult — või kuidas?). Niisamuti on jäänud ilmuma jutlused või teised sedalaadi kirjutused muidu ilmalikes ajalehis ning ajakirjades.

Hea küll, nende ridade kirjutaja peab end ka veel kristlaseks, ega näe ka selles kombes põhimõtteliselt midagi paha. See võiks hästi korraldatuna tõepoolest süvendada seda tõsiduse ja igaviku ees vastutuse tunnet, mida meie kõned ja kirjutised muidu nii vähe sisendavad. Aga üht tahaksin küll paluda paljude samamõtteliste nimel: kui juba tuuakse vaimulik sõna muidu ilmaliku esinemise piiridesse, kui juba see n. ü. peale surutakse ka teisitimõtlejaile, kes ju siit seda pole tulnud otsima (nagu kirikust), siis peaks küll natukese arvestatama ka selle laiema publiku tõekspidamisi ja — sündsustunnet. On minu arvates väärib juba seegi, et üldse avalikult ei arvustata kirikus peetavaid jutlusi ja muid esinemisi, kuigi need seda väärisksid oma positiivsete või negatiivsete omadustega. Võib-olla ka selle „las-minna“ kombe, selle passiivse vastuvõtu harjumuse tõttu on protestantismgi kaotand temale olulise vaimse tööetsimise ilme — ja poolehoiu, nii et viimasele tuge on tulnud otsida puhtkatoliiklikust absurdumi-usu toonitusest ja autoritaarsüsteemist. „Ilmalikule“ publikule määratud esinemised aga peaksid juba kindlasti alluma arvustusele. Ja see peaks ette teada olema ka vaimulikel esinejail endil, et nad endid natuke enam kokku võtaksid.

Olen kuulnud nii palju halbu jutlusi, sisuliselt ebaõigeid, ebakohaseid või minu tundmise järgi isegi ebakristlikke, loogikalt hüplevaid ja ebajärjekindlaid, hääldeuselt võlts-pateetilisi või baltiliselt inisevaid jne. — Jah, nii palju halbu, et nende taha kipub otse kaduma mälestus mõnest heast (neidki on olnud) või vähemalt korralikust. Mis aga käesoleva sõnavõtu provotseeris, see oli üks „vaimulik“ kõne ja kirjutus ühe hiljutise suure õnnetuse puhul, kus kohutavalt kannatanud mitukümmend last (Loodetavasti on sellest siiski juba küllalt aega kulunud, et temast rahulikumalt kõnelda võib). Et see kõne paistab mitmes suhtes iseloomulik olevat meie vaimulikkude muilegi minu meelest ebaõigeile esinestele, lubatagu seda siin ligemalt vaadelda.

See ilmus ühes soliidises ilmalikus ajakirjas, mida juhivad sümpaatne toimetaja ja mis määratud vanemale kooli noorsoole. Selles maalikse esmalt jälestavas (kahjuks mitte just kirjanduslikus!) stiilis, kuidas „Pidutses, märatses Pelsatsar Paabeli kuningas orjade seas“. Tehakse seda pikalt ja laialt, oma arvates luuleliselt, lõpetades lausega: „Siis Suure Tundmatu ja Nägematu sõrmed kirjutasid seinale need sõnad, mida ükski hing ei ole suutnud mõista: mene, mene tekkel...“ Hämmastame pisut selle omavolilise tõlgenduse juures: meie teada pidi jumalamees Taaniel neid sõnu siiski suutma mõista, kuna ta nad tõlkis sealsamas ja see on kirja pandud selges juudi keeles? Aga kui suur on meie imestus veel siis, kui näeme, millise sündmuse pärast meie „jumalamees“

pidi toonitama just selle kirja mõistmatust — et seda siin selgesti tõlgitseda oma l viisil: „— — Ta on meie kodutare kõrge seinale nüüd lasknud kirjutada mene tekel... Küll mitte nende pärast, kes nüüd — — hauas puhkavad, ei ka nende pärast, kes praegugi veel vaevlevad haigla voodil, oodates lunastavat surmakätt, vaid ta on kõnelnud valju kõnet meie pärast, meie vanemate pärast, meie õpetaja skonnast pärast. Eks ole sagedasti meie kodud olnud paigaks, kus Jumalal ei ole olnud ruumi — —”

Ja nii edasi nüüd siis järgneb pikk hurjutus, milles nuuditakse „paljusid eesti kodusid“, kus praegugi prassitavat niisamasugustes orgiais kui Pelsatsar, ja „kus Pühis Karikais, mis toodud Pühast Templist, voolab verev viin — —“. Selle pärast Jumal olevatki saatnud selle õnnetuse. Kuni lõpetatakse vagatseva ohkega: „Kui ilus oleks see, kui Jumal enam kõnelda ei tarvitseks meie kodudele, rahvale ja koolile valulist, tundmatut kõnet ja keelt...“

Loeme, loeme meiegi, pingutame — ega mõista ometi selle pastori mene teklit. Saame küll aru, et ta millegi pärast väga vihane on eesti kodude ja õpetajate peale, võime röövitud „Pühade Karikate“ all ehk kuidagi aimata maaseadusega võõrandatud kirikumõisade liigmaid, aga, aga — — mis on kõigil sellel tegemist siinse kohutava õnnetussega?! Kodud, rahvas — jah, võib ju veel olla, aga armas Jumal — lapsed ise — —?! Millist suure tähega „Jumalat“ siin pastorihärra on õige mõtlenud? Kas vahest mitte väikese eksituse tõttu vana Moolokit, sest see ju vist pidi niiviisi sööma väikesi lapsi? Ei või ju ometi arvata, et tudeeritud ja pealtnäha tark mees usub, et tema kummardatud kristlik kõikvägev Jumal ei oska muul viisil kõnelda „meie kodudele, rahvale ja koolile“ kui surnuks kõrvetades üle tosina ilmsüütu lapse? Ah ta vist luuras nagu väljavisatud, vihane karjapoiss ringi koolivärvate taga, ega teadnud millise kõmmkärakaga neid seal sees „õpetada“? Kuni siis leidis ühe põrgumasina — ja viskas: kahjuks valesse kohta... Meil on vastik ja jälk.

Teame ju küll, sajandite jooksul on teoloogiline tarkus ja targutus püüdnud kuidagi igasugust, ka puhtlooduslikku õnnetust „seletada“ moralistlikult, et aga püsiks meie maailmakord kui „parim võimalikest“. Ikka selles toonis: Kui hukuvad vanad, küllap see oli neile siis paras nende pattude pärast, ja kui loodus tapab väeteid lapsi, küllap see siis on nende vanemate või rahva õpetuseks. Laste-tirtsudel enestel pole aga surmast häda midagi, neid võtab Jessuke oma juurde. Nõndaks ju vist „seletati“ omal ajal ka Lissaboni maavärisemise sadade tuhandete hukkunute puhul?

Noh, teoloogide Jumala teed olevat ju imelikud, võib ju sellegi seletuse taga peituda natuke mingit tõtt. Kuid meie aja pastorid, teie eneste asja huvides ja meie sündsustunde nimel, ärge teie sellest kõnelge enam nii jämedalt! Kui see on Jumala tundmatu kõne, siis jätke see ka teie tundmatuks; ärge püüdke igast juhusest taguda oma moralistlikku peenraha, kasutada juhust: „nüüd on nad tühjad, nüüd ma panen oma poolt põmmkäraka nende pattude pihta!“ Sedagi võib ju teha, aga, palume, teisiti! Sest sel viisil on mõju just vastupidine,

selline Jumalakujutus täidab viha ja jälestusega iga mõtleva inimese, eriti noorsoo. Ja te vist teate, et just selline Lissaboni maavärisemise tõlgitsus pani tugevama miini ka vana režiimi kiriku enda alla.

Just sellest järgnes Voltaire'i „Purustage kõlvatu!”

II.

Andestage, lugupeetud vaimulikud isandad, kui siin ehk on mindud liiga ägedaks: selles oli süüdi vist natuke ka üks teie seast!

Kas oli see aga ainult üksikjuhtum? Selles laadis ehk küll, aga sääraseid leidub küllalt ka teisi. Ja üks peapõhjus kõigeiks nendeks väärilmõistmisteks ja meie aja inimesele veidrana tunduvaks seletusteks on see, et kujutlete oma Jumalat ikka veel liiga, liigä inimesetaolisena ja varustate teda sellisena liiga, liiga naiivselt mõistetud kõikvägevusega. Püüdke, püüdke leppida juba vähemalt sellega, et ta ei või teha näit. oma enda tahte vastu, ja kui ta kord on „maksma pannud“ püüva looduseaduse, siis ta lihtsalt oma „struktuuralseil põhjustel“ ei saa seda muuta mõne üksikjuhu pärast. Ning seepärast plahvatavad kõik filmiaparaadid, kui nad on halvasti tehtud, ja purskavad tuld vulkaanid, ja see pärast ei ole nii juhtunud õnnetustel mingit muud kausaalset „mõtet“ ega „varjatud kõnet“, ega ole nende läbi kannatada saanud milleski muus „süüdi“ kui ainult oma sealolemises, ega ole see mingi eefiline süü.

Finaalselt, jah, säääl võime ja peamegi küll iga loodusnähtusegi „mõtet“ mõistma, aga viimane piirdub ainult selle looduseadusega ja selle „ähvardusega“ või „lubadusega“ meie suhtes. Selle „Jumala“ „mene-tekkel“ tähendab ainult: „tee oma aparaadid tulevikus paremini, ära jää minu maavärisemise jalgu, õpi tundma minu säädusi, võitle minuga kõikjal, kus sa mind ei oska kasutada, võida ja juhi mind, sest muidu ma su tapan!”

Ja sama maksab ka inimühiskonna pahede ja kokkupõrgete süütute ohvrite kohta, keda ka teie kujuteldud kõikvägev Jumal kuidagi ei saa päästa, sest siis ta peaks segi lööma kogu oma muu korra. Ta on ju võimetu juhtima neid kurje inimesi heale, kui need temalt saadud autonoomse tahtega seda ise ei taha. Ja nii võivad osavad Napoleonid ja „Juhid“ joosta ümber nagu apokalüptilised penid ja tappa miljoneid ja Jumal õnnistab nende kätetööd niisama nagu seda teeb paavst. Eks ole, see Jumal on end siis nii „sisse mässinud“ oma säädustega, et ta kõikvägevus maksis ehk ainult „maailma loomisel“, nüüd aga ei saa ta seda kõike juhtida enam „omavoliliselt“, või näit. meie palvel, või meie karistuseks. Ja nii pole ta näit. inimese elu väliseks parandamiseks sugugi „kõikvägevam“ kui inimene ise, samuti mitte ühiskonna elu. Aga tema olemus on siiski, nagu ütlete õieti, „armastus“, sest need looduseadused on soodsad, nii siis armastavad, vähemalt „heasoovlikud“ elule ja inimesele. Ja viimastes enestes põleb samasuguse loodussäädusena ja loodusjõuna igatsus ikka laiema ja parema elu järele, ning järkjärgult selgib teadvus, et seda võib saavutada ainult vastastikuse

armastusega või vähemalt solidaarsusega. Ja seepärast võime Jumalast kui veel „vabast“, meietaoliste eest hoolitsevast jne. Jumalast (kelle poole näit. maksab pöörduda palvega) kõnelda ikkagi ainult kui sellest Jumala „osast“, mis igatseb, käsib ja võitleb elu ja inimeste kõrgeimas teadvuses, ja vaevalt kuskil pool mujal. Ja selle kohta pole tähtis, kas tarvitada nimetust Jumal või Jumala tahe või ka „igavene elutahe“ või „kultuuritahe“ või muud, — tähtis on ainult, et seda tahtet tõesti õieti mõistetakse ja selle järgi elataks. See kaugeltki mitte kõikvägev ja seepärast võitlev Jumal meis pole muidugi mitte ka kogu Jumal, aga peamiselt see tuleb arvesse, kui seda sõna tarvitame kristlikus mõttes. Selle tõe mittetundmine on põhjustanud umb. niisama palju väärkäsitusi ning määratud kultuuripidurdust, nagu nüüd juba meilt Setumaale taandunud varem usk, et tulikahjudki on „Jumalast“ ning et seepärast neid ei maksa kustutada pritsiga, vaid palve ja papi pintsliga. Kuid muidugi, igale „vanausulisele“ on ainult tema arusaamine see õige ja puhas jumalasõna ja muu kõik ketserlus.

Auväärt vaimulikud isandad, küllap tunnistate teiegi siinse arusaamise ketserluseks ja toote kümneid näiteid siit ja sealt: kus juba varem on umb. niisama mõeldud. Aga kui see teile ei sobi, siis leidke ise mingi uus ja parem! Kui te aga seda ka mitte ei jaksa, siis ärge pahandage, kui meie te kõnest teips ei hooli või koguni protesteerime. Sest tõesti, tõesti, paljud meist ei saa siiski olla ühel arvamisel sõber Juhan Pahlbärgiga, et igäüks uskugu seda, mis talle meeldib ja ilus näib, olgu see loogiliselt nii uskumatu ja absurdne kui tahes. Et usk on usk, muudkui las käia...

Jah, kui ilm on kena ja asjad korras, siis võib ju ka veel meie ajal niisuguse „usuga“ läbi ajada ja paksukski minna. Aga kui vahel on kitsas käes ja saatus segamini, siis aitab meile jõudu andes ja teed näidates ainult see usk, mis natuke rohkem on kooskõlas ka meieaegse elukogemusega. Sest viimast me ju ka h ei saa jätta uskumata.

Tundsin kord üht meest, kelle poeg oli õnnetult surnud ja kes ajas rusikaid püsti, küsis ja needis „ülekohtust“ Jumalat: — kui see tahtnuks teda karistada, miks tappis ta siis lapse? „Kulla mees,“ ma ütlesin, „Jumal vaesekene on siin niisamuti õnnetu ja hädas kui sina, aga mis ta sai teha, kui ta loodussaadused pidi kord looma just niisugusteks. Aga selle eest on ta nüüd püsivalt ametis, et inimestele neid saadusi selgeks õpetada. Ja igiaegadest päale pole ta nende kaudu tuleva surma vastu jaksanud õpetada muud tõhusamat abinõu kui — uue elu sünnitus. Elame püsivas sõjas loodusega, Jumal võitleb meis, ja tema pärast meiegi õigupoolest võitleme: kes küsib selles elu kaitse lahingus ühe langenud mehe surma puhul veel rumalalt: miks?? On tarvis saafa uus mees asemele. Nii tegi Ylermi.“

Jumal tänatud: see mees taipas. Praegu on tal jälle uus suur poeg. Ja ta on rahul.

Aga tunnen lähedalt ka üht ema, kelle poeg lendas õhku Tondil — jubedalt, rumalalt, „mõttetult“. See ema otsis ja otsib praegugi seda „mõtet“ — mööda surnuaedu ja kirikuid. Kuigi ka tema oleks võind

veel vastata „mõttetult purustavale Jumalale“ loova Jumalaga. Nüüd on see hilja. Ja selle ema hing ei näi selle „katsumise“ või „karistuse“ läbi saavat sugugi mitte õndsamaks.

Kes on süüdi?

Lugupeetud kirikhärrad, kas te ei peaks kord ühe juhluse ka neist kahest vanemast?

Teophilus.

Elav ja surnud sõna nüüdisaja kultuuriteguritena.

„Alguses oli sõna“. Tõepoolest sõna s. o. keel¹⁾ (või täpsemini: kõnend) kuulub kultuuri elementide hulka. Igatahes meil tänapäeva inimestel on raske kujutella kultuuri, tsivilisatsiooni, läbipõimelist ühiskondlikku kujunditki ilma kõnendi vahendita. Küll teame kõrgel tsivilisatsiooni astmel seisvaist elusolendeist, kes ei näi vajavat kõnendit häälikute moodustamise mõttes kõri ja suu abil: sipelgaid ja eriti troopikalisi termiite, kelle kultuuri mõned autorid hindavad märksa kõrgemaks inimese omast, silmas pidades nende olendite nähtavasti õige kõrget ühiskondlikku eest ja tegevteolist (vastupidi inimese omale, mis on seni olnud ainult matkiv) sotsialistlikku ühiskonnakorda. Võib-olla jõuab inimkondki kord säärasele astmele, kui areneb kaasaegses maailmas moodne tendents monopoliseerida ühiskondlikku kõnelemist ühe vüürerdava kildkonna kätte, kelle sotsiaalses tellimuses seisvad spetsiaalsed „ruutlõuad“ sooritavad selle ülesande kogu ühiskonna eest.

Jäägu nüüd sellega kuidas jääb, praegu siiski teatud mõttes kehtib inimese kohta raamatute raamatus kahe tuhande aasta eest öeldud tõelause sõna alguslikust ja „jumalikust“ tähtsusest. Keel korrapärastab inimvahelisi suhteid ja saab nii kõige tolle loojaks ning kandjaks, mida nimetame kultuuriks. Mitte paljasõnaline, vahuleklopitud, enamasti hoopis tõestamatu „rahvuslus“, vaid keel loob rahva, sest keele piirid on ühise saatuse piirid. Keel kultuurielu tähtsama toormaterjalina väärib sellepärast mitmekülgset (mitte ainult filoloogilist) uurimist, viljelemist ja teaduslikku rakendamist-kasutamist kunstnikkude, riigimeeste, teadlaste ja kõikide ärksate inimeste poolt.

Kui me püüame kujutella keele ajaloolist tekkimist, siis on kindel vähemalt üks: esimesed²⁾ „sõnad“, esimesed hääliksused, mis tekkisid

1) See, mida me tavaline keelepruuk nimetab „keeleks“, haarab endasse lähemal vaatlusel mitu erinevat nähtusterida. Prantsuse keeleteadlase de Saussure'i järele eristatakse selles „la langue“ — n. ü. keel kitsamas mõttes, objektiivse ideoloogilise kujundina ja „la parole“, — konkreetses psühholoogilises situatsioonis funktsioneeriv keel, mida meie siin tõlgime terminiga „kõnend“. Populaarses artiklis tarvitame mõtestiku elustamise huvides terminit „keel“ selle tavalise pruugi järgi, samuti mõisteid „elav ja surnud sõna“ igal pool, kus see ei ole ohtlik mõttele.

2) Jätame kõrvale artikuloorsele inimkõnendile hüpoteetiliselt N. Marr'i ja teiste jafetidoloogide järgi eelnenud käsise kõnendi, kui käesoleva probleemi vaatlemisel tähtsusetu.

kommunikatsioonis kaasinimestega (või minugipärast kaasahvidega) ja välismaailmaga üldse, ei olnud kindlasti mitte esemete nimetamised, vaid afektivallandused: meeleliigutuste, impulsside, tundmuste väljendused ja hädaohusignaalid. (Kõnendi signifikatiivne funktsioon arenes märksa hiljem kui kommunikatiivne). Hiljem aastatuhandete jooksul on küll tekkinud musttuhat sõna, millel iseenesest puudub tunderõhk, kuid sedagi ainult niikaua, kui kohtame sõna abstraktselt, n. ü. „ametlikult“, nagu see on talletatud sõnaraamatuis (la langue'is, keeles Saussure'i mõttes). Tunderõhk ei kuulu iga sõna abstraktsesse olemusse, küll aga iga eluhetke olemusse ja seepärast on vist küll iga elav sõna psühholoogiliselt tunderõhustatud. Nagu inimene elab, nii elab ka keel — elu aga pole mõeldav lõbu ja noru polaarse pingeta. Keele, sõna ja sõnakunstide uurija ei tohi hetkekski unustada seda ta ala toormaterjali omadust: elusus — kui ta ei taha toormaterjali — elava keele — asemel tegelda ersatsiga.

Tänapäeval keelel on kaks väljendusvormi: kõneldud sõna (kõnend, la parole Saussure'i mõttes, loomulik, elav sõna, sõna ta loomulikus elusfääris) ja kirjutatud sõna (sõna muumiastunud seisundis, elavast kõnendist abstraheeritud, kunstlikult hoiule pandud ja säilitatud sõna). Viimase sõnadekogu, nn. kirjanduse tähtsuse ülehindamine — kui kõrvale vaadata peapõhjusest: kirjanduse registreerimise ja uurimise kergusest võrreldes „kõnenduse“ uurimisega — on õigupoolest pärandatud skolas-tilisest keskajast, mil üritati järele vaadata Aristoteles'est sedagi, mitu jalga on kärbsel.

See perspektiiviparandav märkus ei tohiks viia väärarusaamisele, nagu tahaksime meie eitada kirjanduse suuri teeneid kogukultuuris. Me ei unusta hetkekski, et kirjanduse kaudu säilivad põlvkondade kogemused, nende igatsused ja paremad püüdmised, et näiteks luule innustab mõtlemist, viljastab elukujundust ja lõppude lõpuks osutub kivehitustega võrreldes püsivamaks, et võimas kirjasõna kuulutab tõtt ja levitab valesid, pitserdades müllu dogmasid, veendumusi, maitseid ja moode (stiile).

Kuid kirjanduse prilli läbi vaatavad silmad kipuvad kergesti „kõnenduse“ (lubafagu mulle tarvitada sellist uusmoodustust) osa nägema üsna tühiseks. Aga hoolimata kirjanduse suurest tähtsusest ja kirjakeele õnnis-tuslikkusest, keel ikkagi juurdub endiselt ja põhiliselt elavas inimeses ja täidab oma pärisülesande ning arendab oma täisjõu ikkagi suulisena, mitte kirjavahendi surrogaadis. Seda ilmset fõsiasja näisid unustanuvat meie aja skolas-tikud, määratult üle hinnates kirjandust ja alahinnates elava sõna osa ühiskondlikus elus, kuni — teiste hulgas kujukaim näide — Hitler taas tuletas meelde elava sõna praktilist tähtsust, tõustes selle abil kriisiaastate tundmatust sõdurist riigimeheks, kelle sõna on käsk miljoneile.

Kas ei oleks aeg parandada hinnangud õigemaks, ajalukku arvates muinastunud vaate kirjasõna esmajärgulisest tähtsusest. Meile on sisen-datud eelarvamus, et kirjasõna on mitte ainult suuremaks väärtustekand-jaks võrreldes elava sõnaga, vaid et see olevat koguni ainus väärtuste panipaik, mis loomulikult õigustab mitte ainult mitmetliiki suhteliselt kalli-

palgaliste kirjandusbürookraatide ja isehakanud-kontrolöride olemasolu, vaid nõudleb ka iga kirjatarga samastamist otse kultuurinimese ideaaliga (juba „kirjanduslikkude huvidega“ inimene on meile lähemalt vaatamatagi mingi kõrgem mark).

Kuid järelemõtlemisel see eelarvamus osutub lihtsalt mitte paikapidavaks. Praktiliselt pole tõsi, et kirjasõna on väärtuslikum kui kõnesõna. (Teame vanust kõrgeist kultuurest, milles kirjandust polnudki ja võime väga hästi kujutella tulevikukultuuri ilma ajalehtedeta ja raamatuteta). Kirjasõna primaat on õige teooria vallas, kui mõtleme teaduslikele õpperaamatuile, seadustekogudele, rahvaste pühakirjadele, usulis-tele katekismustele ja nn. ilukirjandusele. Kuid see kõik on ju elu talend, varaaif, kust võime alati ammutada juba olemasolevat, ent mitte enam: — mitte elusihit, mitte olemasollapidav. Sest elame tõeluses, tarvitame sõna oma tõeluse kandjana, tarvitame sõna värskena, n. ö. kuumas seisundis, veresoojana, mitte konservina. Kes vajab seks tõendusi, see vaadaku vaid näkku elavale, poliitiliselt ja ideoloogiliselt nii lainetavale olevikule. Ta näeb rahvaste juhte inimestele k õ n e l e v a t, mitte kirjutavat neile. Mõned ju kirjutavad ka, kuid see on siis ainult täienduseks maagiliselt mõjuvale, sugestiivsele, kaasakiskuvale, pimestavale, vastuvaidlematu- tegevteolisele, kehatemperatuuris sõnale.

Ei tohi ka unustada kõneldud sõna suuremat elulähedust, suuremat teolähedust. Oigupoolest iga õige kõne ongi oma olemuselt vahetult ellu mõjuv tegur, seega tõelus ise ³⁾, kuna lähema mineviku ja tänapäeva kirjandust iseloomustab teatav mittekohustatavus, aina suurenev vahemaa sõna ja teo vahel. Olnuks kirjandusel omane täistõelisuus või vähemalt sarnanegi tõe- või tõelisustähendus kui kõnesõnal, sama eluskaal elu reaalsel poolel, siis poleks ju mõistetav ega võimalik seik, et inimkond püsib võrdlemisi barbaarsel kultuuriastmel, hoolimata maailmakirjanduse kõrgeist ja kõrgeimaist vaimuaardeist. Aga kirjandus on ju ainult „kumisev vask“, ainult „hõbedased kuljused“, kui seda hiljem ei äratata surnust ellu. Teoreetiliselt, raamatuis, valitseb ammu kuldne ajastu, seal on kõik see, mis inimene eales oskab soovida või nõuda (moraalselt aspektilt), ammu avastatud, nimetatud ja de jure meile antud; kõik mõeldavad juhi- sed õigeks eluks on seal talletatud, kuid keegi — ning autorid ⁴⁾ kõige pealt — ei tee sellest tegevteolisi järeldusi.

Selles jääkeldris hoitakse ju aastasadu — olgugi kõrgeid — eluväär- tusi muumiastunud sõnus, mis seesugustena loomulikult ei saa elada meie seas. Neid peab alles ellu äratama ja seda teeb elav sõna, kõnendus, kuna aga kirjandus asub elu imaginaarsel poolel.

Elava sõna ja kirjandusega on nagu vilja ja konserviga: konservidest inimene ei saa kaua elada, ta saab skorbuudi ja kaob elust; ka sõnakon-

3) Ka otse kuritahtliku propaganda või demagoogia korral, sest iga õige kõne otseseks järelduseks on tegu. Ja kui kõneleja poolt kuulutatu ise on vale, siis see igatahes pole vale, mida ta saavutada taotleb ja saavutab. L'art pour l'art on küll võimalik kirjanduses, kõnenduses aga see on nonsens.

4) Niiivõimalik põikluseks sellest vastuoksusest on labane „teooria“. autori ja ta teose võhivõrsusest. Autor lihtsalt ei vastuta oma teose eest, temap on see, kes ei tea, mis ta teos teeb!

servidest elav inimene saab skorbuudi ja vajub tegevelust imaginaarsesse maailma.

Et aga kõne on „tabatamatu“, s. o. põgus, haihtuv ja mahasalatav, sageli „juhuslik“, muutlik ja polifooniline, siis on selle uurimine, viljelemine ja teadlik — kunsti- ja otstarbekavatsuslik — rakendamine märksa raskem ja vastutusrikkam kui pärimuslik kirjandusteadus. Sest kirjandusteadus — eriti meil — oma tavalises provintsslikumas praktikas kipub manduma peagu mingiks vaimsemaks markidekorjamiseks või — kui muutubki elulisemaks — siis moonduv luurebürooks, kus edustamist-faotlevad kirjandusenuhid süüvivad „vastaste“ näpujälgedesse.

Elava sõna uurimine nõuab elavaid, ärksaid inimesi, pilguga tulevikku, kes oskaksid kõnenduse alalises voolus tabada püsivat ja homset. Ent sellised inimesed tavaliselt ei lepi vaatlusega nurga ega vaatenurga tagant, vaid otsustusröömsalt püüavad elu ise kaasa kujundada. Sellepärast elava sõna asjatundjad ei arene teadusebürookraatideks, vaid teo-inimesteks; nad ei teoretiseeri elava sõna olemuse üle, vaid rakendavad oma äratundmisi tegevteos.

Hoolimata mainituist ja paljudest teistestki raskustest saab vajalikuks kirjanduse, esteetilise sõnakunsti kõrval ka rakendussõna, eriti aga elava kõnenduse uurimine. Ja see **rakenduslik sõnakunst** peab saama uurimise ja viljelemise objektiks kõige lähemas tulevikus, sest ka inimese sotsiaalseis suhtlus üha kasvab elava sõna osatähtsus.

Elava kõne tulevikuvõimalused tõusevad päev-päevalt tehniliste leiutiste tõttu (häälekõvendaja-tehnika areng, ringhääling ja varstigi teostatav televisioon). Peamiseks mõtete levitamise viisiks kõige lähemas tulevikus saab elav (ning elava pildiga illustreeritud) sõna. Ringhääling ja häälekõvendaja avardavad kõnendi mõjuringkonda ennenägematusse. Tekib koguni võimalus kõnetada ühest ainsast kohast kogu maailma, nagu seda esmakordselt inimajaloos tegi Ameerika president Thomas Woodrow Wilson 1918. a. ja vene revolutsiooni „kõigile, kõigile, kõigile“ läkitatud radiogrammid.

Siis lõpeb kirjanduse hegemoonia arvamustkujundava tegurina ja faas saab realiteediks vanarooma foorum, kuid juba planetaarseis mõõtu-

Sellepärast ei ole ka vist liigne, kui meiegi elukorrastamiseks kutsutud pead oleksid ette valmistatud selle arenguga kaasamõtlemiseks ja kaasaminekuks. Seni olime harjunud ainult järele tegema, mis mujal ette tehti, rahustades oma iseteadvust Palusalude efemeersete võitudega või kui juba vaimsel alal (male), siis ikkagi spordis, elu mängurindel, ja sedagi — ennast tähtsaks tehes üksikute arvel. Kas me ei võiks ka kord rekordpunktide lugemise asemel i s e midagi ära teha, uurida võimalusi, treenida oma võimeid ja katsuda jõudu mõnel kultuuri reaalsel tulevikurindel, et — startides õigeaegselt — tulla kohtadele mitte ainult spordi alal, vaid püsivate väärtuste loomisel? Ühte niisugust teed näen „kõnenduse“ uurimises, viljelemises ja treenimises, et saaksime tulevikus teiste kultuurrahvaste peres üheväärsetena k a a s a r ä ä k i d a.

Valmar Adams.

INGLISE LUULEST JA EESTI MENTALITEEDIST.

1.

Väga palju on toonitaf eetilise elemendi tähtsust inglise hingelaadis. Seda ongi raske ülehinnata. Puritanismi arendet praktilis-moraalne suhtumine ellu annab end inglise rahvuslikus erilaadis igal sammul tunda. Sellest ei ole loomulikult vaba ka kirjandus, isegi lüüriline luule. Meil ei tarvitsegi sääljuures arvestada Miltoni või Wordsworth'i, kes olid suurel määral „prohvetid“, kui soovite, moraaliapostlid, jutlustajad, kelle luule tahtis teadlikult mõjutada oma rahva ja, kui võimalik, kogu maailma eefilist hoiakut, õpetades teatavaid osalt üsna kindlakujulisi doktriine. Ei, isegi „poeetide poeet“ Edmund Spenser, „Haldjate kuninganna“ autor, unistusmaailmadesse viija, puhtale ilule anduja, itaalia renessansi värvikuse ja muusika geniaalne reprodutseerija, oli mitmeti lähedane puritaanlastele. Tema eepos ei ole kaugeltki naljapäraat allegooriline, vaid temagi võffis oma õpetajaülesannet vägagi tõsiselt, kuigi tema fantaasia väga sageli läks omavoliliselt lendu, maalides meelelise ilu uniriike. Ning õhulisim kõigist inglise luuletajaist, pilvede valguse ja tuulte laulik, Turneri suurim rivaal sõnakunsti alal, Percy Bysshe Shelley, ei olnud kaugeltki sihitult tühjuses tiibadega lõöv eeterlik ingel, nagu arvas Matthew Arnold, vaid hoopis vastuoksa äärmiselt aktiivne maailmavaate reformija. Ka „Lootosesõojate“ unistava ilutsuse ülistaja Alfred Tennyson oli sellele lisaks usuliste heitluste poeet, kelle „In Memoriam“ kujunes isegi kuninganna Viktoriale vaimulikuks kosutusraamatuks. „The idle singer of an empty day“, William Morris, oli ühtlasi tulisemaid sotsialismi apostleid, keda möödunud sajandi lõpp tunneb.

See on kõik nii. Isegi „amoraalne“ Byron oli põhjalt oma sisetundega ja maailmaga maadlev moralist. Ükskõik kui kibe oli tema künism, selge on, et kõlbluse probleem evis tema elus väga keskse koha. Ta võis vahel pilgata moraali, kuid ta ei pääsnud sellest. Selle vari järgis teda keset kõige rõkatavamaid kergemeelsuse purskeid. Kogu tema titaanitsev individualism ei vabastand teda kõlblussaaduse „mustast deemonist“, keda ta alati kandis endaga ühes. Kui ta vihaselt ründab oma kaasaja variseerlust, siis ta sageli näib vabandavat iseennast ning asjatult otsivat õigustust oma kõlbluse köidikuid kaasas lohistavale minale.

Sellest joonest me ehk saame aru, kuigi üldiselt oleme hoopis vähem eefiliselt häälestet kui inglased. Kuid vähem taibatavana tundub meile sellele vastandlik, otsekui mingi tasakaalusaaduse mõjul seda täiendav nähtus — jumalikult vastutusetu, õhuliselt ilutsev, mullarõhutu rõõm, mida just inglise luule ning üldse kirjandus pakuvad üsna erilises kvaliteedis. Teame, et ka prantslane võib olla rõõmus, et temagi võib ilutseda, olla muretu, unustada kõik otstarbed ja eesmärgid ning lihtsalt elada. Kuid ta on niisugusel puhul enamasti siiski „elulähedasem“ kui inglane, tema naer on Molièr'i satiiriline naer, ta tahab puanti, mis seoks nalja tõelise eluga, lubades seda rakendada tavaliselt kogetavaisse nähteisse. Mõistus näib valvavat tema rõõmu, kriitiline pilk ei luba naerjal end unustada

ega kaotada oma mina. Sedasama leiame küllalt sagedasti ka inglise kirjanduses, näiteks Sheridanil, Pope'il, üldiselt ka Shaw'l. Kuid need ei ole siiski küllalt tüüpilised kujud. Kaks nendest on päälegi pärit Iirist. Inglise elamusamplituud kisub rohkem äärmustesse, kuigi seda konventsionaalse „külmaverelise inglase“ kujutelma põhjal ei oskaks oletadagi. „The English do nothing by halves“ — „inglased ei tee midagi poolikult“ — on tuntud kõnekäänd, mil ei puudu oma tegelik õigustus. Seesama britlane, kelle tegelik tundeväljendus on fagasihoidlik, kelle praktiline instinkt on nii suur, kelle elus kõlblus etendab nii silmapaistvat osa, võib kirjanduses, eriti luules, hämmastavalt sagedasti esineda kõigist kütkeist vabanenuna, nooruslikuna ning täiesti meeleolu tiivustusele anduvana. Poeedina ta on sageli hoopis rohkem poeet kui sakslane või prantslane, „puhas kunst“ kirjanduses on temal põlistest aegadest säilind pärimus, mille põhjendamiseks ja õigustamiseks ta on vajand vähem teoretiseerimist kui mitmedki teised rahvad, sest et see tema meelelaadile on juba eeskätt väga lähedane ja arusaadav. Tuletan sel puhul meelde kuulsa sõjadraama „Teekonna lõpp“ üht stseeni viimses vaatuses, kus kaks ohvitseri kaevikus pool tundi enne rünnakut kella käes hoides järsku hakkavad mängima tuntud inglise mängu „Let's pretend“, see on, hakkavad end kujutlema teissuguses, õnnelikumas olukorras olevaina, andudes inglise spordiinstinktiga oma ülesandele. Kui rünnakuheik on käes, on nad vaimselt värskend. Mõneks ajaks oli neil õnnestunud loobuda oma tavalisest minast ning kanduda fantaasia meeldivamasse maailma. Mõjuv on sääljuures see, kui võrdsel õhinal mõlemad reageerivad mõttekujutuse ahvatlusele. Keset rusuvaimat reaalsust ärkab neis igirikumatu laps ja luuletaja. Täiskasvanu intelligents ning lapse värskus ja spontaansus püsivad Inglismaal vist sagedamini koos kui kuskil mujal. Eluvõitluses see ei mõju kahjustavalt, vaid kannustavalt. Kirjanduses tulemused on suurepäraseid ja väga originaalseid.

Et see meile ei ole hästi mõistetav, selle kohta on küllaldaselt tõendeid. See nähtub selgesti näiteks Shakespeare'i komöödiade vastuvõtust arvustuse poolt. Just mõningaid tema kõige õhulisemaid ja poeetilisemaid asju, „Suveöö unenägu“ ja „Tormi“, on laidet maitsetuks, ebaintelligentseks, isegi rumalaks. Meie aeg oleval sellasest kirjandusest juba ammu üle kasvand, abstraktne mõte suutvat sedasama sisu hoopis lähemalt ja tabavamalt väljendada, see kõik oleval ainult lapsemäng, mis ei huvitavat täiskasvand inimesi. See on verivärsk haritlase seisukoht, kes on saand hiljuti teadlikuks oma võimest abstraktselt mõelda ja on selle pääle lapselikult uhke, kuid kel veel pole aimugi kunstilisest „mängust“, mis peenendab meeleerksust, rikastab fantaasiat ja tundeelu ning teeb inimese subtiilsemaks ja tema vaimu autonoomsemaks. Tehtagu nali talupoeglikumaks, robustsemaks ning pistvamaks nagu Raudsepa komöödiad, ning needsamad kriitikud näevad selles „vaimukust“, millelaolist nad juba hulgal ajal ei oleval saand nautida. „Caviare for the general“, „kaaviar lihtrahvale!“ ütleks niisuguste nähete puhul Shakespeare ühes oma Hamletiga. Väga kõrged noodid ei ole mitte igale kõrvale kuulda- val, ning Arieli muusika läheb mõnede arvustajate kuuldeorganeist tähelepanemata mööda. Ehtsa luuletaja mõttekujutus käib tihti erilisi teid,

„kindla elamu ja nime saab talt õhulik ei-miski“, kuid mitmegi inim.ese jaoks see jääbki „ei-millekski“.

Eesti maitse näib esitsa üldiselt veel nõudvat midagi väga käega-katsutavat. Meie hingeelu on suhteliselt diferentseerumata, meie instinktid ei ole suutnud sammu pidada meie intellektuaalse arenguga. Nõuame seda, mida meie nimetame „tuumakuseks“, ja kui märkame vaimukust, siis päämiselt säärast, mis on väga pääletükkiv. Realismi hindab enamik meist — ka haritlaskonnas — säääl, kus ta on jämedakoeline, teravmeelsust siis, kui ta on salvav või maamehelikult lahmakas. Oscar Wilde on leidnud meie maal palju austajaid sellepärast, et ta oma tulevarki serveerib võrdlemisi nüansivaeselt, liialdava efektsusega. Imetleme tema „aristokraatsust“ just säääl, kus see on pisut vulgaarne. Tema nõretavat estetismi on pooldet ilmselt sellepärast, et see on nii nõretav. „Dorian Gray portree“ ja „Salome“ evivad meil ikka veel üsna suure kuulsuse. Selles kõiges on meid tugevasti toetanud saksa maitsevaesus. Veel ei ole meil kuigi palju publikut selle jaoks, mis ei ole kriiskav. Ei ole veel arenend meel varjundite tajumiseks. Paljudel loovatel vaimudel seda on, kuid need on jõudnud oma ajast kaugelt ette. Niisugusel arenemisastmel ei ole vaim muidugi veel võimeline kaasa minema selle kümnete ja kümnete geenuste arendet üleva ilutsemiskunstiga, mida inglise kirjanduses leiame nii erilisel puhtal kujul. Mõned inglise vaimu mitte vähem geniaalsed, kuid eredavärvilisemad avaldused, nagu Byroni satiir, tohiksid meile olla arusaadavamad. Tüsedat energiat me oskame juba hinnata.

Kuid mis me hakkaksime pääle Coleridge'i „Christabel'i“ või „Kubla Khan'iga“? Mõlemad esindavad kõige „otstarbetumat“ luulelaadi, mida saab kujutella. Nad on erakordselt ilusad, nüansikad ja rikkad, täis sugestiivsust ja tundepeenust, kuid nad ei „üttele“ midagi selgesti defineeritavat ja nende joonestikul puudub teravus. Neile on suurimal määral omane kvaliteet, mida võib nimetada „hurmaks“, kuid seda kaldutakse meil kergesti pidama luksuseks, kui see just ei juhtu liituma rahvapärasuse või õpetlikkusega või kui selle joovastavusel ei ole meie valge viina tööre-võitu kangust. Ning mida teha William Blake'i või Shelleyga? Mõlemail fantaasia kangastab pilte, mis on tugevad nagu hallutsinatsioonid, kuid ühtlasi väga õhulised, mõlemail luule rõõmuekstaas süttib järjest nähete puhul, mis ei kuulu normaalse ausa kodaniku vaatepiiri. Tõsi küll, need pildid, need ekstaasid on ürgjõulised, kuid nad lähtuvad „eluvõõrast“ elamusingist. Säärast ebamaist rõõmu nagu Shelley „Vabastet Prometheuse“ lõppvaatuses otsime oma kirjandusest täiesti tagajärjetult. Seesugust õnnesümfooniat pole varem kirjutet, kui välja arvata Dante „Paradiis“, ja isegi säääl värsid ei hõiska nii lõpmatult vahelduva meloodilisusega. Maa, kuu, kõik taevatähestikud laulavad kosmilist rõõmulaulu, mil ei näi olevat lõppu, kuid mille intensiivsus aina tõuseb alafasa suurenevates rütmides. Sellel kõigil on täpsamalt võttes küll oma mõte, sest kõiksus on parajasti vabanend egoismi ja türanniat kehastavast Jupiterist, ent seda oleks muidugi võidud öelda ka hoopis lühemalt. See on ilus ja täis ürgjõudu — sama „tarbetult“ ilus nagu vikerkaar, meri, õhtu-päikeses värviliselt helendavad udud, päikene ise. See elustab ja see

virgutab, koguni ülendab sõnuseletamatult — neid, kel on selle jaoks meelt. Teiste meelest see arvatavasti on tühine jõukulutus.

Veelgi vähem arusaadav meil laialt valitsevale mentaliteedile on tõenäoliselt sama luuletaja „Atlase võlur“. See on kummaliselt ebapraktiline vaim. Temal polegi muud ülesannet, kui läita inimestes rõõmu — eeterlikku, ilmsüütut rõõmu, mil pole midagi ühist kahjurõõmuga, vaid mis on vastandiks õelusele, ükskõik millisel kujul see ei ilmneks. Kuhu ta tuleb, sinna tekib elu, kuhu ta puutub, sääal sulab jääkoor hinge ümbert. Puusärgid ta heidab põlglikult kraavi ja laseb laipadel uinuda veetlevates unenägudes, „tummana, hingavana, põksuvana, soojana ning kõdunemata“. Arglikel armastajail ta laseb ühineda, ilma et nad seda ise peaks muuks kui ulmaks, — kuni kümnes kuu toob asja avalikuks. Egiptuse preestrid ta paneb vabatahtlikult teatama, et jumal Apis pole midagi muud kui pull, ning sellekohast kuulutust templiuksele lööma; sõdurid ta sunnib pool-unes kõik oma mõõgad ümber taguma atradeks. Kuid vahest peefakse seda siiski üldkasulikuks tegevuseks. Seda see võlur harrastab ainult muu seas. Veel tähtsama tööna tundub talle tekitada igalpool ilu, mis rõõmustab hinge. Selge on, et Shelley seda kirjutades uskus ilu ümberloovasse, puhastavasse jõudu. Ta on leidnud palju pool-dajaid. Kas ta leiaks neid ka meil? Kui palju?

„Atlase võluris“ ta paistab olevat kujutand omaenda vaimu. Sest peagu kõik, millesse ta luule puutub, saab imelised, müütilised proportsioonid, hoogsat elu, lennukat, mänglevat kergust, ülevoolavat rõõmu. Raskuse vaim haihtub sellest, rusuvus kaob, selles peituv dünaamika pääseb valla. Shelley kuulsas luuletuses pilvest see on legendaarne, hõiskav olend, kelle naeruks on kõu. Tema lõpmatu muutuvus on lõpmatu elu — eesmärgitu, kuid igavesti vitaalne ning igavesti vitaliseeriv. Seda surematut elujõudu, mis võidab igasuguse masenduse, on inglise luule täis. See jõud voolab sagedasti üle äärte, see tunneb end autonoomsena, see ei tunnusta mingit utilitarismi ega tagamõtet, sest tema ise on teatavas mõttes see platooniline idee, kuhu sihhib või peaks sihtima kõik olemasolev — ennast tunnetav eluenergia, ääretult diferentseerund ja peenendund, vaimne, kuid mandumata, täis füüsilise ja psüühilise elu värskest ja indu. Oma täiuslikkuses see on ise ülim kasu, mis võib ülalt alla vaadata igasugusele kasupüüdlikkusele. Siin „esteefiline mäng“ fäidab oma kõrgeima funktsiooni mõningaisse jumalikesse momentidesse vallandada kõik inimese parimad ja elulisimad võimed, lasta tal põhjani teadlikuks saada kõigest sellest, mida ta enda unisus ja saamatus ning igapäevase elu tõkkes hoiavad ummuksis. See võib kõige paremini toimuda just luule intuiiivsel, otsesel teel, mõttekujutuse kaudu, mis annab konkreetseks objektiveerit elamusi, selle asemel, et ainult mediteerida elamuste puhul. Uuema aja rahvastest inglased on selle tõe vist kõige puhtamalt tunnetand. Shakespeare'ist — õieti juba Chaucerist — pääle nad on järjest andnud praktilisi näiteid „puhtast luulest“, mis on olnud eeskujuks kõigile muile — „puhtast luulest“, mis ei ole kabinetitoode, vaid millesse keskendub inimese ürgolemuse ekstrakt. Ei ole püütud mingi printsipi nimel nurki siluda, nagu sagedasti Prantsusmaal, vaid anda ruumi kõigile inimloomuse impulssidele. Sellest on mõnikord

tekkind kaos, kuid üha kasvav organiseerimis- ja vormimisvõime on saand sellestki takistusest võidukalt üle.

Ehtsa näite selle inglispärase „puhta kunsti“ ideaali taotlusest, mida ei tohi kuidagi vahetada veretu „estetismiga“, on John Keatsi areng. Sellelt luuletajalt on pärit kaks estetistliku suuna poolt tihti motona farvitet lauset: „A thing of beauty is a joy forever“ ja „Beauty is truth, truth beauty: this is all ye ever knew and all ye need to know“ („Kaunis ese on rõõm igaveseks“ ja „Ilu on tõde, tõde ilu — see, vaid see on kõik, mis iial teadma peate“). Kuid neid palju korrat ridu, eriti viimast tsitaati on alatasa kasutet valesti. Nii Keatsi luulest kui tema kirjadedest, saab mulje, mis kõneleb hoopis millestki muust kui elevandiluufooni sulguvast poeedit. „Ilu“ on tema jaoks kõigi inimelamuste, hääde ja halbade, meeldivate ja raskete, ümbervalamine täiuslikku, representatiivsesse vormi. Ilu on kõige inimliku tõe kokkuvõtt, mitte triiphooone taim, vaid taim, mis on kasvand rikaste, igakülgsete kogemuste mullast, sirutades juuri väga sügavale. Luuletaja peab järelilikult olema erakordselt sensitiivne olend, kellesse mahub kõigi inimtunnete ja -mõtete kogumik. Alles siis, kui tal kõik oluline on läbi elat, võib sündida ülilm luule. Luule suurimaks meistriks oli Keatsile Shakespeare, kelle kohta keegi ei saa väita, et tema elamuste ala oleks olnud kitsas või et see ei küüniks kaugele allapoole nähete pinda. Sellesama tõttu tema viimsetegi kirgaste draamade võlu ei ole pääliskaudne šarm, vaid paljude sünkade kogemuste järelvärinad annavad sellele sügavust, ning suurt inimlikku esindavust. Ühtlasi aga need teosed, näiteks „Torm“, on täis sedasama elamuste puhtust ja värskest, mis teeb Shelley nii imeteldavaks. On tunda ürgset hoogu, millega need värsid on vooland esile. Maailm on neis „herrlich wie am ersten Tag“, et tarvitada „Fausti“ ingliskoori sõnu. See ei ole kabinetinimese peenus, vaid midagi hoopis võimsamat.

Keatsi retsept on vist raskeim, mida loov-isik võib endale määrata: i s e kõik läbi teha ja siis seda oma loomingus sublimeerida kunsti kõiki vastuolusid liitvas ning ületavas harmoonias. Mingeid kitsendavaid reegleid säarane kunstikäsitus ei või sallida. See ei soodusta seega koolkondade tekkimist, nagu neid mujal maailmas on sündind nii üliohtusti, Inglismaal sellevastu aga iseloomustaval kombel nõnda harva. Teed täiussele ei saa endale selle järgi lihtsustada. Igaüks peab asja üritama algusest pääle, kuigi ta võib kasutada mineviku kogemusi. Seda ongi inglased instinktiivselt teind juba ammu enne Keatsi. Sellest nende kirjanduse äärmine vaheldusrikkus, vähene liigitetavus ning üllatusrohkus tulebki. Nende laadi saladust on sellepärast ka hoopis raskem dešifreerida kui prantsuse kirjanduse oma ja neilt on hoopis tülilikam leida valmis vormeleid loova töö hõlbustamiseks. Prantslastelt on kergem õppida. Oma loogilise, selge, mõistuslikuma vaimuga nad on peagu igal ajastul loond ühe või mitu -ismi, millel on oma säädustikud ja valemid. Kogu nende olemus on lähem teadvuse pinnale, neil on vähem (kuigi absoluutselt võttes siiski otse imeväärself palju) nüansse, nende laad on geomeetrilisem ja taibatavam. Neist vähem arenend rahvad, kaasa arvat sakslased, on neilt seetõttu harilikult palju kergemini leidnud eeskujusid ja retsepte kui inglased. Viimastel näeb küll suurepäraseid tulemusi, kuid nende

tekkimisprotsessi on vaevaline jälgida ning veelgi vaevalisem jäljendada. Küllap see seletabki üsna suurelt osalt seda, miks meilgi inglise kirjanduse mõju ei ole kuigi suur, kuna prantsuse mõjusid saab konstateerida juba õige rohkel määral. Sest inglise doktriiniks on: uurida põhjani elu ja isennast, et saada endaks! See õpetus eitab igasuguse jäljenduslikkuse.

2.

On muidugi teisigi põhjusi, miks inglise kirjandus meie oma pole jõudnud küllaldaselt viljastada. Päämine neist on inglise keele vähene tundmine meie haritlaskonnas. Praegu hakkab olukord muutuma, kuid selle muutuse tulemused selguvad alles hiljem. Üldiselt võib vist väita, et pole õieti ühtki nimekat kirjanikku — igatahes vaevalt ühtki silmapaistvamat luuletajat — kes oleks inglise vaimuilmas tõesti kodus. Inglise luule kohta võib seda öelda veel üsna eriti, sest selle tõeliseks i n t u i t i i v s e k s mõistmiseks on meie oludes tarvis üsna pikka ja andund spetsialiseeruvat tööd. Veneaegses koolis oli prantsuse keel silmapaistval kohal, kuna inglise keele õppimiseks mõnel pool puudusid võimalused täiesti. Olukorda raskendas päälegi veel inglise laadi mitmekoelisuus, ta siin juba puudutet alistumattus lihtsale definitsioonile, emotsionaalse tooni eripärasus, eelduste komplitseeritus, mis hakkavad selguma või lahti hargnema alles pärast kauaaegset tutvumist. Kui lisada juurde, et ka saksa- ja venekeelsete tõlgete valik oli mitmeti puudulik — Blake, Shelley, Keats, Browning, Donne, Rossetti, Coleridge, Wordsworth, Spenser olid kas tõlkimata või halvasti tõlgit, Miltoni tõlked olid kõik väga küsitavat laadi — siis on ilmne, et pilt inglise luulest pidi olema õige juhuslik. Shakespeare oli kättesaadav, Byron samuti, Tennyson, Burns, Ossian, Oscar Wilde'i värsid, šoti ballaadid olid eriti saksa keeles loetaval kujul olemas, kuid sellest oli vähe. Longfellow, Poe, Whitman ameeriklastest olid nii mõnelegi harit eestlasele tuntud, ning eriti Poe avaldaski kindlasti mõju. Kuid just tema on oma meetodilt mõnetigi lähemal prantslastele kui inglastele (muidu ta ehk polekski nii sügavasti mõjutand Baudelaire'i). Kui kellestki suurest anglo-saksi luuletajast võib öelda, et ta kirjutas retsepti järgi, siis on see vist küll tema. Tema piirat, kuigi äärmiselt ilmekal ning omamoodi täiuslikul kunstil puudub inimlik avarus, mida nõuab Keats. Seda ahnemalt mitmed meie ärkava kirjanduse noored meistrid võtsid temalt õppetunde, kuid inglise vaimu olemusele see neid palju ei lähendand.

Tekib küsimus, kas meie luules siiski ei ole tendentse, mis toovad sellesse erilisemat sarnasust inglise luulega. Kui neid peaks leiduma, siis on need arvatavasti tekkinud spontaanselt ning võib kõnelda sünnipärasest vaimusugulusest — kui mitte kaudsetest mõjutustest läbi mõne teise kirjanduse. See on keerukas probleem, mida siinkohal lahendada on võimatu. Kuid mõningaid ääremärkmeid oleks ehk võimalik teha.

Möödund sajandist ei maksa palju sarnasusi otsida. Mõned primitiivsemad jooned Kreuzwaldil — „Kalevipoja“ ossianismid —, mõningad Burnsi tõlgete tõlked Koidulal ja mujal on ju ilmselt Britist pärit, kuid need ei ütle palju. Rohkem materjali pakub käesolev sajand. Nii leidub

Suitsu luules mõndagi, mis moodustab silla inglise luule poole. Kuigi tema teadlik orientatsioon ning arvatavasti ka eruditsioon osutab märksa rohkem prantsuse suunda, on ta siiski väga kaugel prantsuse „clarté“ ideaalist. Temale on lähem prantsuse iroonia kui inglise humaansem huumor, kuid oma intellekti peenusele vaatamata ta ei ole oma toodangu parimas osas kaugelki eeskätt intellektuaalne luuletaja. Tema luule lähted näivad peituvat sügaval impulsside ja instinktide rägastikus. Raske, kui mitte võimatu, on leida kogu tema loomingust hõlmavat valemit. Tema meetodite amplituud on väga suur ning nad paistavad peagu igal üksikjuhul olenevat väljendatava elamuse erilaadist. Võideldes eri ülesannetega ta võimed tunduvad olevat järjest kasvand ja mitmekesisitud. Sellest tema parimate värsside harukordne rikkus, individuaalne tihedus ja sügavus, nende ülatoonide rohkus. Ses mõttes ta meenutab Keatsi või Dante Gabriel Rossetti. Keatsi spontaansust, Shelley omast kõnelemata, leidub tal küll harva. Tema luule on lähem kabinetile. Kuid aegajalt vilksatab sellest peidet ürgjõudu ning mõnikord tal õnnestub maailma näha visionaarsusega, millel on Shelley, Keatsi või Coleridge'i maagia. Tuletan meelde „Talvist hommikut“, „Värisevate haabade all“ ja „Sapist kuud“. Eriti teine loendet luuletusist on oma panteistliku hardumusega äärmiselt lähedane Shelley — sama habras, sensitiivne ning kirglikult, hajuvalt anduv. „Kiri hallis ümbrikus“ lõpeb shelleyliku ekstaasiga. Tõsi küll, autor võiks vastata, et selletaolisi ekstaase leidub ka prantsuse sümbolistidel, näiteks Baudelaire'iil ja Verlaine'iil. Kuid mõlemad — nagu ka prantsuse sümbolismi doyen Mallarmé — tundsid hästi inglise keelt. Kogu see koolkond võlgnes palju inglastele. Kui Suits neilt on saand äratusi, siis ta viimaseid kasutades ei ole inglise laadist eemaldund, vaid on pigemini sellele lähenend.

Inglise mõjutustest vististi kaunis puutumata on jäänd Marie Under. Kuid temperamendilt ta seisab inglastele lähemal kui Suits — vähemalt kui võtta noid nende jooni, mida olen mainind oma eelpool esitet, kaugelki mitte täielikus visandis. Tema anne on spontaansem, tema elutundes on rohkem seda andumuse rõõmu, mida leidsime Shelleyl, Keatsil ja Shakespeare'iil. „God's plenty“, maailma jumalik küllus ahvatleb teda tugevamini. Algusest pääle tema meel on lahti kõigile muljeile ning reageerib neisse hoogsalt ning erksalt. Algusest pääle tema värssides on rikkust ja värvikust. Maine võlub teda sama vastupanematult kui ebamine ja maagiline, realistlik lopsakus on talle sama omane kui tung maakamarast irduda avaramasse õhkkonda. Tema luuletuste taga seisab peagu alati kogu isiksus. Mõttekujutuse primaat on ilmne, kuid orgaaniliselt liitub sesse üha küpsev ja süvenev mõte. Ta juurdleb, kuid juurdlev ja tundev ning nägev mina on nii lahutamatult koos, et nende ühis-mõjul tekkivast luulest on raske välja eraldada üksikuid sugemeid — nad moodustavad erakordselt loomuliku terviku. Suitsu luuletuste marmoreeringus on kergem jälgida erivärvilisi sooni, kuigi nende keerukat põimingu-t lahti harutada on sagedasti üle jõu käiv ülesanne. Underil keemiline sulatis on jäägitum. Sisekonfliktid, säääl, kus neid on olnud, ei ole pärast loomisprotsessi lõpulejõudmist harilikult enam märgatavad. See protsess näib olevat lühem, võib-olla mitte valutum, kuid oma ägeduses tihti

täielikum. Tulemus tekitab vähem küsimusi, kiskudes kaasa oma loodusliku vastuvaidlemattusega. Nägemus, mis Suitsu värsside kaudu vallutab mõttekujutust aegamööda, kuigi ehk väga püsival, mõjub Underi luuletustes sagedasti kui ilmutus. Kaalumata nende luuletajatemperamentide suhtelist väärtust, tuleb möönda, et neis on fundamentaalset erinevust. Üks kujub oma võrke nagu salapärane ämblik, kahtlemata enda verest ja vaimust, kuid mitte selle välgutaolise üllatavusega, millega meie ette kujunevad teise kangastused. Mõlemad ammutavad oma olemuse tuumast. Värsses t e g e v a s t literaadist pole kummaski jälge. Kuid Underi puhul on rohkem loomuliku kasvamise ja heldekäelise külluse tunnet. Ta mõjub rikkana nagu jumala loodus. See on omadus, mida põlisest ajast on märgit inglise luule eriliseks vooruseks.

Prantsuse kirjanduses on linnastumine edenend hoopis kaugemale kui inglise omas. Rousseaule vaatamata (kes muide oli šveitslane) lähedus vabale loodusele ei ole kuigi iseloomustav prantslastele. Harva kuuled neilt sääraseid metsa ja mere ja õhuga hingeliselt ühtesulamise noote nagu Shelleylt, Wordsworthilt, Byronilt, aga ka juba palju varem Andrew Marvellilt või Shakespeare'ilt. Leidsime selle joone mõnes Suitsu luuletuses. See ei puudu ka Juhan Liivil ja Ernst Ennol. Kuid veelgi rohkem on seda Underil. „Sonettidest“ pääle — õieti juba enne „Sonette“ — on ta loodusega järjest intiimseimas kontaktis. Loodus on tema luulele eriti hiljem märksa rohkem kui taust — see on ürgüsk, kuhu inimene püüab tagasi (vt. „Raismik. Mets“, „Käik tuultesse“), see saab hõlpsasti päätegelaseks (vrd. „Maantee“), elavaks hingestet olendiks nagu Shelley pilved ja tuuled. Loomad muutuvad tal legendaarseteks kujudeks nagu William Blake'il ja nii mitmeilgi britlasil — sel loomi nii erakordselt armastaval ning hellitaval rahval. Luuletus „Ingel lindudega“ oleks nagu Blake'i „Süütuse lauludest“ pärit.

Ei ole ainustki eesti luuletajat, kellele oleks nii lähedane Coleridge'i „Vana madruse“ loodumüstika kui „Kooljaku“ autorile. Ei ole ühtki, kes iga lood-olendit tajuks nii hardalt ja teravalt, otsekui füüsiliselt, nagu see, kes kirjutas „Unetuma laulu“. See sisseelamine kõigesse ümbritsevasse, see kõigi närvidega klammerdumine nähteisse, kuni väline ja sisemine on üks, on ka inglise uuemas luules nii keskel kohal, et Underil lugedes sagedasti arvad kanduvat inglise romantika kõrgeima tõusu aegadesse. Siin on tegemist peagu identsete põhielamustega.

Lisagem juurde, et ka šoti ja inglise ballaadide maagiline, sageli sünge, dramaatiline ja fantastiline maailm leiab Underi „Õnnevarjutuses“ väga lähedase vaste, ning oleme saand hämmastaval määral põhilisi sarnasusi meie suure naisluuletaja ning inglise luule tüüpilisemate esindajate vahel — rohkem kui ühegi teise meie poedi puhul. Arvestagem sääljuures veel, et Under ei näi endale kunagi olevat säädnud mingit kitsast stiiliideaali, vaid et tema äärmiselt vitaalne, vabalt, värvikalt ja jõuliselt voolav stiil on kasvand orgaaniliselt ikka avarduvatest elamustest, kuni hakkab juba tekkima mulje, et tal kõige võimaliku ring on varsti läbi käidud. Miski inimlik ei ole jäänd talle võöraks. Eks see ole just see, mida ihaldas Keats, mida — küll hoopis suuremas ulatuses — teostas Shakespeare!

Meie nooremate luuletajate tee — jätan vahele „eluläheduslased“ — näib esiotsa olevat teissugune. Nemaški ei hoidu elu kontrastidest ega mitmepalgusest, kuid kunstiline meetod pole seesama. Talvik, Alver, osalt ka Sang ja Merilaas töötavad Baudelaire'i ja prantsuse Parnassi meenutaval viisil. Eriti kahel esimesel viirastub ilmsesti silme ees mingi väga raidkujuline luulenägemus, vormilt kindlakontuuriline ja selge, väga tihe ja väga plastiline, ilma ülevoolavusega, kuid viimse piirini elamustega laetud. Epigrammaatilisus, mõtete sirgjooneline areng, olgugi vahel sümboolselt peidet kujul, improvisatsiooniilme puudumine, impressionismi vähesus, sõnastuse suur puhtus ja täpsus — kõik osutab distsipliini ja tihenduse tahet. Nii luuletasid inglased Ben Jonson ja John Milton. Sellel luulel ei puudu atmosfäär ega aroom, kuid seda ei näi peefavat pääasjaks. Keelest otsitakse pigemini metalli kui pehmet sugestiivsust, ja küllus allufetakse ilmekusele. Selles kõiges on tunda luuletajat, kuid harva last.

See on kõigiti õigustet, paljutöötav suunavõtt. Ta on eriti õigustet praegu, mil lamedus ja lõtvus kipuvad meie kirjanduslikus elus domineerima. Vaevalt saab muuga kui suurima nõudlikkusega ja enesekriitikaga, klassiliselt puhta vormi taotlusega ning ekstrakti ja kvintessentsi pakkumisega vastu töötada sellele hooletule eneseminnalaskmisele, mida meie luuletuskogud ja „Loomingu“ värsileheküljed üksvahe olid täis. Reaktsioon oli paratamatu. Kuid ei tohi samuti sulgeda silmi tõsiasi ees, et see, millega meil praegu on tegemist, ei ole endast kaugeltki ainuvõimalik menetlus, kuigi me seda käesoleval arenguastmel nõnda hädasti vajame.

3.

Näib, et nooril, tõusvail rahvail on harilikult tarvet ennast mõnes suhtes liiga tõsiselt võtta. Senikaua kui ei olda oma võimetes veel täiesti kindlad, kui enesetunne pole loomulikult teel kasvand küllalt tugevaks, ollakse väga hellad ja tundlikud, ei kannateta hästi arvustust, jälgitakse piinlikult iga kiitvat ja laitvat sõna enda kohta. Muidugi kannustab see suhtumine sagedasti kas või erakordsetele pingutustele ning on ses mõttes tarvilik, kuid esiotsa see mõjub mõnetigi ka takistavalt. Tekib see olukord, mida inglased nimetavad fõlkimatu sõnaga „self-conscious“ — ollakse ülemäära teadlik iseenda pisimast kui sammust, vahel seevõrra, et see juba kipub takistama kõndimist. See seisukord on võrreldav jalgratturi omaga, kes pole veel harjund oma ülesandega ja kes selle asemel, et silmas pidada kaugemat sihti, vaatab oma käsi ja ratas. Mida suurem sellevastu vilumus ja enesetunne, seda vabam hoiak.

Meil Eestis ei ole ebakindluse staadiumist üldiselt veel üle saadud (omaks trööstiks võime öelda, et näiteks Saksamaa kohta maksab täpsalt sama). Igapäevane, ka riiklik elu pakub sellest lugematuid näifeid. Loomulikult kajastub see ka meie vaimses elus. Üsna palju on näha ülepingutust. Selleks, et asjad oleksid kuidagi korras, rühmatakse mitmeti liialdada. Meie kirjanduses on palju kramplikku — liialt toonitet vägevust, liiga lopsakat naturalismi, ülearu lokkavat „isamaalsust“, maitsetute äärmusteni minevat nalja — sekka küll suure närvipingutuse puhul vahel

ka suurepäraseid õnnestumisi. Katsume veel võimeid omandada või neist enese julgustuseks väga teadlikuks saada, ning sellepärast „trumpame üle“. See on loomulik ja arusaadav nähe, kuid sellega seletub ühtlasi, miks meil enamasti puudub hingeline lahtisus, see näiliselt naiivnegi reageeringute spontaansus, see orgaanilisus, mida imefleme vanade rahvaste vaimutoodes. Sellest tuleb ka teatav julguse puudus andumises oma fantaasiale, oma originaalsele inspiratsioonile. Vajame veel piinliku meetodi tuge, et mitte langeda vormitusse, peame veel kontuure tugevamalt tõmbama kui endast farvis, et mitte muutuda kaootiliseks. Oma tundeid, oma muljeid avaldada lihtsalt adekvaatsel viisil me nii mõnelgi puhul ei söanda, sest kardame, et teeksimise ehk taktivea — ning muidugi sagedasti kardame seda täiesti põhjendatult. Üldse, peame piinlikult silmas efekti, sellesama tõttu aga meie eneseväljendusel läheb kaotsi väga palju tema vahenditusest ja loomulikkusest.

Selle kooli peab tingimata läbi tegema. Hiljem sedasama saavutatakse hoopis endasimõistetavamalt, vabamalt ja paremini. Selles mõttes meie nooremas luules ongi tervitav karm parnaslik-prantsuslik distsipliin. Veel mõned sammud edasi, ning ülepakkumise järele ei tunta üldse enam mingit vajadust. Juba praegu on märgata ikka tulvavamat vabadust, ikka rohkem õhku ning teravmeelsuse kõrval ka huumorit.

Eelpool kirjeldet krampliku pingutuse olukord on seotud huumoritunde puudumisega. Huumor on kujutlematu ilma proportsioonitundeta, enda ja teiste õige hindamiseta, sisemise vabaduse ja tasakaaluta. Ei tohi karta „ennast narriks teha“ (kui seda ei kardeta, siis tavaliselt ei tehtagi end narriks, ja seda ei kardeta, kui on takti). Tõeline humorist ei tarvitse peljata oma fantaasiale voli anda või vabalt väljendada oma tundeid. Juba see, et ta on humorist, tingib omakorda, et ta tundeväljendus on peenem ja nüansseeritum kui siis, kui tema seda ei oleks. Ning teame, et huumor on Inglismaal eriti levind — et see säääl on põline rahvuslik aare. Ma ei mõtle sellega toda groteskset koomikat, mida leiame nõnda laialt Ameerikas, vaid terasemat, vähem ülepaisutat ning vähem isiklikku, arusaajat ning andestavat nalja. Kellel seda on, see võib end „minna lasta“, ilma et satuks hädaohtu solvata maitset või isikuid. Ta võib tunda rõõmu tolle virtuooslikust „nonsens'i“ luulest, mis just Inglismaal on pääsnud nii suurele õitsele ning on õieti äärmine „l'art pour l'art“, kuid vähimategi liigsete pretensioonideta. Ta võib vabalt hõljuda fantastika maile, võib süvendet naudinguga anduda hetkele, võib esile tuua oma sisima siiralt, ilma liialdavate žestideta, tundes oma nõrkusi, kuid teades ka seda, milliseks kergenduseks on vabalt vallanduv tunne ja mõte. Ta ei tarvitse end näidata tõsisemana, kui ta on, kuid ta ka ei tarvitse varjata seda, mis temas on tõsist. Tal ei ole tarvis salata oma vaimustusi ega häbeneda oma impulsse. Ta on üks inimkultuuri puhtaimaid ja vääriskaimaid produkte. Selle tasemeni ei jõuta ilma heitlusteta, mis alles võimaldavad end tundma õppida. Inglise luules on selle ideaalseim esindaja Shakespeare oma viimse küpsuse perioodil. Meil on selle oma parimates teostes korduvalt saavutanud Under.

Ants Oras.

Eesti usundist.¹

Maailmasõda ei lõonud segi mitte ainult riikide piire, ei muutnud valitsuse vorme paljudes maades, vaid paisati segi ka kõlbelised mõisted ja rahvaste elu ideoloogilised alused. Ajalooline vagajutt räägib, et kuulsa Katalaunumi (nüüdses Champagnes) lahingu järele 451. aastal, kus Aasiast tulnud hunnid läänerahvaste (roomlased, lääne gootlased) vägede poolt tagasi löödi, olla peale võitluse lõppu langenute vaimud kolm päeva lahinguplatsi kohal edasi võidelnud. Sellel vagajutul näib olevat oma sügav mõte: Maailmasõja järele kestab ideoloogiline lahing juba ligikaudu kaks aastakümnet. Küll ei võta sellest osa langenute vaimud otseselt, vaid nende kannatuste ja kangelastegude mälestust kasutatakse vaenu külvmiseks, sisemiste ja väliste võitluste õigustamiseks. Vaenu avaldatakse ka senistele jumalatele, kes rahvaste soovidele vastu pole tulnud. Sakslased, näiteks, on oma muistsete Votani ja Odini poole pöördunud sellepärast, et ristiusu jumal, kes olla juudi päritoluga, nende rahvuslikke unistusi maailmavalitsemisest täita ei aidanud. See on saksa praeguste usuliste võitluste mõte. Mitte mõistus ei ole seal peateguriks, vaid tunded.

Kui meie nüüd küsimuse üles seame, miks on eestlased oma rahvusliku jumaluse otsimisele asunud, siis on selle otsimise põhjuseks küll see, et meie vana Jumal oli sakste jumalaks. Eriti meie Lutheri kirik oli organiseeritud maahärrade huvidele vastavalt, oli Herrenkirche, nagu kaudunud Grenzstein teda tabavalt nimetas. Kuid selles otsingus on ka moodsate poliitiliste voolude mõju ilmne. Oletatakse, et kui oleme iseseisvaks saanud, kui meil on oma riik, siis peab ka oma jumal olema. Rahvuslik enesesse-pöördumine poliitilisel alal on kaasa toonud ka usulise kosmopolitismi eitamise. Kuhu see meid viib?

Religion on sisuliselt inimese vahekorra määramine loodusega. See on ajalooliselt nii, sest kõik religioonid on alganud inimesele vaenuliste ja sõbraliste loodusejõudude jumaldamisega ja moodne loodusteadusele rajatud filosoofiline mõte, mis muistsete naiivsete usuliste tõekspidamiste asemele astunud, tegeleb samuti loodusnähtede seletamise probleemidega, on seega sihitud sama objektile kui primitiivne usuline mõte.

Madalal arenemisastmel olevad rahvad ei ole veel suutnud looduse ühtluse mõisteni jõuda, sellepärast on neil kõik kohad iseseisvaid vaime ja jumalusi täis, vastavalt mitmekesistele looduse avaldustele. Monoteismini jõudis inimsugu siis, kui tema teadmised olid laienenud kuni universumi ühtluse kujutluseni. Küllalt suuri geograafilisi ja loodusteaduslikke teadmisi oli selleks tarvis. Monoteistliku idee kodumaa näib olevat India ja bramanistliku usufilosoofia ajalugu õpetab meile, et tee ainujumaluse kujutluseni on olnud pikk. Aastatuhandeid on paljud jumalad, igaüks mõne loodusejõu või nähte sümbol, *) üksteisega võimu

1) Toimetus loodab edaspidi seda küllalt tähtsat küsimust põhjalikumalt käsitlemisele võtta.

*) Indra — taevas, Agni — tuli, Surya või Mithra päike jne..

pärast võidelnud, kuni üks, Brahma (esialgu püha ohvritule jumal), jõudis välja universumi esindaja seisukohani. Õieti puhas usufilosoofia sinna pole jõudnudki, sest kolmainuse mõiste, mille ristiusk budhismilt üle võtnud**), on polüteistliku maailmavaate viimane jäänus. Puhtmonoteistlik oleks apostlik usutunnistus, kui seal lihtsalt üteldaks: „Meie usume Jumala, kõigevägevama taeva ja maa Looja sisse.“ Ainujumala isaks, pojaks ja pühavaimuks jagamine sisaldab eneses loogilist vastuolu, on pärit primitiivsematelt mitmejumala aegadelt.

Kui meie nüüd pöördume eesti jumala mõtte ülesvõtjate poole, et teada saada, kas nemad tunnustavad looduse ühtlust ja selle taga ühte jumalat, kes taeva ja maa, see on kogu looduse, universumi, on loonud ja seda käigus peab, siis peame tunnustama, et selget vastust senini ei ole. Taara eesti jumalaks tunnustamise pooldajad, kes oma usulist arusaamist vormuleerida on katsunud, ei ole ise oma kosmogoonilise kontseptsiooni üle selgusel.

Ajakirjast „Hiis“ I vihk leiame kõigepealt, et taarausulised on rahvuslased ja et nad rahvuslikul otstarbel oma usku konstrueerida katsuvad. Rahvas vajab oma usku, et võitluses elu eest ennast maksma panna, see on nende lähtekoht. Edasi postuleerivad nad: („Hiis“ I, lhk. 2): „Jumalad on inimeste ja rahvaste oma loodud ja kujutatud“. Ja sellele lisaks: „Suurel inimesel on suur jumal, väikesel inimesel — väike jumal.“ „Arenemata rahval on arenemata jumalad, arenenud rahval — arenenud jumalad.“

Nende teeside vastu ei saa teaduse seisukohalt vaielda. Kuid nad ei vasta küsimusele, missugune see eesti jumal siis oleks, kas väike või suur, arenemata või arenenud? Eesti rahvas on arvuliselt ja ka muidu väikerahvas, selle üle vististi vaidlust ei saa olla. Järelikult peaks siis ka eesti jumal väike resp. arenemata olema. See ei või aga Taarale soovituslikeks olla.

Meie juba märkisime ülal, et tee monoteismini, ainujumala tunnustamiseni, on läinud üksikute loodusenähetega jumaldamise kaudu, kuni jõuti looduse ühtluse kujutuseni. Võime veel juurde lisada, et viimase staadiumini jõuti siis, kui Indias olid suured riiklikud organismid kujunenud, mis kogu India rahvaid üksteisega suhetesse olid viinud ja peale selle muude rahvastega väljaspool India piire ühendusesse olid astunud. Nii võtsid mainitud Peschaveri kongressist osa ka hiinlased ja tiibetlased, kes budhismi õpetuse väljakujundamisel tähtsat osa on etendanud ja on praegu selle religiooni peaedustajad. India elanikud on oma hilisema poliitilise killunemise tõttu ka usuliselt äärmuseni alla langenud ja löövad veriseid lahinguid pühade lehmade pärast. Loomade jumaldamine on praegu hindude usu peasisu. Monoteismist ei tea massid midagi.

Eesti jumala mõtet arendades tekib samuti hädaoht, kas meie mitte ainujumala usu juurest tagasi ei lähe primitiivsemate aegade poole. Rahvuslik eesti, saksa, prantsuse jne. jumal ei või olla kõige maailma looja, kõigi inimeste ühine isa, see on vastuolus kristliku usutunnistuse taotlu-

**) Vormuleeriti lõpulikult Peschaveri üleilmsel Mahayana (põhja-budhismi) kongressil 78 a. e. Kr.

sega. Erijumalad on ajaloo andmetel olnud väga tülikas rahvas. Isegi kreeka Olümp, ü h e rahva jumalate koondis, oli tüliõhutajate ja seiklejate organisatsiooniks.

Jahve, Iisraeli jumal, on kõige tüüpilisem näide rahvuslikust jumalast. See oli verine ja toores vaim, kes oma äravalitud Iisraeli rahvale õiguse andis kõiki teisi rahvaid alaväärtuslikeks pidada ja hävitada.

Juudid, seda peab allakriipsutama, on kuni praeguse ajani kõige väljakujunenud rahvused, ka rassiliselt. Selle juures ühendab neid usuline side, mis on tugevam kui ühelgi teisel rahvusel maailmas.

Juutide internatsionalistideks pidamine on tulnud sellest, et nad rahvusvahelisi liikumisi on organiseerinud. Kuid selle juures ei ole juudid ise oma ühiskonda rahvusvaheliseks muutuda lasknud. Kuigi nad endid teiste rahvaste asjadesse segada armastavad või on sunnitud segama, siiski ei ole teada juhust, kus mingi teisest rahvusest ja usust isik juutide ühiskonnas osa oleks etendanud. Nii ei olnud omal ajal Venemaa juudid nõus üldvene sotsiaaldemokraatlikusse parteisse, mille tegelaste hulgas oli palju juute, ära sulama, vaid nõudsid juutide esindust puht-juudi organisatsioonile Bund'ile. Kui seda ei saanud, astusid parteist välja. See oli loogiline järeldus jumala äravalitud rahva mentaliteedist.

Rahvusssotsialistlik Saksamaa on nüüd asunud seda looma, mis juutidel juba aastatuhandeid olemas. Rassiline ja usuline eraldumine teistest rahvastest, ülemaailmne rahvuslik sakslaste organisatsioon rahvuskultuurilise ühtluse alleshoidmiseks ja sellel alusel iga teise riigi asjadesse segamine, see on „kolmanda riigi“ ideeline sisu, rääkimata teiste rahvaste halvaks pidamisest maadevõitmise õigustamise ülesandel. Muidugi ei või selliselt seisukohalt teiste jumalate tunnustamisest juttu olla.

Saksa rahvusssotsialismi vaadeldes seisame tõepoolest eriskummalise nähte ees, et juudivastane Saksamaa, eitades aaria päritoluga usulist kosmopolitismi, teostab ehtjuudilistel alustel seisva rahvusliku ühiskonna kujundamist. Tagajärjed on samad: rassiline Saksamaa omab sama sallimatut ja verist iseloomu, nagu see oli juutidel nende Jahve valitsuse päevil.

Meie oleme juudi ja saksa rahvusluse juures sellepärast vähe peatunud, et mõlema rahva ideoloogiline mõju on meile tugev. Aastasade kestel on eestlased Saksast igasugu tõekspidamisi laenama pidanud, sunniviisil ja vabatahtlikult. Nii meie rahvuslus kui sotsialism kannavad mõlemad kadakluse ilmet. Oleks aeg selles mõttes vabama valiku poole pöörduda.

Jumala otsimisel ei või ennast välimusest ja nimetusest eksiteele viia lasta. Nimeliselt eesti jumal võib ideoloogiliselt kanda täielikult saksa, juudi või mõne teise päritolu pitsereid. Taara nimigi on väga kahtlaselt gooti Thori nime sarnane. Kuid see ei ole siiski oluline.

Arusaamatuste ärahoidmiseks olgu siin seletatud, et nende ridade kirjutaja kristliku kiriku seisukohti ei kaitse. Seal on säilinud väga palju primitiivsete aegade mõisteid ja instituute (kolmainsuse mõiste kui muistse polüteismi vastukaja, altari sakrament kui vereohvrite ajastu pärandus, ettekujutus inimese sarnasest isiklikust jumalast, kes kusagil taevas palveid vastu võtab ja täidab (antropomorfism), rääkimata Piibli

algelisest maailmaloomise loost). Kuid ma hindan kristluses monoteismi ideed ja põhimõttelist kõigi inimeste, rasside peale vaatamata, vendluse tunnustamist, olgugi et need kristliku usufilosoofia lähtekohad on varasemalt omased budhismile. Rooma maailmariigi rahvusvaheline iseloom ja rahvaste õiguse arenemine aitas selle kristliku monoteismi teostamiseks kaasa, löi selleks pinna, mida Iisraelis mitte ei olnud *).

Eesti usufilosoofia on, nagu mainitud, vähe arenenud. Ajakirja „Hiis“ esimeses numbris on, peale toodud usuliste teeside, siiski veel üks tähelepanu vääriiv lähtekoht, nimelt mõistuse kui usulise teguri füüsilik eitamine. „Taara ei ole määratav ega kujutav.“ „Taara on see tundmata tuntud, see hingega tajutav“. Nii on sissejuhatavad põhilaused. Ja „Kustas’e“ artiklist „Loomulikul teel“ leiame, et usu aluseks tunnustatakse *u s u t u n n e*, kui eluinstinkti üldavaldus. „*T e a d u s* on sõltuv *u s u s t*“, deklareeritakse. Teadus, meie teame, on inimese mõistusliku tegevuse tulemus, nii inimliku teadmiste tagavara loomise kui ka mõistuse meetoodilise töötamise arendamise mõttes. Kui meie nüüd teaduse mittekompetentseks tunnustame meid jumalusega ühendama, siis läheme ju keskaegse usumäratsemise ajajärgu poole tagasi. Jumala mõiste, mis mõistusega resp. teadusega vastuolus, on väike ja arenematu. Usutunnistused, mis teadusega vastuollu satuvad, ei või püsida, sest need tahavad, et arenenud inimesed juba ajast jäänud kuid siiski veel pühakspeetavaid tõdesid tunnustaks. Jumaluse mõiste ei pruugi kunagi teadusega konfliktiks sattuda, ainult ta peab ühes viimasega arenema. Igavesi tõdesid pole senini veel inimeste kätte antud.

Teadus on sõjariistaks inimsoo võitluses olemise eest. Teda tunnete alistada on sellep. eriti rahvuslikult seisukohalt hädaohtlik. Mingisugune eluinstinkt ei või mõistust asendada. Sellepärast ei või ka rahvuslikku jumalust defineerida kui mõistusele kättesaamatut nähet, ainult hingega, see on tunnetega tajutavat (siinjuures peame märkuse tegema, et ka tunded on mõistuse läbi distsiplineeritavad, seisavad väga mõistuse kontrolli all, teatud piirini isegi loomade juures).

Kokkuvõttes on autori seisukohad Eesti usu loomise suhtes järgmised:

1. Rahvusliku jumala mõiste käib vastu meie arusaamisele looduse (kosmose) ühtlusest, mille järele ka jumalus (effekujutus loodust kandvast algjõust) võib kõige inimeste tarvis ainult üks olla.
2. Rahvusliku jumala mõiste eeldab rahvaste ideoloogilist võõrasustumist ja vaenuvahekordade tekkimist.
3. Taarausuliste lähtekoht, mille järgi teadus tunnustatakse sõltuvaks ürgtunnetele rajatud usust, on keskaegne.
4. Jumal või jumalus, kellest efekujutus on kohaldatav väikese rahva oludele, ei või mõju avaldada teistele rahvastele, see tähendab, ei või ideoloogiliselt oma rahvast kanda. Ainult üldnimikkudele seisukohadele rajatud religioonid on maailma vallutanud. Primitiivne arusaamine

*) Kristluses esinenud arvamust, et usu läbi õndsaks võib saada tegudest hoolimata, võib pidada ebamoraalseks.

jumalusest ei või ka kultuurilise väikerahva liikmeid endid ideeliselt ühendada.

Kõike seda arvestades tuleb rahvusliku usu loomise katsete suhtes ettevaatusele manitseda, et eesti rahvast mitte seada vaimse ja lõpuks ka poliitilise isolatsiooni seisukorda.

Studiosus.

Märkmeid rahvusvaheliselt üliõpilaste ja noorsoo karskuskongressilt Varssavis.

Varssavis toimus 12.—17. septembrini XXI ülemaailmne karskuskongress. Samal ajal peeti Varssavis ka üleilmset üliõpilaste ja noorsoo karskuskongressi, milliste käik, seisukohad ja tulemused peaksid huvitama ka Eesti akadeemilisi karsklasi ning kõiki karskussõbralikke üliõpilasi. Katsun allpool jagada mõningaid muljeid nähtust-kuuldust, niipalju kui see piiratud lehekülgedel võimalik.

Jõudes Varssavi märkad kohe, et oled suurlinnas, sest ülikooli ja üliõpilasmaja vahe olevat vähemalt 6—7 km, esimene on neist kesklinnas ja teine ka mitte päris linna serval. Korterid saame üliõpilasmajja, mis on hiiglasuur kümnekordne ehitised ja sisaldab umbes 2000 üksiktuba — see on suurim Euroopa üliõpilasmaja. Selles majas on elu, liikumist ja sageli ka pingelisi rahunusi. Üks Eesti ksv. olnud kord selles majas just siis, kui üliõpilaste rahutused seal läinud nii teravaks, et muidu ei olevat saadud rahu jalale, kui maja piiratud ümber sõjaväe ja politsei poolt ja maja ümber seisnud soomusautode ja tankide ahelik.

Sõitnud trammil üle paarikümne minuti, jõuame J. Pilsudski-nimelise ülikooli juurde. Ülikooli majad moodustavad nelinurkse majadegrupi ja sissepääs on läbi värava. Imestusega vaatan: mõlemal pool jalgvärvatel seisab kaks politseinikku — seega ülikooli väraval neljakordne politseipost. Väravast pääsevad sisse ainult üliõpilased ja kongressist osavõtjad. Ka kongressi hoonete ukstel seisvad korraldajad. See valve olevat alates viimastest üliõpilasrahutustest.

Üldise kongressi istungid toimusid auditorium maximumis, millele oli sel puhul antud pidulik ilme, presiidiumi laua taga oli asetatud seinale 27 osavõtjariigi vapid, kuna kõikide riikide lipud lehvitsid rõdul. See hiiglasuur auditorium, kuhu mahtus üle pooleteise tuhande üliõpilase, on hiljuti alles seadud. Nimelt samasse ruumi lukustasid üliõpilased end viimaste üliõpilasrahutuste ajal. Samade majade hoovile toideti neid lennukilt ja kui üliõpilased ikka järele ei tahtnud anda, siis suleti ülikool ja üliõpilased kuulutati „lindpriiks“, ning siis oli politseil õigus tungida ülikooli ruumidesse. Üliõpilased asusid samas suures auditoriumis — ja ei lasknud politseid sisse, kuna auditoriumil on umbes kahekordse maja kõrgus ja lae alt käib kitsas akende-riba, siis purustanud politsei need ülemised aknad ja tunginud sisse. Auditorium purustatud täielikult, remont läinud maksma umbes 1 milj. senti.

Ka kongressi viimastel päevadel algasid jälle üliõpilaste koosolekud ja rahutused. Iga päev seisis politsei kõrval paar üliõpilaste posti, kes jagasid

igale sissetulejale lendlehti. Lendlehed on sihitud juutide, kommunistide ja vabamuürlaste vastu — võtsime neist ka mõne mälestuseks. Samasisulisi plakateid on kleebitud ka kõikjale seintele.

Parajasti kongressi ajal lõppes ka talupoegade rahunemise vaigistamine — võitlustes ja kokkupõrgetel on langenud umbes 80 talupoegade tegelast. Talupojad on rahustatud, kuid mitte rahuldatud. Meil tavaliselt on kujutus Poolast, kui tugevast diktatuurimaast, kuid siiski Poolas on praegu poliitiliste parteide tegutsemine legaalselt lubatud, ja seal on päris tugev ka sotsialistlik liikumine. Tänavail pole lubatud mitte ainult kaitseväge ja -liidu rongkäigud, vaid ka tööliste omad punaste lippudega ja internatsionaali laulmisega. Igatähes Euroopas on praegu palju riike, kus rahva poliitilised kodanikuõigused ja vabadused on mitmekordselt enam kitsendatud ja alla surutud kui Poolas. Sellises olukorras ja õhkkonnas tuli meil Varssavis liikuda ja töötada.

Üleilmne Üliõpilaste Karskusliit asutati XVI üleilmse karskuskongressi ajal Lausanne'is 1921. a. Eesti üliõpilaskarsklastel on olnud tihe kontakt üleilmse üliõpilaskarskusliikumisega, sest 1925. a., mil toimus Eestis XVIII üleilmne karskuskongress, oli Eesti Üliõpilaste Karskusühendus samal ajal toimuva III üleilmse üliõpilaste karskuskongressi korraldajaks. Oli päris loomulik, et nüüd ei tohtinud Eesti üliõpilaskarsklaste esindaja Varssavist puududa.

Üleilmse karskuskongressi kava oli referaatide ja igasuguste muude ettevõtete, sektiioonide koosolekutega jne. niivõrd koormatud, et üliõpilaste kongress toimus ainult 15. septembril. Üliõpilaste kongressist võttis osa umbes 100 akadeemilise haridusega isikut üle kogu maailma, üliõpilaste arv nende seas oli umbes 30, rohkesti oli näha osavõtjate seas katoliku vaimulikke ja vaimulikkude seminaride õpilasi. Eestlastest võtsid kongressist osa mag. V. Ernits, õie S ö s t e r - O l u p , H. M a r k ja A. L o o r i n g .

Kongressi avasõna ütles neljas ametlikus kongressi keeles (saksa, prantsuse, inglise ja poola) kohaliku korraldava komitee sekretär Tadeusz Olpinski ja tervitas kõiki kokkutulnuid. Kongressi presiidiumi kuulusid prof. Edgar Z u n z Brüsselist ja hallipääne dr. W e e k s Londonist ja sekretärina T. Olpinski. Kõik kongressi ettekanded ja läbirääkimised toimusid peamiselt saksa keeles.

Pikema kõnega üliõpilaskarskustöösse puutuvate küsimuste üle esines prof. H a n s S c h m i d t Hallest. Järgnesid eri maade esindajate aruanded vastavate maade üliõpilaskarskustööst. Esimesena sai sõna Austria esindaja ja teisena esitas allakirjutanud ülevaate Eesti üliõpilaskarskusliikumisest ning järgnesid Soome, Läti, Norra, Rootsi, Prantsuse, Šveitsi ja Poola esindajate kõned. Nagu hiljem Ukraina üliõpilased kõnelesid, olevat tahtnud ka nemad anda ülevaadet Ukraina üliõpilaskarskusliikumisest, kuid korraldajate poolt ei võimaldatud seda, formaalselt muidugi oli keeluks alus olemas, sest mitte ei andnud aru eri rahvuste, vaid riikide esindajad.

Läbirääkimiste ajal tõi elavust ühe poola üliõpilase sõnavõtt, kes soovitas, et üliõpilaskarsklased peavad minema tänavale, s. o. nende agitatsioon peab olema sihitud esmajoones rahva sekka. Samuti tekitas elavaid vaidlusi Kejo Puolase ettepanek, et üleilmse üliõpilaskarskusliikumise keskus asuks edaspidi Helsingis. Teatavasti järgmine üleilmne üliõpilaste karskuskongress

toimub Helsingis 1940. a. 1926. a. Eestis peetud kolmas kongress oli võrdlemisi suurejooneline ja siin etendasid juhtivat osa üliõpilased, Varssavis peetud kongressil kuulus juhtiv osa vanematele tegelastele ja ta kadus nagu ära üldise kongressi arvukate koosolekute kõrval. Võib loota, et soomlased kolme aasta pärast selle kongressi palju suurejoonelisemalt korraldavad.

Sellevastu töötas erilise põhjalikkusega teaduslik sektsioon, arutades veel seni levinud eksivaadet, nagu oleks alkohol tähtis toitaineline. Selles küsimuses esitatud sektsiooni seisukoha sanktsioneeris üldine kongress järgmises resolutsioonis: „Lihased ei saa oma tegevuse jaoks kasutada tõeliku energiaallikana alkoholi ja ta tuleb selles mõttes kõrvale heita. On vajalik hoiatada arste alkoholi määramast nõrkuse või väsimuse seisukordadel, sest siis võib vähenegi alkoholi hulk saada hädaohhtlikuks ja tuua surma.“

*

Esmakordselt oli üleilmse karskuskongressi päevakorras noorsooküsimus. Palju elavust tõi kongressile noorte delegatsioonide vastuvõtt ja noorte poolt tervituste edasi andmine kongressile. Saabunud oli kümne maa noorte delegatsioonid, neist arvukam oli Soome, kust oli 7 esindajat. Soomlased katsid kogu tee Tallinnast Varssavi jalgratastel, samuti olid matkanud kaks rootsi noort jalgratastel üle 3000 km. Soome delegatsioon, kuhu kuulus muuseas kaks magistrit ja 2 üliõpilast, andsid kongressile üle uhkes köites Soome presidendi Kyösti Kallio kirja, rootslased tõid tervitusi Rootsi kroonprintsilt. Tervitusi esitasid veel prantsuse, taani, läti, belgia, hollandi, austria, šveitsi ja saksa esindajad. Noorte delegatsioonide vastuvõtt Pilsudski ülikooli suures auditoriumis kujunes üheks liigutavamaks ja vaimustavamaks sündmuseks. Šveitsi noorte tervitused andis edasi tuntud karskustegelane dr. M. Oettli tütar, sel puhul sattusid kongressi hallpäised juhatajad nii vaimustusse, et nad presiidiumi laua taga šveitsi esindajat suudlesid — kongressi aplausil ei tahtnud tulla lõppu.

Toimus ka esimene ülemaailmne noorsoo karskuskongress, kus pandi alus rahvusvahelisele noorsoo karskusliidule (The International League of Abstaining Youth). Esialgu ei looda liidule erilist bürood, vaid see jääks Lausanne'is asuva rahvusvahelise alkoholismivastase büroo juurde, noorsoo büroo direktoriks jääks ühtlasi üldise büroo direktor R. Hercod, on kavatsus võtta aga temale abilisi iga aasta eri maadest, mis oleks noortele ka heaks keeleõppimise võimaluseks. Liit hakkab tulevikus korraldama ülemaailmseid noorkarsklaste kogunemisi, asutab oma noorsookarskusliikumise rahvusvahelise arhiivi jne.

Tahaks loota, et see nii suurte lootustega asutatud rahvusvaheline algatus elujõuliseks organisatsiooniks kasvaks. Kahtlematult aga selle organisatsiooni tööst võtavad ka tulevikus osa suuremal määral üliõpilased, nagu seda oli esimesel kongressil, muuseas ka Eestit esindas noorte kongressil täpselt sama delegatsioon, kes oli üliõpilaste kongressil.

Üldine kongress aga oma resolutsioonis rõhutas eriti noorsooküsimust, soovitades enam tähelepanu pöörata noorsoo karskele kasvatusemale. Karskusküsimust tuleb juba koolis käsitleda. Koolist lahkunud noorsoole tuleb võimaldada tema hingelaadile ja arenemisastmele vastavalt korraldatud tegevust.

Tuleb luua kindel side täiskasvanute organisatsioonide ja noorsoo vahel ja täiskasvanute organisatsioonidel tuleb erilist tähelepanu pöörata noorsoo tööle.

*

Kolmandaks, ka üliõpilasi puudutavaks, sündmuseks oli kongressi ajal Soome-Eesti karsklaste ühine koosolek. Koosolek peeti J. Pilsudski ülikooli indo-euroopa seminari ruumes, kus asub poolteisetuhande-kõiteline soome-eesti raamatukogu.

Koosoleku avas mag. V. Ernits, kes ka juhatajaks valiti. Kõnega Soome poolt esines toimetaja K. Loikkanen ja Eesti poolt E. Kubjas. Koosolekust võtsid osa kõik kongressil viibivad soomlased (15) ja eestlased (7). Läbirääkimiste all kaaluti elavalt ja asjalikult Soome-Eesti karsklaste koostöö võimalusi. Üksmeelselt jõuti otsusele, et tuleb korraldada ühiseid Soome-Eesti karsklaste koosolekuid, suvipäevi ja ekskursionid mõlematesse maadesse, võtta oma esindajate kaudu osa enam hõimude suuremaist pidupäevadest jne.

Loodetavasti toimub esimene Soome-Eesti karsklaste päev tuleval suvel Soomes ja sellest võtaksid osa kõikide eesti karskusorganisatsioonide tegelased, vanemad karsklased, õpetajad, naised, noored, üliõpilased jne. Koosolekult valiti asja korraldavas toimkonda Eesti poolt: E. Kubjas, H. Mark, H. Mäelo, V. Ernits, A. Elango ja A. Loothing; Soomest: V. Karpio, D. Karpio, K. Loikkanen, H. Venoja, pr. Salmela-Järvinen ja K. Puolane — viimasena nimetatud Eesti ja Soome esindajad on üliõpilaste esindajad selles toimkonnas. Kuna mõlemates maades on elujõulised üliõpilaste karskusorganisatsioonid olemas, siis loodetavasti Soome-Eesti karskete üliõpilaste päevad on lähema tuleviku küsimus.

Al. Loothing.

Ühe. sihiliku raamatu puhul.

Roland Erbe, Das Ende der Revaler Ratslinie nebst Geschichte der Auflösung des Revalschen Rats, Tallinn (Reval).

Viimastel aastatel on saksa ning baltisaksa autorite sulest ilmunud terve rida teoseid Tallinna ajaloo, eriti aga rae korralduse kohta. Kuigi need enamikus osutuvad vaid raamatulisteks uurimusteks ja evivad sellistena võrdlemisi vähest teaduslikku väärtust, siiski äratab neist õhkuv meelsus teatavat tähelepanu. Eriti reljeefselt kerkib esile see poliitiline taust käesolevas teoses.

Oma sisult tahab ta olla järglaseks F. G. Bunge samalaadilisele raamatule „Die Revaler Ratslinie“, mille andmestik lõpeb aastaga 1869. Ometi pakub ta võrdlemisi vähe uut ning väärtuslikku, sest ta ei toetu mitte niivõrd arhiivimaterjalidele, kui just mitmesugustele kaudsetele andmetele, nagu seda on kalendrid, ajalehed, ajakirjad, õpilasalbumid jne. Samuti näib autoril puuduvat arusaamine teaduslikust töötamisviisist. Kuna ta seega teaduse seisukohalt osutub lihtsameelseks vaimukäsitööks, siis paelub tema juures tähelepanu vaid ta lõpuosas esinev peatükk „Zusammenhänge und Ausblicke“. Seal autor kirjeldab eredates värvides kohalikkude sakslaste rasket ning kurba saatust, kuidas neilt üksteise järel on ära kistud endised eesõigused ja kuidas selle ning

kasvava maksukoorma tõttu on kaalule pandud nende olemasolu küsimus. Arvestades kõike seda Roland Erbe resümeerib: „Vastupidiselt meelestatud rahvustundega vähemusrahvuse saatus piirimaadel on oma emarahva eelposti saatus võõrsil, loobumuses ning isoleerituses, rahvuslikus vastutuses ning alalises hädaohus kaotada veel ainukesena olevat vaimset sidet oma emarahvaga, või saada hävitatud ebavõrdses majanduslikus võitluses; millises raskes olukorras ta ei kaota lootust paremale oleluõigustusele; seejuures riskeerides enese isiku suhtes saada oma fantaasia ohvriks.“

Toodud tsitaat Erbe raamatust minu arvates kajastab vägagi selgelt neid meeleolusid, mis olelevad kohalikus „ärksamas“ sakslaskonnas, kes pole veel kaotanud vaimset sidet emamaaga. Ometi eestluse suhtes pole nende seisukoht küll kuigi soodus. Ma ei taha siinkohal hakata ligemalt arutama, kuidas suhtuda sellistesse „eelpostidesse“, kuid on selge, et nende lojaalsuse kinnitusi peame võtma teatava tagasihoidlikkusega. „Balti vendluse“ protsess ja mitmesugused muud asjaolud (tuletatagu meelde näiteks seda, et mõned aastad tagasi väikesed saksa koolipoisid pildusid kivikestega Kalevipoja mälestussammast samal ajal, kui H. Treffneri gümnaasium oli kogunenud selle ümber aktuseks) viitavad kindlalt selles suunas. Samuti ka Erbe poolt avaldatud lootusrikkad ohked manitsevad meid ettevaatusele. Tõuseb taas päevakorraale küsimus, kas on õigustatud meie liberaalne poliitika vähemusrahvuste suhtes või mitte. Igatähes see, et Eestis ilmuvates teostes välja öeldakse sääraseid mõtteid, osutab küll teatavale ettevaatusele.

N. Lang.

Sveitsi noorsoo tervitus oma Eesti sõpradele

Avaldame meelsasti Šveitsi ühe kultuursema ja huvitavama vaimse liikumise esindajate soovivaalduse eesti noorsoole nendega isiklikku kirjavahetusse astumiseks. Panidealistlikku ideoloogiat demokraatia uuendamiseks jne. tutvustas äsja ka Eestis oma kõnedega dr. H. Zbinden Bernist ja loodetavasti on meil võimalus edaspidi seda selgitada pikemalt ka „Akadeemia“ veergudel.

Toim.

Panidealistliku noorsooliikumise grupp Šveitsis, kes tegutseb uue vaimsema kultuuri ülesehitamisel, töötades kõikide rahvaste rahu, vabaduse ja sõpruse heaks, saadab eesti noorsoole omad kaasvõitlejalikud tervitused.

Pöördume eriti nende poole, kellele isamaa-armastuse kõrval kõikide rahvaste omavaheline mõistmine ja kogu rahvaste ühiskonna edendamine tähendab meieaja õilsamat ülesannet. Kutsume Teid üles kaasa võitlema uue vaimlissotsiaalse kultuuri heaks, millela tänapäeva rahvad on vastu sammumas ikka enam hukatuslikuks muutuvale saatusele. Ainult siis, kui kõikide maade noorsugu ühiselt ja energiliselt ennast sellesuunalisse töösse rakendab, on võimalik pidurdada edasiarenevat hävingut, millest on puudutatud tänapäeval iga riik.

Meie tegevuse aluspõhjaks on suure hingetundja ja inimsusesõbra R. M. Holzapfeli töö, kes eriti meieaja noorsoole tulevikuteed näitab. — Täpselt teadmisteta tuukejõudude kohta, mis juhivad inimest, põhjalikumate teadmisteta, kuidas usku, moraali, kunsti ja sotsiaalseid tingimusi saab täiuslikumaks teha, suudaksime vaevalt luua püsivat uut elu. Nende, siiani tegelikult alati teadmatusse jäänud probleemide kohta, mis ometi igapäevast praktilist tegevust otsus-

tavalt valitsevad, annavad Holzapfeli teosed — „Panideal“ ja „Welterlebnis“ — seni tundmata ülitähtsa selgituse.

Mida meie tahame, on kogu elu põhjalik uuendamine, nii vaimsel kui ka sotsiaalsel, majanduslikul ja poliitilisel alal.

Endine möödunud ühtlus on lagunenud. Meil puudub tänapäev see seesmine terviklus, mis võib tekkida ainult kõrkehaaravast eesmärgist — ühe panideaali omanisest võib see kerkida. Et seda läbi viia ja teostada, peab üksik-inimeses ja tervetes rahvagruppides südametunnistus suundama kogu inimkonna vaimsele rikastamisele, uus ja senisest vastutusvõimelisem südametunnistus peab see olema. See nõuab suureulatusega kasvatustööd, mille läbiviimiseks tahame kaasa aidata.

Ette võtmata põhjalikku muutust, mis tooks pööret vaimsesse seisakusse, ei saa loota, et laheneksid oleviku hädad ja raskused. Ükski väline võit, ükski inimesi hävitav revolutsioon ei lahenda neid. Sellepärast peavad kõik, kel tahet ülesehitustööle kaasa aidata, ühinema võitluseks toore vägivalda vastu, mis takistab rahvaste seesmist ja välist tõusu.

See üleskutse on määratud eelkõige võitlevale, ohvrivalmille noorsoole, kes oma sügavamat elumõtet — kogu inimkonna arendamist ja täiuslikkusele vastuvuimist — iial ei pea unustama.

Eesti noorsoo esindajad, kõige raskemal ajal hüüame teile: ühinege oma Šveitsi sõpradega ühiseks aktsiooniks!

Šveitsi panidealistliku noorsoo nimel:

John Marbach, Hans Ris, Rene Neuenschwander, Osvald Brockhaus, Ernst Löffel.

P. S. Meie sinne grupp rõõmustuks kuulda Eesti noorsoo arvamist maailma praeguse olukorra kohta ja soovib temaga ligemalt kokku puutuda, kõigepealt kirjaliku mõttevahetuse kaudu.

Kirju palume adresseerida: John Marbach, stud. phil.

G ü m l i g e n b. B e r n, S c h w e i t z.

„Akadeemia“ ilmub 9 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 4.—

Toimetuse: A. Annist, J. Aul, E. Järvesoo, H. Kersalu, L. Püss, Al. Loothing, J. Ots (vastutav toimetaja), M. Rand, H. Tõnisson.

Väljaandja: Eesti Üliõpilasseltside Liit.

Toimetuse aadress: Tiigi 4—1, Tartu (EÜS Veljesto).

Ilmus 2. novembril 1937.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

HÄRRADELE
KVALITEET KAUPA:

KAABUSID,
KAELASIDEMEID,
TRIKSÄRKE,
TRIKOOPESU,
KINDAID,
SOKKE,
JALUTUSKEPPE, JNE.

SOOVITAB SUURES VALIKUS

VENNAD LEPP
TARTUS, KAUBAHOOV 2

Tartu Linnapank

Tartus, Raekojas. Telefon 2-32 ja 11-32.

AKTIVA.	Arvete seis 30. septembril 1937. a.	PASSIVA.	
Kassa	46.440.75	Põhikapital	308 259.34
Hoiuarved	382.202.05	Tagavarakapitalid	50.476.31
Väärtpaberid	366.006.58	Amortisatsioonikapital	9.991.06
Väärtused	6.036.84	Hoiusummad	4.432.984.39
Diskonteeritud vekslid	3.273.574.53	Võlad teistes krediidiastu-	
Tähtajalised laenud	4.930.—	tistes	100.049.31
Kontokorrent laenud	998.085.55	Korrespondendid	27.903.07
Korrespondendid	44.629.88	Väljaantud garantiid	76.191.94
Garantii deebitorid	76 191.94	Mitmesugused kreditorid	13.109.90
Mitmesugused deebitorid	13.109.90	Tulud	288.538.06
Vallasvara	15.554.15	Muud passivad	21.442.74
Kulud	73 232.20		
Muud aktivad	28.951.75		
	<u>Kokku: 5.328.946.12</u>		<u>Kokku: 5.328.946.12</u>

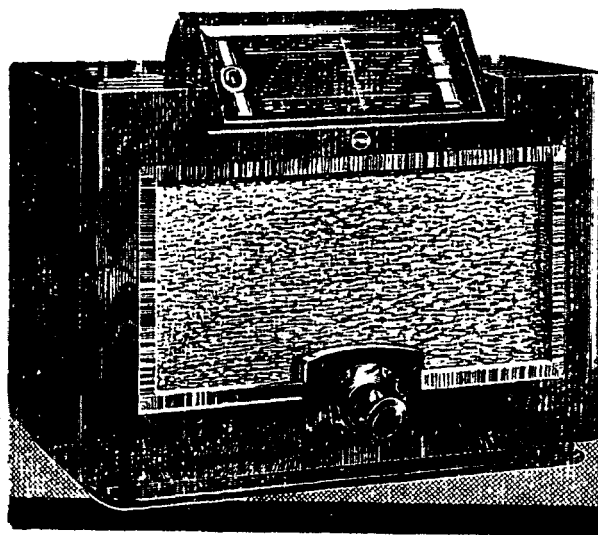
TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE.

2. 217031086

Kahe sõrmega

valitsen maailma!

ROBOT- MONONUPP

häälestab, valib
lainete piirkondi,
reguleerib heli-
tugevust ja selek-
tiivsust, korri-
geerib helituge-
vust ja võimal-
dab kõlatut hää-
lestamist ainult
kahe sõrme lii-
gutusega.

PHILIPS

K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

HIND 50 SENTI